

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University
Pillar of the Kingdom

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย
บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง:
กรณีศึกษา หมู่บ้านริมน้ำบริเวณ อำเภอสอง จังหวัดอยุธยา”

โดย ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร

มิถุนายน 2558

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย
บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง:
กรณีศึกษา หมู่บ้านริมน้ำบริเวณ อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา”

ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร
ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงถือเป็นรูปแบบภูมิประเทศหลักของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนกลาง และตอนล่าง โดยจากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่ต้องประสบกับภาวะน้ำหลากเป็นประจำทุกปี แต่อย่างไรก็ตามผู้คนในอดีตก็มีภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดังกล่าวได้อย่างมีความสุข ตัวอย่างเช่น บ้านไต้ถุนที่มีการยกระดับความสูงของพื้นบ้านให้เหนือระดับน้ำหลากเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้ในฤดูน้ำหลาก เรือขุดหรือเรือต่อที่ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางตามโครงข่ายทางน้ำ นาฟางลอย หรือพืชน้ำหนานาชนิดที่เป็นแหล่งอาหารของคนในอดีตในช่วงฤดูน้ำหลากและช่วงเวลาปกติ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่การอยู่อาศัยของคนในอดีตล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง จนส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุกทั้งช่วงฤดูน้ำหลากและฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่อันเนื่องจากการพัฒนาองค์ประกอบเพื่อการอยู่อาศัยทั้งในระดับภูมิภาค มหภาค และจุลภาคตามแนวทางการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย (modernization) ประกอบกับสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนอันเนื่องจากสภาวะโลกร้อนได้ส่งผลให้เกิดกระทบต่อรูปแบบพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของหมู่บ้านริมน้ำอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ผู้คนได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยตามแนวการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยจนละเลยบริบทของพื้นที่ดั้งเดิมที่มีลักษณะภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันลักษณะพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยภายในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนกลางจึงค่อยๆ ลดความสอดคล้องกับสภาพบริบททางภูมิประเทศดั้งเดิมและสร้างปัญหาด้านการอยู่อาศัยในหลายมิติ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของหมู่บ้านริมน้ำในอดีตซึ่งมีความสอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์ของพื้นที่และปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และการสำรวจภาคสนาม เพื่อจัดสร้างข้อมูลในรูปแบบของแผนผัง แผนที่ และรูปตัดทางสถาปัตยกรรมที่แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในแต่ละช่วงเวลา แล้วจึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากข้อมูลดังกล่าว อนึ่งในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านริมน้ำภายในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีบริบทที่แตกต่างกัน 3 หมู่บ้านเป็นพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ ตำบลเสนา ตำบลหัวเวียง และตำบลบ้านโพธิ์

จากการศึกษาพบว่าพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีตนั้นมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกันระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรม โดยมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้พื้นที่ในช่วงฤดูน้ำหลากและฤดูแล้ง โดยในฤดูแล้งนั้นการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างๆ สามารถทำได้อย่างเสรีโดยไม่มีข้อจำกัดทางพื้นที่ หากแต่ในฤดูน้ำหลากการประกอบกิจกรรมดำเนินชีวิตจะต้องอยู่บนเงื่อนไขของพื้นที่รับน้ำ ทั้งนี้ในอดีตทั้งพื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรมต่างมีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ดังกล่าว ในขณะที่รูปแบบการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในปัจจุบันพื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรมเริ่มแตกต่างกันกล่าวคือ พื้นที่เมืองมีการพัฒนาระบบ

เพื่อป้องกันพื้นที่เมืองและเกี่ยวพันกับโครงข่ายทางบกเป็นหลักทั้งในช่วงฤดูน้ำหลากและฤดูน้ำแล้ง ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมรูปแบบการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยยังคงเกี่ยวพันกับโครงข่ายทางน้ำเฉกเช่นในอดีตที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงลักษณะการอยู่อาศัยภายในหมู่บ้านริมน้ำเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ โดยมีการพัฒนาระบบชลประทานและถนนเลียบบคลองชลประทาน ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายถนนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จากเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกมิติไม่ว่า การกินอยู่ การผลิต การเดินทาง หรือการเติมเต็มสภาพทางกายและใจ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์น้ำหลากยังคงเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นทุกปี เราจึงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าพื้นที่หมู่บ้านริมน้ำมีการพัฒนาการแบบบทย่างเบ็ดเสร็จ ด้วยเหตุนี้รูปแบบการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ดำเนินชีวิตทั้งทางบกและทางน้ำตามฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงในพื้นที่หมู่บ้านริมน้ำจึงสามารถเรียกได้ว่า “สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำ”

“สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำ” มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะการใช้ที่ดิน โดยปรากฏว่าการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยทางการเกษตรและการขยายเครือข่ายการสัญจรทางบกเป็นปัจจัยเร่งที่ก่อให้เกิดสมดุลดังกล่าว โดยสมดุลดังกล่าวมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะการใช้ที่ดิน กล่าวคือพื้นที่เขตเมืองจะมีลักษณะสมดุลที่มีสัดส่วนของรูปแบบบกมากกว่ารูปแบบน้ำ ในขณะที่พื้นที่การเกษตรจะมีสัดส่วนของรูปแบบน้ำมากกว่ารูปแบบบก

อย่างไรก็ตามการปล่อยให้สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำยังคงดำเนินต่อไปในลักษณะที่ผ่านมา หมู่บ้านริมน้ำจะมีแนวโน้มพัฒนาการการดำเนินชีวิตแบบบกมากขึ้นและท้ายที่สุดก็จะนำมาซึ่งปัญหาด้านที่อยู่อาศัยที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของสภาพพื้นที่ ทั้งนี้การสนับสนุนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตในลักษณะต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับเครือข่ายลำน้ำ ดังเช่นการรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปเกสรทางน้ำของวัดกระโเจงทอง การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาทางน้ำของอำเภอสโน เป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาและปรับสมดุลดังกล่าว

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RSA-55

ชื่อโครงการ: “การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง: กรณีศึกษา หมู่บ้านริมน้ำบริเวณ อำเภอสนา จังหวัดอยุธยา”

ชื่อนักวิจัย: ผศ.ดร. เท็ดศักดิ์ เตชะกิจจกร

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail: Terdsak@gmail.com

ระยะเวลาโครงการ: กรกฎาคม 2555 – มิถุนายน 2558

การพัฒนาพื้นที่สู่ความทันสมัยอย่างไม่เป็นระบบและขาดการคำนึงถึงบริบทของสภาพภูมิสังคมในอดีตซึ่งเป็นสังคมริมน้ำ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางพื้นที่ สังคม และเศรษฐกิจทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาคขึ้นในหมู่บ้านริมน้ำ ซึ่งเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นจากการตกผลึกทางภูมิปัญญาของคนไทยในบริเวณภาคกลาง ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ประกอบกับความรุนแรงของภัยพิบัติอันเกิดขึ้นจากการภาวะโลกร้อน ส่งผลให้ภูมิปัญญาการปรับตัวในอดีตไม่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ได้อย่างสมบูรณ์จนนำมาซึ่งปัญหาทางด้านการอยู่อาศัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนปัจจัยและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยในการศึกษา ผู้วิจัยเลือกหมู่บ้านริมน้ำจำนวน 3 แห่งได้แก่ ตำบลสนา ตำบลบ้านโพธิ์ และตำบลหัวเวียง อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่กรณีศึกษา งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทำการรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารและข้อมูลภาคสนาม แล้วนำข้อมูลมาจัดทำรูปตัดทางสถาปัตยกรรม แผนผัง และแผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในแต่ละช่วงเวลา เพื่อนำไปวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในสองระดับได้แก่ ระดับมหภาคและระดับจุลภาค

จากการศึกษาพบว่าในอดีตพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งในส่วน of พื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรมมีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยผู้คนภายในพื้นที่สามารถใช้ชีวิตได้อย่าง ผาสุกทั้งในช่วงฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก หากแต่ภายหลังการขุดคลองชลประทานและการขยายเครือข่าย ถนนเพื่อเชื่อมต่อกับพื้นที่อำเภอสนาส่งผลให้รูปแบบพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของคนในพื้นที่เมืองและ พื้นที่เกษตรกรรมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือพื้นที่เมืองมีกลไกในการพัฒนาพื้นที่เพื่อป้องกันน้ำท่วม และเน้นการใช้โครงข่ายทางบกเป็นหลักทั้งในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก ส่วนพื้นที่เกษตรกรรมนั้นยังคงมี รูปแบบการอยู่อาศัยคล้ายคลึงกับอดีต อนึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าลักษณะ การดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้านริมน้ำมีความผูกพันเชื่อมโยงกับพื้นที่ดำเนินชีวิตทั้งทางบกและทาง น้ำตามฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลง โดยเรียกลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า “สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิต แบบผสมบกและน้ำ”

คำสำคัญ: การตั้งถิ่นฐาน, หมู่บ้านริมน้ำ, พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย

Abstract

Project Code : RSA-55

Project Title: Adaptation of Dwelling Space in the Central Part of Chaophraya Delta:
Case Study of Waterfront Settlement in Sena-district Ayudhya.

Investigator: Assistant Professor Terdsak Tachakitkachorn, Ph.D.
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University.

E-mail: Terdsak@gmail.com

Project Period: July 2012 – June 2015

The unorganized land development into the modern state and the ignored social context which in the past, was riverside society have resulted in the changes of land, social and economy at both micro and macro level. Waterfront village which is a unique style of settlement from the wisdom of Thais in the central area was affected. Such changes as well as the severity of disasters arising from climate change also affect the lifestyle of people by the bank. Their past wisdoms cannot fully manage new condition and new environment which bring serious problem to those villagers.

This research aims to study the model and the development of residential area modifications in the past and present as well as the factors and the impacts from mentioned changes. In the research, researchers select 3 different riverside villages in Sena district, Ayudhya as study areas; Tambon Sena, Tambon Baan Po, Tambon Huawieng. This is a qualitative research by both documents and field data. The researchers then draw cross architectural diagrams and maps showing the change of physical component during each period to analyze the changing nature and the modification of waterfront community area at both micro and macro level.

From the study, in the past, the areas of the low land by the river in which people lived and used for agriculture were similar. People lived happily during either dry or flood season. However, after the irrigation system and roads were expanded to Sena district, the areas were affected. The urban area differs from the agriculture area, that is, urban area has been adapted in order to prevent flooding and mainly focused on the road network both in dry and flood season. The agriculture area, on the other hand, has remained unchanged. Today, the change reflects that people in the waterfront area involve with both land and water according to the season change.

Keywords: Settlement, Waterfront Village, Dwelling Space

สารบัญ

หน้า

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญภาพและแผนที่	ช
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	2
1.3 ระเบียบวิธีวิจัย	2
1.3.1 ขั้นตอนการศึกษาภาพรวมพื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	2
1.3.2 ขั้นตอนการสำรวจรวบรวมข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษา	3
1.3.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล	4
1.3.4 ขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูล	4
1.3.5 ขั้นตอนการประมวลสรุปผล	4
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่	5
1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา	5
1.4.3 ขอบเขตด้านเวลา	5
1.5 แผนการดำเนินงานวิจัย	6
1.5.1 ปีที่หนึ่ง	6
1.5.2 ปีที่สอง	6
1.5.3 ปีที่สาม	7
บทที่ 2 พื้นที่กรณีศึกษา	
2.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอำเภอเสนา	8
2.2 พื้นที่ศึกษา	12
2.2.1 ตำบลเสนา	13
2.2.2 ตำบลบ้านโพธิ์	14
2.2.3 ตำบลหัวเวียง	15

สารบัญ

หน้า

2.3 เหตุการณ์สำคัญ และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา	16
2.3.1 ประมวลเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา	16
2.3.2 สรุปเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา	28
บทที่ 3 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและการดำเนินชีวิต	
3.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพภายในพื้นที่กรณีศึกษา	31
3.1.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับมหภาค	35
3.1.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาค	37
3.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาคแนวราบ	38
3.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาคแนวตั้ง	56
3.2 การเปลี่ยนแปลงบริบทการอยู่อาศัยภายในชุมชน	66
3.2.1 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน	66
3.2.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการเกษตร	73
3.2.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการสัญจร	76
3.2.4 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมนันทนาการ	81
บทที่ 4 บทสรุป	86
บรรณานุกรม	90

สารบัญภาพและแผนที่

	หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่แสดงขอบเขตอำเภอเสนา 9
ภาพที่ 2	แสดงลักษณะภูมิประเทศและระดับความสูงของพื้นที่บริเวณอำเภอเสนา 10
ภาพที่ 3	แผนที่แสดงพื้นที่และเส้นทางเดินของแม่น้ำน้อย 11
ภาพที่ 4	แผนที่แสดงขอบเขตการปกครองระดับตำบล อำเภอเสนา 12
ภาพที่ 5	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลเสนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13
ภาพที่ 6	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 14
ภาพที่ 7	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 15
ภาพที่ 8-9	ภาพขบวนแห่ประเพณีสงกรานต์ในงานประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำในอดีต 16
ภาพที่ 10	แผนที่บริเวณตำบลหัวเวียง 17
ภาพที่ 11	แผนที่บริเวณบ้านแพนและตำบลบ้านโพธิ์ 17
ภาพที่ 12	แผนที่แสดงตำแหน่งที่การตัดคลองชลประทานผ่านเส้นทางน้ำเดิม 20
ภาพที่ 13	ภาพสะพานไม้บริเวณหน้าวัดกระโตงทองในอดีต 21
ภาพที่ 14-15	ภาพขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบูลธรรมศาสตร์ วัดกระโตงทอง 21
ภาพที่ 16	ภาพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครกุมารี ทรงนมัสการพระพุทธรูปพระปรมาภิไธยสุทธราช วัดกระโตงทอง 23
ภาพที่ 17	ภาพสะพานบริเวณหน้าวัดกระโตงทองที่ปรับปรุงใหม่ 25
ภาพที่ 18	ภาพสะพานปูนบริเวณหน้าวัดบางกระทิงที่ปรับปรุงใหม่ 25
ภาพที่ 19-20	ภาพน้ำท่วมเมื่อปีพุทธศักราช 2554 ณ วัดบางกระทิงและชุมชนหัวเวียง 26
ภาพที่ 21-22	ภาพคันป้องกันน้ำ บริเวณแม่น้ำน้อย ของระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสามกอ 26
ภาพที่ 23-24	ภาพการรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำของวัดกระโตงทอง 27
ภาพที่ 25-26	ภาพประเพณีแห่เทียนพรรษาทางน้ำ บริเวณตลาดบ้านแพน 27
ภาพที่ 27	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ พ.ศ. 2495 39
ภาพที่ 28	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ พ.ศ. 2510 42
ภาพที่ 29	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ พ.ศ. 2555 45

สารบัญภาพและแผนที่

		หน้า
ภาพที่ 30	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2495	48
ภาพที่ 31	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2510	50
ภาพที่ 32	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2555	52
ภาพที่ 33	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ในภาพรวม	54
ภาพที่ 34	แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง ในภาพรวม	55
ภาพที่ 35	รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลเสนา	58
ภาพที่ 36	รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์	61
ภาพที่ 37	รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลหัวเวียง	64
ภาพที่ 38	แสดงผังพื้นเรือนแพทรงไทยที่ถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสาสูง	66
ภาพที่ 39-40	แสดงรูปตัดเรือนแพทรงไทยที่ถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสาสูง	67
ภาพที่ 41-42	ตัวอย่างรูปตัดที่ของอยู่อาศัยยกพื้นสูงในตำบลบ้านโพธิ์ที่แสดงความสัมพันธ์กับระดับน้ำ	69
ภาพที่ 43	ภาพผังพื้นแสดงความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันภายในที่อยู่อาศัย	70
ภาพที่ 44	รูปตัดสถาปัตยกรรมแสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ในชีวิตประจำวันในที่อยู่อาศัย	71
ภาพที่ 45	ภาพผังพื้นแสดงการใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันภายในที่อยู่อาศัย	72
ภาพที่ 46	แผนที่แสดงพื้นที่ทำนาภายในอำเภอเสนา	74
ภาพที่ 47	ทุ่งนาบริเวณตำบลบ้านโพธิ์	75
ภาพที่ 48	ชนิดปลาที่พบภายในพื้นที่ศึกษา	78
ภาพที่ 49-50	การใช้เรือเพื่อเดินทางและประกอบอาชีพในอดีต	79
ภาพที่ 51-52	การใช้เรือเพื่อกิจกรรมประเพณีต่างๆ	79
ภาพที่ 53-54	การใช้เรือในปัจจุบันในช่วงฤดูน้ำหลากของชาวบ้านบริเวณวัดกระโดนทอง	80
ภาพที่ 55-56	ลักษณะเรือหลักที่ได้รับแจกจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อครั้งอุทกภัยปี พุทธศักราช 2554	80
ภาพที่ 57-58	ลักษณะการเก็บเรือไม้ในช่วงฤดูน้ำแล้งในปัจจุบัน	80

สารบัญภาพและแผนที่

หน้า

ภาพที่ 59 แผนที่แสดงเส้นทางแห่พระพุทธรูปทางเรือในอดีต	83
ภาพที่ 60 แผนที่แสดงเส้นทางแห่พระพุทธรูปทางบก	84
ภาพที่ 61 แผนที่แสดงเส้นทางงานรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำ	85
ภาพที่ 62 แผนภาพสรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย	89

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การตั้งถิ่นฐานอันประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยได้ทุนสูง หรือสถาปัตยกรรมเรือนแพ ตลอดจนพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยส่วนอื่น ได้แก่ การทำไร่นาและสวน การเดินทางโดยอาศัยเครือข่ายลำคลอง ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไปในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ถือเป็นผลผลิตจากการตกผลึกทางภูมิปัญญาของผู้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่มีมาแต่ครั้งอดีต ซึ่งสะท้อนมาจากการพัฒนาปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์ที่มีภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มรับน้ำ (นอกเหนือไปจากบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรม) ด้วยเหตุนี้ผู้อยู่อาศัยจึงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสะดวกทั้งในช่วงหน้าแล้งและหน้าน้ำหลาก โดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำหลากซึ่งมีน้ำหลากจากทางตอนเหนือในปริมาณที่มากพอจะเปลี่ยนสภาพภูมิประเทศที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางให้กลายเป็นพื้นที่รับน้ำขนาดใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามผู้อยู่อาศัยก็มีได้เดือดร้อนและสามารถดำเนินวิถีชีวิตทั้งในระดับบ้านและกลุ่มหมู่บ้านได้อย่างกลมกลืนไปกับการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลตามธรรมชาตินี้ บ้านได้ทุนสูงถือเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยที่ช่วยให้ผู้อยู่อาศัยยกระดับพื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมประจำวันให้พ้นไปจากระดับน้ำหลาก เรือขุดหรือเรือต่อประจำแต่ละบ้านช่วยให้ผู้อยู่อาศัยสามารถเดินทางไปยังพื้นที่หมู่บ้านอื่นๆได้ นาฟางลอย นาบัว หรือ พืชน้ำประเภทอื่นจัดเป็นแหล่งอาหารสำคัญในช่วงน้ำหลาก ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าผู้อยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีตมีความสุขอุดมสมบูรณ์ทั้งในช่วงหน้าแล้งและหน้าน้ำหลาก

อย่างไรก็ตามผลของการเปลี่ยนแปลงลักษณะบริบททางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศอันเนื่องจากการพัฒนาองค์ประกอบเพื่อการอยู่อาศัยทั้งในระดับภูมิภาค มหภาค และจุลภาค ตามแนวทางการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยอย่างไม่เป็นระบบแบบแผนและขาดการคำนึงถึงความสัมพันธ์องค์รวม ได้แก่ การปรับเปลี่ยนระบบการขนส่งหลักจากเครือข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นเครือข่ายการสัญจรทางบก การปรับเปลี่ยนลักษณะการจัดการน้ำเพื่อการชลประทานที่สนับสนุนการเกษตรรูปแบบใหม่ การปรับเปลี่ยนลักษณะการสร้างที่อยู่อาศัยให้ตอบสนองกับการพัฒนาเครือข่ายการสัญจรทางบกเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อสภาพการอยู่อาศัยของชาวบ้านบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ช่วงพื้นที่ตอนบน ตอนกลาง ไปจนถึงตอนล่าง ยิ่งไปกว่านั้นสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนอันเนื่องจากภาวะโลกร้อนยังเป็นปัจจัยเร่งผลกระทบ โดยเฉพาะลักษณะน้ำหลากในช่วงหน้าน้ำตามปกติได้กลายสภาพเป็นน้ำหลากรุนแรง หรืออุทกภัยที่สภาพพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเช่นในครั้งอดีต

เพื่อให้การดำรงชีวิตของตนเองเป็นไปได้ท่ามกลางผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ ชาวบ้านบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในลักษณะจำยอม ซึ่งมีให้เห็นทั่วไป ได้แก่ การถมคันเขื่อนดินชั่วคราวเพื่อป้องกันเส้นทางสัญจรทางบกสายหลักหรือพื้นที่เพาะปลูกจากน้ำท่วม การย้ายพื้นที่ดำเนินชีวิตประจำวันไปอยู่บนหลังคาหรือต้นไม้สูงในช่วง

น้ำหลากสูงสุด การสร้างสะพานไม้ชั่วคราวเพื่อการสัญจรภายในเขตเทศบาลเมือง เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าการปรับเปลี่ยนดังกล่าวแล้วแต่เป็นทางออกเฉพาะหน้า และได้พิสูจน์แล้วว่ามิใช่แนวทางการแก้ปัญหาในระยะยาวที่ยั่งยืน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบรูปแบบและมูลเหตุแห่งลักษณะพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีต ซึ่งสะท้อนมาจากการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มรับน้ำ และการศึกษาลักษณะพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในปัจจุบัน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการปรับเปลี่ยนด้วยสภาวะจำยอม ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะกลายเป็นฐานข้อมูลอ้างอิงสำคัญจนสามารถนำไปสู่แนวทางในการพิจารณาประเด็นปัญหา เพื่อเสาะหาแนวทางการออกแบบ และวางระบบแบบแผนที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีต
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในปัจจุบัน

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

1.3.1 ขั้นตอนการศึกษาภาพรวมพื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยทางด้านภูมิศาสตร์/ภูมิประเทศ ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง
- ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยทางการวางแผนระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง
- ทบทวนวรรณกรรมเอกสารทางประวัติศาสตร์เพื่อแสดงลักษณะการอยู่อาศัยในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีต
- รวบรวมข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน เป็นต้น
- จัดทำแผนที่แสดงสภาพภูมิประเทศและบริบทอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ แผนที่ภาคกลางสำรวจช่วงปี พ.ศ. 2449-2485, แผนที่ L-7107 สำรวจโดยกรมแผนที่ทหาร และภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบันเพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่
 - (ก) การใช้พื้นที่ ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน แนวเขตการถือครองที่ดินริมน้ำ
 - (ข) การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ได้แก่ อาคารที่อยู่อาศัย อาคารส่วนกลางอื่นๆ

(ค) เครือข่ายเส้นทางสัญจรทางบก ได้แก่ ถนนหลวง ถนนหมู่บ้าน ทางเดินภายในหมู่บ้าน

(ง) เครือข่ายเส้นทางสัญจรทางน้ำ ได้แก่ แม่น้ำลำคลอง ลำประโดง ทางน้ำและองค์ประกอบเพื่อการจัดการชลประทานอื่น (ประตูระบายน้ำ เขื่อนริมตลิ่ง เป็นต้น)

1.3.2 ขั้นตอนการสำรวจรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การศึกษา

- ทำการเลือกพื้นที่การศึกษา โดยจำแนกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพื้นที่หมู่บ้านเกษตรกรรม และ กลุ่มพื้นที่เขตเทศบาลเมือง ภายในบริเวณตำบลหัวเวียง ตำบลบ้านโพธิ์ และตำบลเสนา

(ก) กลุ่มพื้นที่หมู่บ้านเกษตรกรรม หมายถึงพื้นที่ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเพาะปลูกเป็นหลัก ยังไม่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภครองรับในระดับเมือง

(ข) กลุ่มพื้นที่เขตเทศบาลเมือง หมายถึง พื้นที่ซึ่งมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการปกครอง การพาณิชย์กรรม และการใช้งานอื่นๆที่นอกเหนือไปจากการเกษตรกรรมเพาะปลูก มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภครองรับในระดับเมืองเรียบร้อยแล้ว

- จำแนกข้อมูลในการสำรวจเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย และข้อมูลจากการสัมภาษณ์การใช้งานพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย

(ก) ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพ

- แผนที่หมู่บ้าน แสดงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การใช้พื้นที่ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เครือข่ายเส้นทางสัญจรทางบก และเครือข่ายเส้นทางสัญจรทางน้ำ

- แผนที่รูปตัดแสดงความสัมพันธ์ของระดับพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยเทียบกับระดับน้ำในเครือข่ายเส้นทางสัญจรทางน้ำ และระดับพื้นดินในเครือข่ายเส้นทางสัญจรทางบก

- แผนที่รูปตัดและผังบริเวณแสดงระดับน้ำในช่วงหน้าน้ำหลาก และช่วงหน้าแล้ง

- ผังและรูปตัดของที่อยู่อาศัย จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

(ข) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

- การสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยในอดีต เปรียบเทียบในช่วงหน้าน้ำหลากและช่วงหน้าแล้ง

- การสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยในปัจจุบัน เปรียบเทียบในช่วงหน้าน้ำหลาก และช่วงหน้าแล้ง

1.3.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลจากการประมวลเอกสารแผนที่และข้อมูลทางกายภาพจากการสำรวจจริงวัดอื่นๆ

(ก) แปลงข้อมูลทางกายภาพของรูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนแผนที่ระดับพื้นที่อำเภอเสนา และบริเวณอำเภอใกล้เคียง

(ข) แปลงข้อมูลทางกายภาพของรูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนแผนที่ระดับพื้นที่ตำบลกรณศึกษา

(ค) แปลงข้อมูลทางกายภาพของรูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนผังที่อยู่อาศัย

- วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลจากการประมวลเอกสารแผนที่และการสัมภาษณ์

- แปลงข้อมูลจากการสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนแผนที่ระดับพื้นที่อำเภอเสนา และบริเวณอำเภอใกล้เคียง

- แปลงข้อมูลจากการสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนแผนที่ระดับพื้นที่ตำบลกรณศึกษา

- แปลงข้อมูลจากการสัมภาษณ์รูปแบบการอยู่อาศัยเพื่อการเปรียบเทียบทั้งในอดีตและปัจจุบัน แสดงลงบนผังที่อยู่อาศัย

1.3.4 ขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูล

- สังเคราะห์ลักษณะและความสัมพันธ์ของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในอดีต เชื่อมโยงทั้งในระดับมหภาค (พื้นที่อำเภอเสนา) และจุลภาค (พื้นที่กรณศึกษาทุกตำบล และที่อยู่อาศัยระดับบ้าน)

- สังเคราะห์ลักษณะและความสัมพันธ์ของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในปัจจุบัน เชื่อมโยงทั้งในระดับมหภาค (พื้นที่อำเภอเสนา) และจุลภาค (พื้นที่กรณศึกษาทุกตำบล และที่อยู่อาศัยระดับบ้าน)

- สังเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย เชื่อมโยงทั้งในระดับมหภาค (พื้นที่อำเภอเสนา) และจุลภาค (พื้นที่กรณศึกษาทุกตำบล และที่อยู่อาศัยระดับบ้าน)

1.3.5 ขั้นตอนการประมวลสรุปผล

- ประมวลผลการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นแผนผังโมเดลเพื่ออธิบายประเด็นสำคัญและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในบริเวณอำเภอเสนา

- ตั้งข้อสังเกตจากแผนผังโมเดลอำเภอเสนา เพื่อสร้างสมมติฐานจากประเด็นสำคัญอันสามารถส่งต่อข้อมูลเพื่อการศึกษาในบริเวณพื้นที่อื่นของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง

- เสนอแนะแนวทางเพื่อการศึกษาในระดับชั้นต่อไปที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานศึกษา เพื่อเสนอแนะแนวทางการออกแบบและวางแผนการจัดการพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ในระดับมหภาคครอบคลุมพื้นที่ทางตะวันตกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ อำเภอสนา อำเภอบางบาล อำเภอฟักไห้ และอำเภอบางซ้าย และครอบคลุมกรณีศึกษาเฉพาะใน อำเภอสนา ได้แก่ ตำบลหัวเวียง ตำบลบ้านโพธิ์ ตำบลเสนา

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในระดับมหภาค ได้แก่ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในช่วงหน้าน้ำหลากจากสถานการณ์ทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และในระดับจุลภาค ได้แก่ รูปแบบการใช้งานพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในหมวด การดำเนินชีวิตประจำวัน (Biological Activity) การทำงานหรือการทำการเกษตรเพื่อสร้างรายได้ (Productive Activity) การเดินทางสัญจร (Transporting Activity) การนันทนาการสันทนาการ (Physical and Mental Recreating Activity)

1.4.3 ขอบเขตด้านเวลา

เพื่อจำแนกเส้นแบ่งระหว่างอดีตและปัจจุบัน ได้อาศัยเหตุการณ์สำคัญที่คาดว่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำในบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลาง ได้แก่ ช่วงเวลาก่อนและหลังการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ช่วงเวลาก่อนและหลังการพัฒนาแนวถนนเลียบบคลองชลประทาน และช่วงเวลาก่อนและหลังมหาอุทกภัยปีพ.ศ. 2554

บทที่ 2 พื้นที่กรณีศึกษา

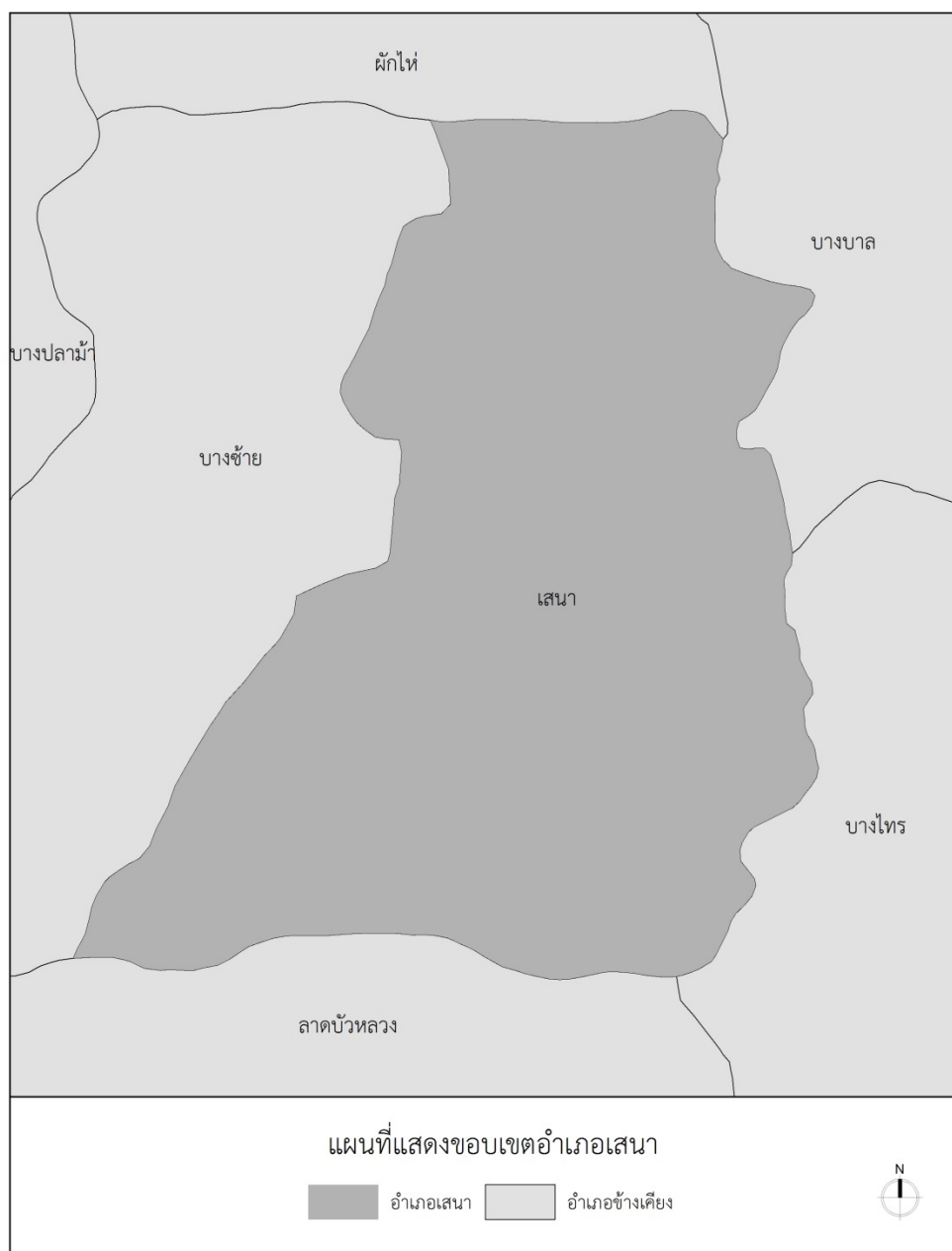
2.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอำเภอเสนา

อำเภอเสนาเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และมีระยะห่างจากตัวอำเภอพระนครศรีอยุธยาประมาณ 23 กิโลเมตร ทั้งนี้ อำเภอเสนามีอาณาเขตติดกับอำเภออื่นๆ ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดกับอำเภอฟักไห้
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดกับอำเภอบางบาล และอำเภอบางไทร
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดกับอำเภอลาดบัวหลวง
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดกับอำเภอบางซ้าย

อำเภอเสนามีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี (ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2554) โดยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางพื้นที่อำเภอเสนาถือเป็นส่วนหนึ่งของแขวงเสนาใหญ่ ต่อมาภายหลังการจัดระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเมื่อปีพุทธศักราช 2438 ในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่อำเภอเสนาถูกแยกออกจากแขวงเสนาใหญ่และเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเสนากลาง อันเนื่องจากสมเด็จพระปิยมหาราช พระยาดำรง ราชานุภาพซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงดำริเห็นว่า

“แขวงต่างๆยังมีพลเมืองมาก ท้องที่กว้างขวางทำให้ยากแก่การปกครองดูแลทุกข์สุขของประชาชนอย่างทั่วถึง จึงให้ผู้รักษากรุงแบ่งเขตการปกครองเสียใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยแบ่งแขวงเสนาใหญ่ออกเป็นอำเภอเสนาใหญ่ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอฟักไห้) และเสนากลาง(ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอเสนา) แบ่งแขวงเสนาน้อยตอนเหนือออกเป็นอำเภอเสนาใน (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอบางบาล) และแขวงเสนาน้อยตอนใต้เป็นอำเภอเสนาน้อย (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอบางไทร)” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 55)

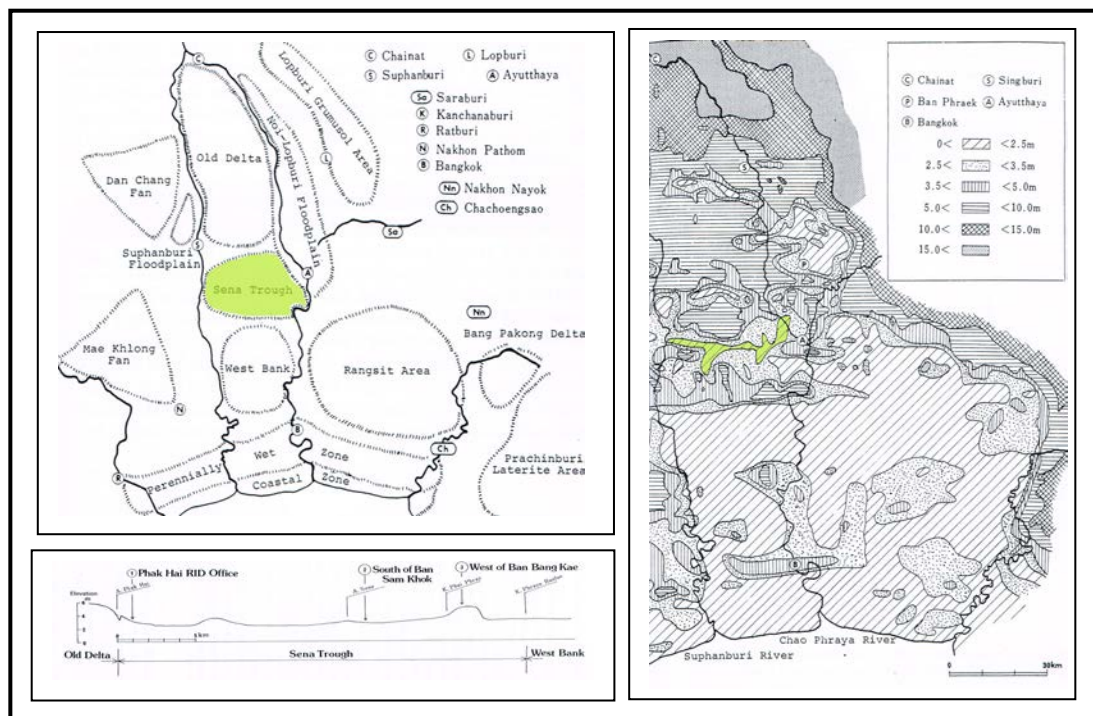

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงขอบเขตอำเภอเสนา

ที่มา: ผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาในบริบทของตำแหน่งที่ตั้ง อำเภอเสนาตั้งอยู่บริเวณจุดรอยต่อระหว่างที่ราบเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งเป็นพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ (young delta) และที่ราบเจ้าพระยาตอนบนซึ่งเป็นพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมเก่า (old delta) ทั้งนี้ลักษณะภูมิประเทศโดยภาพรวมของอำเภอเสนาเป็น

พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง (floodplain) ที่ประกอบไปด้วยโครงข่ายทางน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำต่างๆ เป็นจำนวนมาก

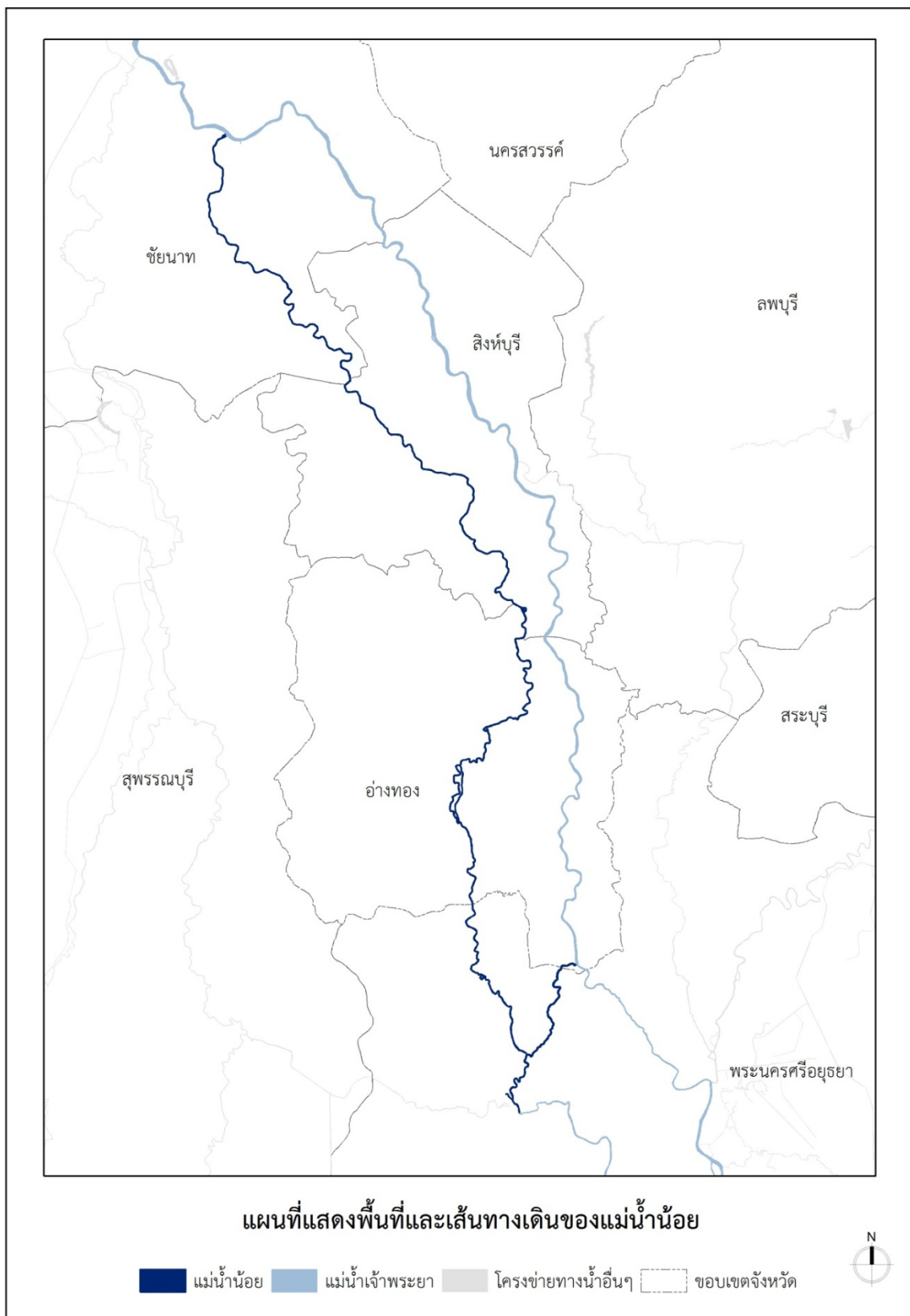

ภาพที่ 2 แสดงลักษณะภูมิประเทศและระดับความสูงของพื้นที่บริเวณอำเภอสена

ที่มา: Agricultural Development of A Tropical Delta: A Study of The Chaophraya Delta
(Yoshikazu Takaya: 1987)

อำเภอสенаมีโครงข่ายทางน้ำที่สำคัญคือแม่น้ำน้อย ซึ่งไหลแยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งขวาที่อำเภอมือง จังหวัดชัยนาท ก่อนจะไหลผ่านจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง เข้าเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่อำเภอดักไห้ และไหลผ่านอำเภอสена ไปบรรจบกับคลองบางบาล ซึ่งเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมที่บ้านสีตุ๊ก แล้วหลังจากนั้นจึงไหลไปรวมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่งที่ตำบลราชคราม อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อนึ่งแม่น้ำน้อยมีความยาวประมาณ 145 กิโลเมตร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 3)

อย่างไรก็ตามนอกจากแม่น้ำน้อยแล้ว อำเภอสенаยังมีโครงข่ายทางน้ำทางธรรมชาติที่สำคัญอื่นอีก อาทิ คลองเจ้าเจ็ด คลองรางจระเข้ คลองบางหลวง คลองบางกระทิง คลองหัวไร่แดง เป็นต้น

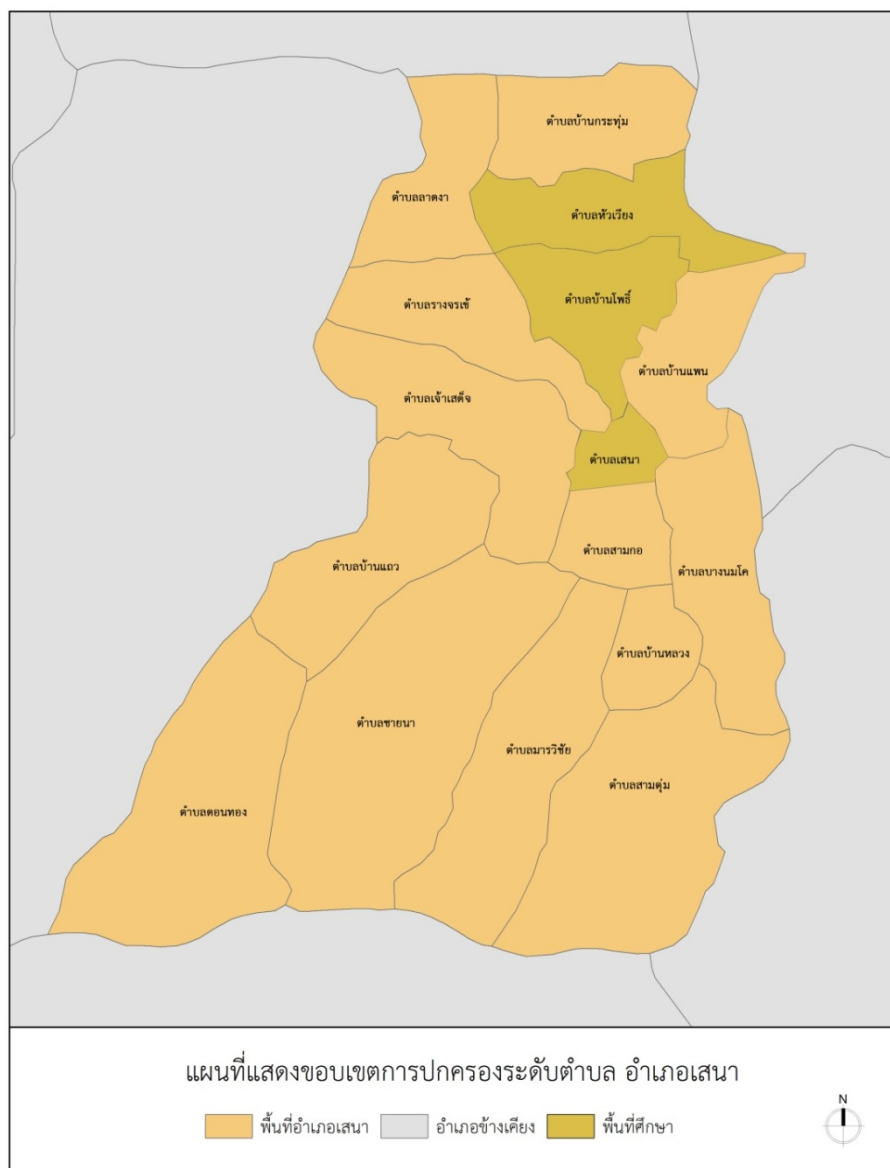

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงพื้นที่และเส้นทางเดินของแม่น้ำน้อย

ที่มา: ผู้วิจัย

2.2 พื้นที่ศึกษา

อำเภอเสนาประกอบด้วยตำบลทั้งหมด 17 ตำบลได้แก่ ตำบลเสนา ตำบลบ้านแพน ตำบลบ้านกระทุ่ม ตำบลลาดงา ตำบลหัวเวียง ตำบลบ้านโพธิ์ ตำบลรางจระเข้ ตำบลสามตุ่ม ตำบลमारวิชัย ตำบลดอนทอง ตำบลชานา ตำบลบ้านแก้ว ตำบลบ้านหลวง ตำบลบางนมโค ตำบลสามกอก ตำบลเจ้าเจ็ด และตำบลเจ้าเสด็จ โดยในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา 3 ตำบลได้แก่ ตำบลเสนา ตำบลบ้านโพธิ์ และตำบลหัวเวียง

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงขอบเขตการปกครองระดับตำบล อำเภอเสนา
ที่มา: ผู้วิจัย

2.2.1 ตำบลเสนา

ตำบลเสนาเป็นชุมชนเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน โดยตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของอำเภอเสนา มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลบ้านโพธิ์ ทิศตะวันออกติดกับตำบลบ้านแพน ทิศใต้ติดกับตำบลสามก้อ และทิศตะวันตกติดกับตำบลเจ้าเสด็จ

ในอดีตพื้นที่บริเวณตำบลเสนาเป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิม จนกระทั่งต่อมาได้มีการเข้ามาของกลุ่มพ่อค้าจนก่อให้เกิดชุมชนตลาดริมน้ำที่ประกอบด้วยเรือนแพและเรือนร้านค้าตั้งเรียงรายอยู่อย่างหนาแน่นตลอดสองฝั่งโครงข่ายทางน้ำ และในปีพุทธศักราช 2470 ได้มีการปลูกสร้างที่ว่าการอำเภอขึ้นในบริเวณคุ้มแม่น้ำทางด้านทิศเหนือ (ศศิธร คล้ายชม และ วันดี พินิจวรสิน, 2556: 674) ด้วยเหตุนี้พื้นที่บริเวณตำบลเสนาจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการปกครองตลอดมา

ในปัจจุบันพื้นที่ตำบลเสนาเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอเสนา สถานที่ขนส่งอำเภอเสนา ธนาคาร และตลาดบ้านแพน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่บริเวณตำบลเสนามีบริบทความเป็นเมืองสูงกว่าพื้นที่ตำบลอื่นๆ ภายในอำเภอเสนา

ทั้งนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของตำบลเสนามีลักษณะเป็นแบบเกาะกลุ่มไปตามโครงข่ายทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ โดยมีแม่น้ำน้อยเป็นโครงข่ายทางน้ำที่สำคัญภายในพื้นที่

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลเสนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2.2 ตำบลบ้านโพธิ์

ตำบลบ้านโพธิ์เป็นชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่ในอำเภอสนา มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลหัวเวียง ทิศตะวันออกติดกับตำบลบ้านแพน ทิศใต้ติดกับตำบลสนา และทิศตะวันตกติดกับตำบลรางจระเข้ ทั้งนี้ตำบลบ้านโพธิ์ประกอบด้วย 12 หมู่บ้านและมีประชากรประมาณ 3,449 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์, 2550)

ตำบลบ้านโพธิ์มีลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง โดยมีโครงข่ายทางน้ำทางธรรมชาติที่สำคัญหลายสาย ไม่ว่าจะเป็นคลองรางจระเข้หรือคลองบ้านปลายนา คลองหัวไร่แดง คลองต้นตาลและคลองหัวโพธิ์ ทั้งนี้ในปัจจุบันพื้นที่เกษตรกรรมของตำบลบ้านโพธิ์ยังได้รับน้ำจากคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่สนับสนุนอีกด้วย

ตำบลบ้านโพธิ์มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยมีการกระจายตัวของความเป็นเมืองในบริเวณพื้นที่ริมถนนธรรมสิทธิ์สนา ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับตลาดบ้านแพน ทั้งนี้ชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมภายในอำเภอ

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2.3 ตำบลหัวเวียง

ตำบลหัวเวียงตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเสนา มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับอำเภอผักไห่ ทิศตะวันออกติดกับอำเภอบางบาล ทิศใต้ติดกับตำบลบ้านโพธิ์ และทิศตะวันตกติดกับตำบลลาดงาและตำบลรางจระเข้ ทั้งนี้ตำบลหัวเวียงมีประชากรประมาณ 6,505 คน (เทศบาลตำบลหัวเวียง, 2549)

ตำบลหัวเวียงมีลักษณะบริบทชุมชนคล้ายกับตำบลบ้านโพธิ์โดยตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง หากแต่พื้นที่ชุมชนหัวเวียงมีการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะกลุ่มอยู่บริเวณริมแม่น้ำน้อยซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักภายในอำเภอเสนา โครงข่ายทางน้ำภายในตำบลหัวเวียงที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำน้อย คลองบางหลวง และคลองหัวไร่แดง

ในปัจจุบันพื้นที่ตำบลหัวเวียงมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

ภาพที่ 7 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.3 เหตุการณ์สำคัญ และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา

การศึกษาเหตุการณ์และพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมเอกสารจากฐานข้อมูลต่างๆ ทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโส ผู้รู้ และปราชญ์ชาวบ้านภายในพื้นที่ โดยในการเก็บข้อมูลนั้นเน้นการศึกษาเหตุการณ์และพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การศึกษา 3 แห่ง ได้แก่ ตำบลหัวเวียง ตำบลเสนา และตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสามารถสรุปเหตุการณ์และพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ได้ดังต่อไปนี้

2.3.1 ประมวลเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา

- ปีพุทธศักราช 2444 ประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำระหว่างวัดเจ้าเจ็ดในและวัดกระโงกทองจัดขึ้นเป็นครั้งแรก (เชวงเกียรติ ทิมปาวัฒน์ และคณะ, 2552: 13)

ภาพที่ 8-9 ภาพขบวนแห่ประเพณีสวยามในงานประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำในอดีต
ที่มา: สมปอง ตรีโพชนต์ศักดิ์

- ปีพุทธศักราช 2446 ภาครัฐเริ่มมีการออกโฉนดกรรมสิทธิ์ที่ดินในบริเวณทุ่งบ้านแพน อำเภอเสนากลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ราชกิจจานุเบกษา, 2446: 458)

- ปีพุทธศักราช 2447 กระบวนเรือเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพลัดหลงมายังตำบลหัวเวียง และในครั้งนั้นได้มีการเขียนอธิบายถึงลักษณะชุมชนในบริเวณนี้ว่า “มองไปมีสะพานและเรือนไม้ฝากระดานเรียงรายอยู่ตลอดแนวริมน้ำ” (สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2501)

- ปีพุทธศักราช 2449 แผนที่มาตราส่วน 1: 40,000 ที่จัดทำขึ้นระหว่างปีพุทธศักราช 2449- 2489 ของกรมแผนที่ทหารสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนในพื้นที่อำเภอเสนาเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ โดยประกอบไปด้วย วัด ชุมชน และตลาดแพจอดสองฝั่งโครงข่ายทางน้ำอย่างหนาแน่น

- ปีพุทธศักราช 2464 ประชาชนร่วมกันก่อสร้างศาลาการเปรียญบริเวณที่โล่งว่างภายในวัดกระโคงทองเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชน

- ปีพุทธศักราช 2466 มีการก่อสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ วัดกระโคงทอง

- ปีพุทธศักราช 2470 มีการก่อสร้างโรงเรียนประชาบาล (กิจเนตรประดิษฐ์) ขึ้น ณ ตำบลหัวเวียง (ราชกิจจานุเบกษา, 2470: 50-51)

- ปีพุทธศักราช 2485 พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในรอบ 100 ปี ซึ่งอุทกภัยครั้งนี้กลายเป็นแรงผลักดันทางอ้อมให้ภาครัฐในสมัยนั้นดำเนินการก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่เพื่อบริหารจัดการเกษตรกรรมและบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นจากอุทกภัย (ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล, 2543: 32)

- ปีพุทธศักราช 2498 มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโคงทองเพื่อใช้สัญจรในฤดูน้ำหลาก

- ปีพุทธศักราช 2500

- กรมชลประทานดำเนินการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาแล้วเสร็จและเริ่มเปิดใช้งาน ณ บ้านหัวแหลม ตำบลดอนกรุณา อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท (สำนักพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่, 2558) ซึ่งส่งผลให้พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเริ่มมีการบริหารจัดการน้ำภายใต้ระบบชลประทานสมัยใหม่

- กรมชลประทานได้เริ่มดำเนินโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ โดยมีจุดประสงค์เพื่อส่งน้ำให้แก่บริเวณพื้นที่ราบชั้นบันไดแม่น้ำระดับต่ำตั้งแต่จังหวัดชัยนาทไปจนถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งในการจัดส่งน้ำของโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่นั้นได้มีการก่อสร้างคลองส่งน้ำ ประตูระบายน้ำ และประตูควบคุมระดับน้ำในบริเวณต่างๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ทาง ได้แก่ ทางคลองมะขามเฒ่า-อุทุมพร แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำน้อย คลองชัยนาท-อยุธยา และคลองชัยนาท-ป่าสัก (ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล, 2543: 29)

- มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างพื้นที่วัดกระโคงทองและชุมชนฝั่งตรงข้าม

- ปีพุทธศักราช 2501 เรือนแพบริเวณหัวเวียงและตลาดบ้านแพนเริ่มยกเสาชั้นบริเวณริมตลิ่ง เนื่องจากเรือโป๊ะของเรือนแพต้องมีการดูแลซ่อมแซมอยู่เสมอ ซึ่งในการซ่อมแซมแต่ละครั้งนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างมาก ประกอบกับพื้นดินริมตลิ่งงอกเข้ามาในแม่น้ำส่งผลให้เมื่อถึงฤดูน้ำลดเรือนแพจะค้างติดอยู่บนตลิ่งที่งอกขึ้นมาได้ (ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2554: 134)

- ปีพุทธศักราช 2504 รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งภายใต้แผนพัฒนาฉบับดังกล่าวได้กำหนดให้มีการก่อสร้างคันและคูน้ำเพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำจากโครงการชลประทาน

ต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่เขตชลประทานเขื่อนเจ้าพระยาและจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลางได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจากภาคการเกษตร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2504: 41)

- ปีพุทธศักราช 2505

- กรมชลประทานดำเนินการขุดคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ เพื่อจัดสรรน้ำจากแม่น้ำน้อยเข้าสู่พื้นที่การเกษตร โดยจากการขุดคลองชลประทานดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกบริเวณฝั่งตะวันออกภายในอำเภอเสนาอยู่ภายใต้ระบบชลประทานอย่างเบ็ดเสร็จ อีกทั้งยังส่งผลให้โครงข่ายทางน้ำบางสายถูกตัดขาดจากทางน้ำหลัก เช่น คลองรางจระเข้ คลองหัวโพธิ์ คลองหัวไร่แดง และคลองบางกระทิง

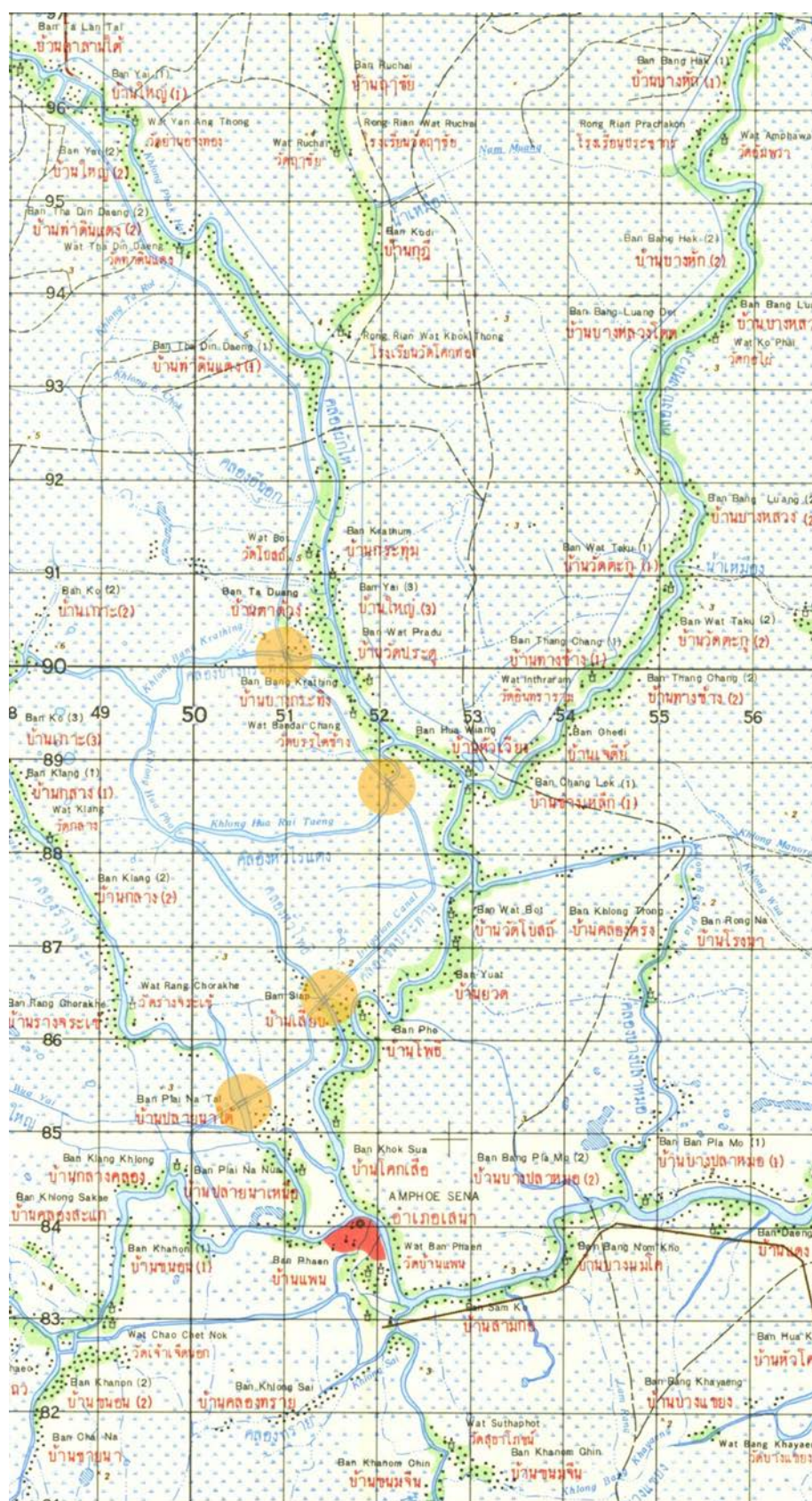
- ปรากฏการตัดถนนเลียบคลองชลประทานเพื่อเชื่อมโยงการคมนาคมทางบกในพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ชุมชน

- เริ่มมีการส่งเสริมให้เกษตรกรทำนาปรังโดยใช้ข้าวพันธุ์ไวแสงภายในพื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยา ตอนล่าง (ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2554: 37) ทั้งนี้การส่งเสริมการทำนาปรังในพื้นที่ได้ส่งผลให้เกิดการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อบำรุงรักษาดินเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมา

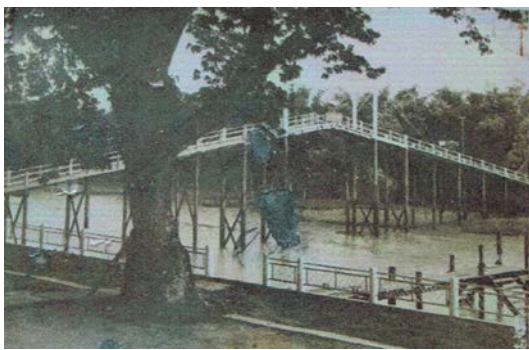
- เริ่มปรากฏโครงข่ายทางเดินภายในวัดกระโตงทองเชื่อมกับแนวถนนเลียบคลองชลประทาน

- มีการจัดขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบูลธรรมศาสน์ วัดกระโตงทอง

- ปีพุทธศักราช 2506 เริ่มก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454 ส่งผลให้แม่น้ำและลำคลองในพื้นที่ถูกตัดขาดออกจากกัน ระบบโครงข่ายทางน้ำเดิมในพื้นที่ที่เคยสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นระบบไม่สามารถเชื่อมต่อถึงกันได้ดังเช่นในอดีต อีกทั้งยังส่งผลให้การคมนาคมทางบกมีความสะดวกมากยิ่งขึ้นจนลดบทบาทของโครงข่ายทางน้ำในฐานะเส้นทางคมนาคมในเวลาต่อมา

ภาพที่ 12 แผนที่แสดงตำแหน่งที่การตัดคลองชลประทานผ่านเส้นทางน้ำเดิม
ที่มา : ปรับปรุงจากแผนที่ชุด L7017 มาตราส่วน 1:50,000 ของกรมแผนที่มาตราส่วน 1:50,000

ภาพที่ 13 สะพานไม้บริเวณหน้าวัดกระโดงทองในอดีต

ที่มา: สมปอง ตรีไพบยนต์ศักดิ์

ภาพที่ 14-15 ขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบูลธรรมศาสน์ วัดกระโดงทอง

ที่มา: สมปอง ตรีไพบยนต์ศักดิ์

- ปีพุทธศักราช 2507 กรมชลประทานก่อสร้างเขื่อนภูมิพล ณ จังหวัดตาก เพื่อใช้เป็นเขื่อนอเนกประสงค์แห่งแรกของประเทศ (ณัฐวุฒิ แจ่มแจ้ง, 2558)

- ปีพุทธศักราช 2510

- รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 โดยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับนี้ ภาครัฐได้มีการผลักดันนโยบายพัฒนาโครงข่ายถนนทางหลวงและถนนชนบทให้ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ภายในประเทศมากขึ้น

- มีการสร้างถนนธรรมสิริเสนาเพื่อเชื่อมหมู่บ้านคลองบ้านปลายนา กับพื้นที่บริเวณริมคลองชลประทาน

- ร่องน้ำภายในหมู่บ้านหัวเวียงบางแห่งถูกถมและปรับสภาพให้กลายเป็นถนนหรือทางเดิน

- เรือนแพที่หมู่บ้านหัวเวียงลดจำนวนลง โดยมีการยกเรือนแพขึ้นตั้งบนเสาสูงบริเวณพื้นที่ริมตลิ่ง
- ปีพุทธศักราช 2516
 - ถนนขนานคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห้ได้รับการยกระดับและปรับพื้นผิวเป็นพื้นผิวยางมะตอย
 - ประกาศกระทรวงมหาดไทยให้จัดตั้งสุขาภิบาลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพื้นที่ประกาศครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลหัวเวียง และตำบลบ้านกระทุ่ม อำเภอเสนา (ราชกิจจานุเบกษา, 2516: 1324-1327)
- ปีพุทธศักราช 2517 มีการสร้างทำนบกั้นบริเวณหน้าวัดกระโตงทองเพื่อรองรับการขยายตัวการใช้งานของโรงเรียนและพุทธศาสนิกชนที่มาประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ปีพุทธศักราช 2519 เรือโดยสารท่าเตียน-นครสวรรค์ ซึ่งแล่นผ่านอำเภอเสนาหยุดให้บริการ อันเนื่องจากการสัญจรทางน้ำที่ลดลงและการขาดทุนของบริษัทผู้ดำเนินการ
- ปีพุทธศักราช 2520
 - กรมชลประทานสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ณ จังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วเสร็จ (สุเทพ เลิศศรีมงคล, 2558) โดยจากการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพิ่มเติมในพื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ส่งผลให้ระบบน้ำ รูปแบบเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมภายในพื้นที่กลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก (ธนวัฒน์ จารูพงษ์สกุล, 2543: 30)
 - เริ่มมีการสร้างแนวกำแพงวัดกระโตงทองบริเวณพื้นที่โล่งว่างริมถนน
 - มีการขยายตัวของการค้าเรือต่อขนาดเล็ก เช่น เรือมาด เพื่อใช้สอยภายในชุมชนริมน้ำ เช่น ตำบลบ้านโพธิ์ ตำบลหัวเวียง เป็นต้น โดยแม่ค้าที่นำเรือมาขายนั้นจะล่องมาตามลำน้ำจากกำแพงเพชรมาจำหน่ายให้กับชาวบ้านในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
 - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคจากพระราชวังบางปะอินมายังวัดกระโตงทองเป็นการส่วนพระองค์

ภาพที่ 16 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครกุมารี ทรงนมัสการพระพุทธเกษร ณ พระปรารค์ดุสิตราช
วัดกระโตงทอง
ที่มา: วัดกระโตงทอง

- ปีพุทธศักราช 2525

- เริ่มมีการนำรถไถเดินตามมาใช้ในประเทศไทยเพื่อใช้ในการทำ
การเกษตร (กองวิจัยและพัฒนาข้าว: 2555)

- สะพานเสนาบดีซึ่งเชื่อมระหว่างชุมชนรอบวัดกระโตงทอง ตำบลบ้าน
โพธิ์กับชุมชนตลาดบ้านแพนสร้างแล้วเสร็จ โดยจากการสร้างสะพานดังกล่าว
ส่งผลให้บทบาทของโครงข่ายทางน้ำในฐานะเส้นทางคมนาคมลดลง
ตัวอย่างเช่น การยกเลิกให้บริการเรือข้ามฟาก การใช้เรือในการเดินทางสู่ตลาด
บ้านแพน เป็นอาทิ นอกจากนี้การเปิดใช้สะพานเสนาบดียังเปรียบเสมือนการ
เชื่อมโครงข่ายทางถนนจากพื้นที่ริมคลองชลประทานสู่พื้นที่เมืองให้สมบูรณ์อีก
ด้วย

- มีการสร้างสะพานไม้เพื่อเชื่อมชุมชนหัวเวียงกับวัดบางกระทิง

- ปีพุทธศักราช 2526 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ตอนล่าง

- ปีพุทธศักราช 2530 ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 พื้นที่อำเภอเสนา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการกำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมการลงทุนในการพัฒนา
อุตสาหกรรมสู่ส่วนภูมิภาค ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปิดโรงงานภายในพื้นที่และผลักดันคน

จากภาคเกษตรกรรมและคนว่างงานเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม (สมหวัง นวลละออง, 2535: 4)

- ประมาณปีพุทธศักราช 2530 เริ่มมีการรื้อตลาดห้องแถวริมหน้าบริเวณตลาดบ้านแพน
- ระหว่างปีพุทธศักราช 2531-2534 ผลผลิตในการเพาะปลูกข้าวตกต่ำ ประกอบกับการเข้ามาของอุตสาหกรรมภายในพื้นที่ ส่งผลให้ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้แก่นายทุนและเปลี่ยนอาชีพสู่ระบบอุตสาหกรรม
- ปีพุทธศักราช 2532 รถไถเดินตามได้รับความนิยมใช้ทำนาภายในพื้นที่
- ปีพุทธศักราช 2535 เรือนร้านค้าภายในตลาดบ้านแพนมีการยกระดับพื้นเรือนให้สูงขึ้นจากพื้นผิวถนนประมาณ 0.90-1.00 เนื่องจากน้ำท่วม (ศศิธร คล้ายชม และ วันดี พินิจวรสิน, 2556: 679)
- ประมาณปีพุทธศักราช 2535 มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบขบวนแห่พระพุทธรูปจากวัดกระโคงทองสู่วัดเจ้าเจ็ดใน โดยเปลี่ยนจากการแห่ทางน้ำเป็นการแห่ทางบก
- ปีพุทธศักราช 2538
 - เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
 - มีการยกระดับสะพานคนเดินที่เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโคงทองให้สูงขึ้นพ้นจากระดับน้ำท่วม
- ปีพุทธศักราช 2539 มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสองช่องจราจรเพื่อรองรับการคมนาคมทางบกของตำบลหัวเวียงทดแทนสะพานไม้แขวนสำหรับคนเดิน
- ปีพุทธศักราช 2540 มีการรื้ออาคารซีอินทามระซึ่งเป็นอาคารริมน้ำภายในวัดกระโคงทองออก เนื่องจากประสบปัญหาอุทกภัยเป็นประจำทุกปี
- ปีพุทธศักราช 2541 มีการปรับปรุงถนนภายในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียงให้เป็นถนนคอนกรีตและมีระดับพื้นผิวที่สูงขึ้นเพื่อใช้เป็นคันกั้นน้ำของชุมชน
- ประมาณปีพุทธศักราช 2545 ร้านก๋วยเตี๋ยวและร้านกาแฟที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลองในวัดกระโคงทองย้ายพื้นที่ร้านมาเป็นพื้นที่บริเวณริมถนน
- ปีพุทธศักราช 2549 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
- ปีพุทธศักราช 2550 มีการสร้างสวนสาธารณะบริเวณพื้นที่ริมถนนหน้าวัดกระโคงทอง

- ปีพุทธศักราช 2551

- สร้างแนวเขื่อนริมน้ำตามแนวตลาดบ้านแพน
- มีการปรับปรุงสะพานบริเวณหน้าวัดกระโคงทองที่เชื่อมกับชุมชนตรงข้ามให้เป็นสะพานปูนส่งผลให้เรือขนาดใหญ่ไม่สามารถสัญจรผ่านบริเวณดังกล่าวได้
- มีการปรับปรุงลานดินบริเวณข้างถนนภายในวัดกระโคงทองให้เป็นลานคอนกรีตสำหรับจอดรถและทำกิจกรรมต่างๆ
- มีการสร้างทางเดินยกระดับภายในชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียงเพื่อใช้งานในช่วงอุทกภัย โดยทางเดินยกระดับที่จัดทำขึ้นเป็นทางยกพื้นคอนกรีตสูงประมาณ 1.00-1.50 เมตรจากระดับ พื้นดิน
- มีการปรับปรุงสะพานไม้ทางเชื่อมจากหมู่บ้านหัวเวียงไปยังวัดบางกระทิงให้เป็นสะพานปูนโดยยกพื้นสูงจากระดับพื้นดินประมาณ 3 เมตรเพื่อให้สามารถใช้งานได้สะดวกในช่วงอุทกภัย แต่อย่างไรก็ตามสะพานที่ก่อสร้างขึ้นใหม่นั้นมีความสูงมากเกินไปจึงไม่สามารถใช้งานได้สะดวกเช่นสะพานไม้ในอดีต

ภาพที่ 17 (ซ้าย) สะพานบริเวณหน้าวัดกระโคงทองที่ปรับปรุงใหม่

ภาพที่ 18 (ขวา) สะพานปูนบริเวณหน้าวัดบางกระทิงที่ปรับปรุงใหม่

ที่มา: เสฏฐวุฒิ บำรุงกุล

- ปีพุทธศักราช 2552 มีการยกพื้นลานริมน้ำบริเวณข้างศาลาการเปรียญในวัดกระโคงทองไว้ใช้ในช่วงอุทกภัย

- ปีพุทธศักราช 2554

- เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
- รัฐเริ่มมีการแจกเรือไฟเบอร์และเรือเหล็กเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย

- ตลาดบ้านแพนมีการสร้างสะพานไม้ชั่วคราวเพื่อใช้ในการเดินทางของคน ภายในชุมชน

ภาพที่ 19-20 น้ำท่วมเมื่อปีพุทธศักราช 2554 ณ วัดบางกระทิงและชุมชนหัวเวียง
ที่มา: ภัทรพล ตั้งกลชาญ

- ปีพุทธศักราช 2555

- มีการปรับปรุงและยกระดับถนนเลียบคลองชลประทานให้สูงขึ้น

- กรมโยธาธิการและผังเมืองเริ่มดำเนินโครงการก่อสร้างระบบป้องกัน

น้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสามกอกตามแผนงานป้องกันเตือนภัย แก๊ไข และ
ฟื้นฟูความเสียหายจากภัยพิบัติ โดยภายใต้โครงการนี้ประกอบด้วยการก่อสร้าง
คัน ป้องกันน้ำท่วมริมแม่น้ำน้อย การก่อสร้างปรับปรุงเขื่อนบริเวณริมแม่น้ำ
บ้านปลายนาและแม่น้ำน้อยให้เป็นคันป้องกันน้ำท่วม และงานก่อสร้างสถานีสูบน้ำ
(กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2555)

ภาพที่ 21-22 คันป้องกันน้ำ บริเวณแม่น้ำน้อย ของระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนา และสามกอก
ที่มา: เสฏฐวุฒิ บำรุงกุล

- ปีพุทธศักราช 2556

- ยกระดับพื้นที่ของศาลาการเปรียญและเส้นทางเชื่อมสู่กลุ่มอาคารอื่น ๆ ภายในวัดกระโตงทอง

- องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์ กลุ่มคนรักวัดกระโตงทอง และชาวบ้านในพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์ ร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำจากวัดกระโตงทองไปยังวัดเจ้าเจ็ดใน

- ประเพณีแห่พระพุทธรูปจากวัดเจ้าเจ็ดในมายังวัดกระโตงทองปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการแห่ทางน้ำเป็นการแห่ทางบก

- อำเภอเสนาจัดงานแห่เทียนพรรษาทางน้ำขึ้นบริเวณตลาดบ้านแพน

ภาพที่ 23-24 (บน) การรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำของวัดกระโตงทอง

ภาพที่ 25-26 (ล่าง) ประเพณีแห่เทียนพรรษาทางน้ำ บริเวณตลาดบ้านแพน

ที่มา: เสฏฐวุฒิ บำรุงกุล

2.3.2 สรุปเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่สำคัญภายในอำเภอเสนา

2444	เกิดประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำ
2446	เริ่มมีการออกโฉนดกรรมสิทธิ์ที่ดินในบริเวณ ฟุ้งบ้านแพน อำเภอเสนากลาง
2447	รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสผ่านหมู่บ้านหัวเวียง
2449	ชุมชนในพื้นที่เสนาเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานริมน้ำอยู่อย่างหนาแน่น โดยประกอบไปด้วย วัด ชุมชน และตลาดแพจอดสองฝั่งทางน้ำ
2464	ก่อสร้างศาลาการเปรียญบริเวณริมวัดกระโงกทอง
2466	ก่อสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ วัดกระโงกทอง
2470	มีการก่อสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ ตำบลหัวเวียง
2485	เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในรอบ 100 ปี
2498	มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโงกทอง
2500	สร้างเขื่อนเจ้าพระยาแล้วเสร็จ กรมชลประทานเริ่มดำเนินโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างพื้นที่วัดกระโงกทองและชุมชนรางจระเข้
2501	เรือนแพบริเวณหัวเวียงและตลาดบ้านแพนเริ่มยกเสาขึ้นบริเวณริมตลิ่ง
2504	ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ก่อสร้างคันและคูน้ำเพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำจากโครงการชลประทานต่างๆ ในบริเวณพื้นที่เขตชลประทานเขื่อนเจ้าพระยา และจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลาง
2505	กรมชลประทานดำเนินการขุดคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ฝักไถ่ ปรากฏการตัดถนนเลียบบคลองชลประทาน เริ่มปรากฏโครงข่ายทางเดินภายในวัดกระโงกทองเชื่อมกับแนวถนนเลียบบคลองชลประทาน ส่งเสริมให้เกษตรกรทำนาปรังโดยใช้ข้าวพันธุ์ไวแสง เริ่มใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อบำรุงรักษาดินเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมา มีการจัดขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบุลธรรมศาสน์ วัดกระโงกทอง
2506	เริ่มก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454
2507	ก่อสร้างเขื่อนภูมิพลแล้วเสร็จ

- 2510 ○ ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2
สร้างถนนธรรมสิทธิ์เสนา
ร่อนน้ำภายในหมู่บ้านหัวเวียงบางแห่งถูกถมและปรับสภาพให้กลายเป็นถนนหรือทางเดิน
เรือนแพที่หมู่บ้านหัวเวียงลดจำนวนลง โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นเรือนไทยยกพื้นสูง
- 2516 ○ มีการยกระดับและปรับพื้นผิวถนนขนานคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผกให้เป็นพื้นผิวยางมะตอย
ประกาศกระทรวงมหาดไทย จัดตั้งสุขาภิบาลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โดยครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลหัวเวียงและตำบลบ้านกระทุ่ม อำเภอเสนา
- 2517 ○ มีการสร้างทำนบกั้นบริเวณหน้าวัดกระโดงทองมากขึ้น
- 2519 ○ เรือโดยสารท่าเตียน-นครสวรรค์หยุดให้บริการ
- 2520 ○ สร้างเขื่อนสิริกิติ์แล้วเสร็จ ณ จังหวัดอุตรดิตถ์
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า
จุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครกุมารีเสด็จพระราชดำเนินมายังวัดกระโดงทองทางชลมารค
เริ่มมีการสร้างแนวกำแพงวัดกระโดงทองบริเวณพื้นที่ติดริมถนน
มีการขยายตัวของการค้าเรือต่อขนาดเล็ก
- 2525 ○ เริ่มมีการนำรถไถเดินตามมาใช้ในการทำการเกษตร
สะพานเสนาดีสร้างแล้วเสร็จ
มีการสร้างสะพานไม้เพื่อเชื่อมชุมชนหัวเวียงกับวัดบางกระทิง
- 2526 ○ เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
- 2530 ○ ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ 6
พื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการกำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมการลงทุนใน
การพัฒนาอุตสาหกรรมสู่ส่วนภูมิภาค
- 2530 ○ เริ่มมีการรื้อตลาดห้องแถวริมแม่น้ำบริเวณตลาดบ้านแพน
- 2531-2534 ○ ชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้แก่นายทุนและเปลี่ยนอาชีพสู่ระบบอุตสาหกรรม
- 2532 ○ รถไถเดินตามได้รับความนิยม
- 2535 ○ เรือนร้านค้าภายในตลาดบ้านแพนมีการยกระดับพื้นเรือนให้สูงขึ้นเนื่องจากน้ำท่วม
- 2535 ○ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบขบวนแห่พระพุทธรูปจากวัดกระโดงทองสู่วัดเจ้าเจ็ดจากการแห่
ทางน้ำเป็นการแห่ทางบก
- 2538 ○ เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
มีการยกระดับสะพานคนเดินที่เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโดงทองให้สูงขึ้นพ้น
จากระดับน้ำท่วม
- 2539 ○ มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสองช่องจราจรเพื่อรองรับการคมนาคมทางบกของ
ตำบลหัวเวียง
- 2540 ○ มีการรื้ออาคารชื่อนามระลอก

- 2541 มีการปรับปรุงถนนภายในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียงเพื่อใช้เป็นคันกันน้ำของชุมชน
- .2545 ร้านก๋วยเตี๋ยวและร้านกาแฟที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลองในวัดกระโดงทองย้ายพื้นที่ร้านมาเป็นพื้นที่บริเวณริมถนน
- 2549 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
- 2550 มีการสร้างสวนสาธารณะบริเวณพื้นที่ริมถนนหน้าวัดกระโดงทอง
- 2551 มีการปรับปรุงสะพานบริเวณหน้าวัดกระโดงทองที่เชื่อมกับชุมชนรางจระเข้
มีการปรับปรุงลานดินบริเวณข้างถนนภายในวัดกระโดงทองให้เป็นลานคอนกรีต
มีการสร้างทางเดินยกระดับภายในชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง
มีการปรับปรุงสะพานไม้ทางเชื่อมจากหมู่บ้านหัวเวียงไปยังวัดบางกระทิงให้เป็นสะพานปูน
มีการสร้างแนวเขื่อนริมน้ำตามแนวตลาดบ้านแพน
- 2552 มีการยกพื้นลานรมน้ำบริเวณข้างศาลาการเปรียญในวัดกระโดงทอง
- 2554 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
รัฐเริ่มมีการแจกเรือไฟเบอร์และเรือเหล็กเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย
ตลาดบ้านแพนมีการสร้างสะพานไม้ชั่วคราวเพื่อใช้ในการเดินทางของคนภายในชุมชน
- 2555 ปรับปรุงและยกระดับถนนเลียบบคลองชลประทานให้สูงขึ้น
ดำเนินโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสามกอกตามแผนงาน
ป้องกันเตือนภัย แก้มไข่ และฟื้นฟูความเสียหายจากภัย
- 2556 รื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปเสนาทางน้ำจากวัดกระโดงทองไปยังวัดเจ้าเจ็ดใน
ประเพณีแห่พระพุทธรูปเสนาจากวัดเจ้าเจ็ดในเปลี่ยนเป็นการแห่ทางบก
อำเภอเสนาจัดงานแห่เทียนพรรษาทางน้ำขึ้นบริเวณตลาดบ้านแพน

บทที่ 3

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ และการดำเนินชีวิต

3.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพภายในพื้นที่กรณีศึกษา

จากการประมวลเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่กรณีศึกษาและพื้นที่อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันพบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับคือ เหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับมหภาค (Macro scale) อันเนื่องจากนโยบายการพัฒนาประเทศของส่วนกลาง และเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาค (Micro scale) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในท้องถิ่น ระดับชุมชน หรืออาคาร ทั้งนี้กระบวนการการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทั้งสองระดับนั้นต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด่นชัด

ในการวิเคราะห์พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและการดำเนินชีวิตของคนภายในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ประมวลได้มาจำแนกระดับของการเปลี่ยนแปลงดังสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

พ.ศ	การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค	การเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค			หัวเรื่อง
		การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ภาพรวม	เสนา	บ้านโพธิ์	
2444				○ เกิดประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำ	
2446			○ เริ่มมีการออกใบตรกรสิทธิ์ที่วัดใบบริเวณทุ่งบ้านแพน		
2447					○ รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาศผ่านหมู่บ้านหัวเมือง
2449		○ ชุมชนในพื้นที่เสนเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานริมน้ำอย่างหนาแน่น			
2464				○ ก่อสร้างศาลาการเปรียญบริเวณวัดกระโดนทอง	
2466					○ มีการก่อสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ วัดกระโดนทอง
2470					○ มีการก่อสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น ณ ตำบลหัวเมือง
2485	● เกิดทกภัยครั้งใหญ่ในรอบ 100 ปี				
2498				○ มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโดนทอง	
2500	● สร้างเขื่อนเจ้าพระยาแล้วเสร็จ กรมชลประทานและเริ่มดำเนินโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่			○ มีการสร้างสะพานไม้เชื่อมระหว่างพื้นที่วัดวัดกระโดนทองและชุมชนบางระจาด	
2501			○ เรือแพเริ่มยกเสาขึ้นบริเวณริมคลอง		○ เรือแพเริ่มยกเสาขึ้นบริเวณริมคลอง
2504	● ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1	○ ก่อสร้างคันและคูน้ำเพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถใช้น้ำจากโครงการชลประทานต่างๆ ในบริเวณพื้นที่เขตชลประทานเขื่อนเจ้าพระยาและจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลาง			
2505		○ กรมชลประทานดำเนินการขุดคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ลำไผ่ ○ ส่งเสริมให้เกษตรกรทำนาทำนาปรังโดยใช้ข้าวพันธุ์แสง เริ่มใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อบำรุงบำรุงรักษาดินเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมา		○ มีการจัดขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบูลธรรมศาสน์วัดกระโดนทอง ○ ปรากฏมีการตั้งศูนย์ช่วยเหลือของชลประทาน ○ เริ่มปรากฏโครงสร้างทางดินภายในวัดกระโดนทองเชื่อมกับแนวถนนเลียยคลองชลประทาน	○ ปรากฏการจัดขบวนแห่ทางน้ำพระครูวิบูลธรรมศาสน์วัดกระโดนทอง ○ ปรากฏมีการตั้งศูนย์ช่วยเหลือของชลประทาน ○ เริ่มปรากฏโครงสร้างทางดินภายในวัดกระโดนทองเชื่อมกับแนวถนนเลียยคลองชลประทาน
2506		○ เริ่มก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454			
2507	● ก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์แล้วเสร็จ			○ สร้างถนนธรรมสิทธิ์ีสนา	○ เรือแพที่หมู่บ้านหัวเมืองลดจำนวนลง ○ ร่อนน้ำภายในหมู่บ้านถูกถมและปรับสภาพให้กลายเป็นถนนหรือทางเดิน
2510	● ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2				○ ประกาศกระทรวงมหาดไทย จัดตั้งสุขาภิบาลหัวเมืองหัวเมือง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลหัวเมืองและตำบลบ้านกระทุ่ม อำเภอเสนา
2516		○ มีการยกระดับและปรับปรุงพื้นที่บริเวณหนองคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ลำไผ่ให้เป็นพื้นที่นิคมเกษตร			
2517				○ มีการสร้างทำนบกั้นบริเวณหน้าวัดกระโดนทองมากขึ้น	

พ.ศ	การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค	การเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค			หัวข้อ
		การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ภาพรวม	เสนา	บ้านโพธิ์	
2519		เรือโดยสารทำเทียบ-นครสวรรค์หยุดให้บริการ			
2520	●	มีการขยายตัวของการค้าเรือต่อขนาดเล็ก		- เริ่มมีการสร้างแนวกำแพงวัดกระโดงทอง - สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดวัดกระโดงทองทรงชมการศกจากพระราชวังบางปะอิน	
2525		เริ่มมีการนำรถไถเดินตามมาใช้ในการทำการเกษตร	สะพานเสนาบดี่สร้างแล้วเสร็จ	สะพานเสนาบดี่สร้างแล้วเสร็จ	มีการสร้างสะพานไม้เพื่อเชื่อมชุมชนหัวเวียงกับวัดบางกระเจิง
2526	● เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง				
2530	● ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6	พื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการกำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมการลงทุนในการพัฒนา			
2530			เริ่มมีการรื้อตลาดห้องแถวริมแม่น้ำบริเวณตลาดบ้านแพน		
2531-2534		- ชาวบ้านเริ่มขายที่ดินให้แก่กบตันและเปลี่ยนอาชีพอุตสาหกรรมส่วนภูมิภาคสู่ระบบอุตสาหกรรม - รถไถเดินตามได้รับความนิยม	เรือนำคันภายในตลาดบ้านแพนมีการยกระดับพื้นเรือนให้สูงขึ้นเนื่องจากน้ำท่วม	- มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพระพุทธรูปจากวัดกระโดงทองสู่วัดเจ้าเจ็ดจากการหาทุนเป็นการแห่งบก - มีการยกระดับสะพานคนเดินที่เชื่อมระหว่างกลุ่มอาคารภายในวัดกระโดงทองให้สูงขึ้นพ้นจากระดับน้ำท่วม	มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กของโครงการเพื่อรองรับการคมนาคมทางบกของตำบลหัวเวียง
2535					
2538	● เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง				มีการปรับปรุงถนนภายในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียงเพื่อใช้เป็นคั่นกั้นน้ำของชุมชน
2539					
2540				มีการรื้ออาคารซื้ออินทามระออก	มีการปรับปรุงถนนภายในเขตเทศบาล
2541					
2545				ร้านค้าเดี่ยวและร้านค้าแพที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลองในวัดกระโดงทองย้ายพื้นที่ร้านมาเป็นพื้นที่บริเวณริมถนน	
2549	● เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง			มีการสร้างสวนสาธารณะบริเวณพื้นที่ริมถนนวัดกระโดงทอง	
2550				มีการปรับปรุงสะพานบริเวณพื้นที่ที่เชื่อมกับชุมชนบางกระเจิง	
2551					

พ.ศ	การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค	การเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค			หัวข้อ
		การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ภาพรวม	เสนา	บ้านโพธิ์	
2551 (ต่อ)			มีการสร้างแนวเชื่อมรั้วน้ำตามแนวตลาดบ้านแพน	มีการปรับปรุงลานดินบริเวณข้างถนนภายในวัดกระโถงเพื่อให้เป็นลานคอนกรีต	- มีการสร้างทางเดินยกระดับภายในชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง - มีการปรับปรุงสะพานไม้ทางเชื่อมจากหมู่บ้านหัวเวียงไปยังวัดบางกระพังให้เป็นสะพานปูน
2552				มีการยกพื้นลานริมน้ำบริเวณข้างศาลาการเปรียญในวัดกระโถง	
2554	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาดอนล่าง	รู้เริ่มมีการแจกเรือไฟเบอร์และเรือเหล็กเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย	ตลาดบ้านแพนมีการสร้างสะพานไม้ชั่วคราวเพื่อใช้ในการเดินทางของคนภายในชุมชน		
2555		ปรับปรุงและยกระดับถนนเลียบคลองชลประทานให้สูงขึ้น	ดำเนินโครงการก่อสร้างระบบป้องกันท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสาธิตตามแผนงานป้องกันเดือนกุมภาพันธ์ และพื้นที่ความเสียหายจากภัย		
2556			อำเภอสนาจัดงานแห่เทียนพรรษาทางน้ำขึ้นบริเวณตลาดบ้านแพน	- ยกระดับพื้นที่ของศาลาการเปรียญและเส้นทางเชื่อมสู่กลุ่มอาคารอื่นๆภายในวัดกระโถง - รื้อพื้นที่ประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำจากวัดกระโถงไปยังวัดเจ้าเจ็ดใน - ประเพณีแห่พระพุทธรูปจากวัดเจ้าเจ็ดในมายังวัดกระโถงเพื่อรับเปลี่ยนรูปแบบจากการแห่ทางน้ำเป็นการแห่ทางบก	

3.1.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับมหภาค

พื้นที่อำเภอสенаตั้งอยู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ (young delta) ตอนบนหรือที่เรียกว่า ร่องเสนา (Sena Trough) โดยพื้นที่บริเวณนี้เป็นจุดรอยต่อทางธรณีสัณฐานที่สำคัญ เนื่องด้วยเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยาเก่า (old delta) และที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยาใหม่ พื้นที่อำเภอสенаมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง (Flood plain) โดยเมื่อพิจารณาจากรูปตัดภูมิประเทศ (Section Picture) จะพบว่ามีระดับความสูงของภูมิประเทศที่ต่ำกว่าพื้นที่โดยรอบและเต็มไปด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ อาทิ หนองและบึง (Takaya, 1987: 16-43) ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้พื้นที่บริเวณนี้ต้องประสบกับเหตุการณ์น้ำหลากเป็นประจำทุกปี

จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและมีโครงข่ายทางน้ำสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นระบบส่งผลให้ชุมชนในบริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำหรือโครงข่ายทางน้ำที่สำคัญ ทั้งนี้เนื่องด้วยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ในอดีตพื้นที่บริเวณตำบลเสนา และตำบลหัวเวียงถือเป็นชุมชนการค้าริมน้ำขนาดใหญ่ที่สำคัญดังปรากฏในแผนที่ประวัติศาสตร์พุทธศักราช 2449- 2489 ว่ามีบ้านเรือนตั้งเรียงรายอยู่ตลอดสองฝั่งแม่น้ำและมีตลาดแพจอดตลอดทั้งสองฝั่งคลอง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าความเจริญรุ่งเรืองที่เกิดขึ้นมีโครงข่ายทางน้ำเป็นตัวแปรสำคัญ โดยจากตำแหน่งที่ตั้งซึ่งเป็นจุดบรรจบกันของแม่น้ำและโครงข่ายทางน้ำอื่นๆ ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาส่งผลให้พื้นที่อำเภอสенаได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นศูนย์กลางการเดินทางและการค้าขายที่มีผู้คนพลุกพล่าน โดยปรากฏชุมชนตลาดริมน้ำขนาดใหญ่ โรงแรม เรือขนส่งข้าว เรือขนส่งไม้ และเรือเมล์ที่ใช้โดยสารจากพื้นที่อำเภอสенаไปยังบริเวณตลาดท่าเตียน

จากบริบทของพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงจึงส่งผลให้องค์ประกอบทางกายภาพมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายทางน้ำ หรือลักษณะของภูมินิเวศลุ่มน้ำในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิต อาหาร ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ อย่างไรก็ตามภายหลังการพัฒนาระบบชลประทานภายใต้โครงการเจ้าพระยาใหญ่ และการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในปีพุทธศักราช 2504 ส่งผลให้โครงข่ายทางน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและถูกควบคุมโดยมนุษย์ผ่านระบบชลประทานต่างๆ ประกอบกับการขยายตัวของโครงข่ายการคมนาคมทางบกตามนโยบายการพัฒนาและกระจายความเจริญสู่พื้นที่ชนบทของภาครัฐ ได้ส่งผลให้ระบบกายภาพในสภาพแวดล้อมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่

ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพและลักษณะทางสังคมในระดับมหภาคปรากฏขึ้นในทุกระดับโดยในระดับพื้นที่ภาพรวมสามารถอธิบายได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การขุดคลองชลประทานเจ้าเจ็ด- ผักไห้เพื่อจัดสรรน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมในอำเภอผักไห้ และอำเภอเสนา ตามแผนพัฒนาระบบชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเกษตรภายในพื้นที่ โดยมีการสนับสนุนให้เกิดการทำนาปรังเพิ่มเติมจากการทำนาปี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการใช้รถไถเดินตามมากยิ่งขึ้นเพื่อเพิ่มผลผลิต

(2) การขยายโครงข่ายทางบกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และ 2 ส่งผลให้เกิดการสร้างถนนหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454 และโครงข่ายทางบกภายในพื้นที่อำเภอเสนา ซึ่งจากการขยายโครงข่ายทางบกดังกล่าวส่งผลให้การเดินทางด้วยรถยนต์สามารถทำได้สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น จนส่งผลให้การเดินทางด้วยเรือโดยสารลดบทบาทลงและเลิกกิจการไปในที่สุดในปีพุทธศักราช 2519 นอกจากนี้การพัฒนาโครงข่ายทางบกภายในพื้นที่ยังส่งผลให้โครงข่ายทางน้ำไม่สามารถเชื่อมต่อถึงกันได้อย่างเป็นระบบ เนื่องด้วยการสร้างถนนตัดผ่านโครงข่ายทางน้ำหรือการถมทางน้ำเพื่อสร้างถนนภายในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ระบบน้ำเปลี่ยนแปลง และการคมนาคมทางน้ำไม่สามารถใช้งานได้ดังเช่นในอดีต

(3) การกำหนดให้พื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเขตส่งเสริมการลงทุนในการพัฒนาอุตสาหกรรมสู่ส่วนภูมิภาค ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 ส่งผลให้มีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ประกอบกับราคาผลผลิตที่ตกต่ำส่งผลให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม จนต้องมีการนำเครื่องทุ่นแรงมาใช้ในการทำการเกษตรในพื้นที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับมหภาคทั้งที่เกิดขึ้นในมิติของกายภาพและสังคมสะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าภายหลังการพัฒนาพื้นที่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการพัฒนาโครงข่ายชลประทานภายในพื้นที่ส่งผลให้พื้นที่อำเภอเสนาอยู่ภายใต้กระบวนการสร้างความสมัย (Modernization) และกระบวนการกลายเป็นบก โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ชุมชนเมือง เช่นตำบลเสนา กล่าวคือ โครงข่ายการคมนาคมทางบกเริ่มมีบทบาทสำคัญทดแทนโครงข่ายทางน้ำเดิมในมิติต่างๆ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ในระดับจุลภาคด้านอื่นๆ ทั้งในด้านกายภาพ การคมนาคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการปรับเปลี่ยนในระดับจุลภาค อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค หากแต่เหตุการณ์อุทกภัยที่ยังคงเกิดขึ้นเป็นประจำเกือบทุกปี ก็ยังคงส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างระบบกายภาพในสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนกับโครงข่ายทางน้ำยังคงหลงเหลืออยู่ในบางส่วน โดยจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในช่วงฤดูน้ำหลาก

ตารางสรุปเหตุการณ์สำคัญและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพในระดับมหภาค

ปี พุทธศักราช	รายละเอียด
2449	ชุมชนบริเวณอำเภอเสนาเป็นชุมชนตลาดริมน้ำขนาดใหญ่
2485	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในรอบ 100 ปี
2500	กรมชลประทานดำเนินการก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาแล้วเสร็จและเริ่มดำเนินการโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่
2504	รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1
2506	เริ่มมีการก่อสร้างทางหลวงหมายเลข 3454
2507	กรมชลประทานดำเนินการก่อสร้างเขื่อนภูมิพลแล้วเสร็จ
2510	รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2
2520	กรมชลประทานดำเนินการก่อสร้างเขื่อนสิริกิติ์แล้วเสร็จ
2525	เริ่มมีการนำรถไถเดินตามมาใช้ในประเทศไทย
2526	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา
2530	รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 โดยกำหนดให้พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นเขตส่งเสริมการลงทุนในการพัฒนาอุตสาหกรรมภูมิภาค
2538	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
2549	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
2554	เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

3.1.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาค

การอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ในระดับจุลภาค เป็นการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพตามหลักฐานหรือเหตุการณ์ที่รวบรวมได้ ซึ่งในที่นี้ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประเภท ได้แก่ โครงข่ายทางน้ำ โครงข่ายทางบก และองค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นมิติการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน การอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงจำแนกเป็น การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาค แนวราบ และการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาคแนวตั้ง ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงแนวราบนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการแปลความภาพถ่ายทางอากาศและการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสภายในชุมชนแล้วจัดทำแผนที่เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ส่วนข้อมูลการเปลี่ยนแปลงแนวตั้ง ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลรูปตัดที่สร้างขึ้นจากข้อมูลการสัมภาษณ์และหลักฐานภาพถ่ายที่รวบรวมได้

3.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาคแนวราบ

(1) พื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์

(ก) ช่วงก่อนปีพุทธศักราช 2495

- โครงข่ายทางน้ำ

ในช่วงเวลาก่อนปีพุทธศักราช 2495 โครงข่ายทางน้ำถือเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่มีการเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบ โดยมีโครงข่ายทางน้ำที่สำคัญคือคลองรางจระเข้ หรือคลองบ้านปลายนา ที่ไหลผ่านบริเวณพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์ และแม่น้ำน้อยที่ไหลเลียบผ่านพื้นที่บริเวณตลาดบ้านแพน

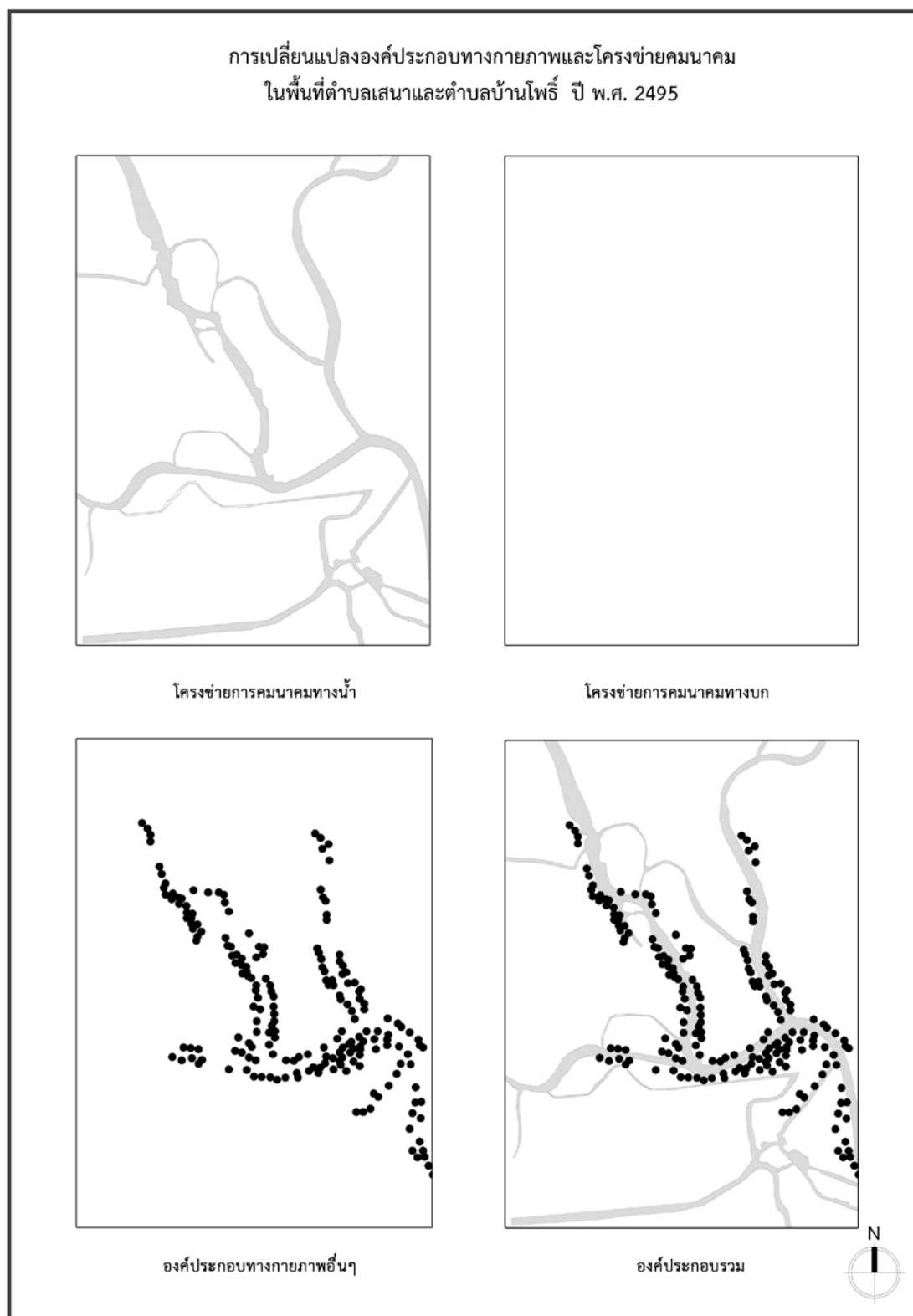
ในช่วงเวลานี้ โครงข่ายทางน้ำถือมีความสำคัญต่อผู้คนภายในชุมชนอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งอาหารแล้วยังเป็นเส้นทางคมนาคม และพื้นที่นันทนาการต่างๆ โดยในปีพุทธศักราช 2444 ได้มีการจัดงานประเพณีแห่พระพุทธรูป เกษร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดกระโถงทอง ไปยังวัดเจ้าเจ็ดใน

- โครงข่ายทางบก

ในช่วงเวลาก่อนปีพุทธศักราช 2495 โครงข่ายทางบกเช่นถนนยังมีเส้นทางที่ไม่ชัดเจนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นทางเดินดินขนาดเล็กที่ใช้ภายในชุมชน และพื้นที่การเกษตรเท่านั้น

- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

ในช่วงเวลาก่อนปีพุทธศักราช 2495 องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นอาคารบ้านเรือน สถานที่ราชการหรือตลาดมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวโครงข่ายทางน้ำในบริเวณแม่น้ำน้อยไปจนถึงตามแนวคลองรางจระเข้ ทั้งนี้บ้านเรือนต่างๆ ที่สร้างขึ้นมีทั้งที่อยู่อาศัยที่เป็นบ้านยกพื้นสูงและเรือนแพทรงไทย

ภาพที่ 27 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์
พ.ศ. 2495

ที่มา: ผู้วิจัย

(ข) ระหว่างปีพุทธศักราช 2495-2510

- โครงข่ายทางน้ำ

ระหว่างปีพุทธศักราช 2495-2510 โครงข่ายทางน้ำ ยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่โดยยังเป็นพื้นที่ใช้สอยในวิถีชีวิตและพื้นที่ทางประเพณี ซึ่งจะเห็นได้จากในปีพุทธศักราช 2505 งานแห่งพระครูวิบุลธรรมศาสน์ของวัดกระโตงทองก็ยังคงเป็นงานแห่ทางน้ำอยู่เนื่องด้วยโครงข่ายทางบกไม่สามารถเข้าถึงได้ หากแต่อย่างไรก็ตามจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศจะพบว่าโครงข่ายทางน้ำบริเวณพื้นที่ตำบลเสนาเริ่มลดจำนวนลง

การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายทางน้ำที่สามารถเห็นชัดมากที่สุดจากการแปลความภาพถ่ายทางอากาศคือ แนวคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ที่ขุดขึ้นในปีพุทธศักราช 2505 ทั้งนี้แนวคลองดังกล่าวนอกจากจะเป็นเส้นทางส่งน้ำสู่พื้นที่เกษตรกรรมแล้ว ยังเป็นตัวการสำคัญในการทำลายโครงข่ายทางน้ำธรรมชาติเดิม เนื่องด้วยมีสร้างผ่านแนวคลองธรรมชาติต่างๆ อาทิ คลองรางจระเข้ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างคลองชลประทานผ่านพื้นที่แนวคลองธรรมชาติส่งผลให้คลองต่างๆ มีลักษณะฐานที่เปลี่ยนไป โดยเริ่มมีการทับถมของตะกอนบริเวณชายฝั่งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังส่งผลให้การเดินทางทางน้ำไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้ดังเช่นอดีต

- โครงข่ายทางบก

ระหว่างปีพุทธศักราช 2495-2510 ปรากฏโครงข่ายทางบกเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนในพื้นที่ตลาดบ้านแพนและถนนริมคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ที่ขุดขึ้นในปีพุทธศักราช 2505 อย่างไรก็ตามแนวโครงข่ายทางบกที่ปรากฏเพิ่มมีลักษณะกระจัดกระจายและไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้ จึงส่งผลให้โครงข่ายทางบกยังไม่มียบทบาทในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนมากนัก

ทั้งนี้นอกจากการสร้างถนนริมคลองชลประทานแล้ว บริเวณด้านทิศตะวันตกของตำบลเสนา และตำบลบ้านโพธิ์ยังมีการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454 เพื่อใช้ในการเดินทางภายในพื้นที่อำเภอเสนาและอำเภอผักไห่อีกด้วย

- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

ระหว่างปีพุทธศักราช 2495-2510 องค์ประกอบทางกายภาพมีการปรับเปลี่ยนจากเดิมไม่มากนัก โดยยังคงมีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นบริเวณพื้นที่ตลาดบ้านแพน อนึ่งในช่วงเวลานี้ เรือนแพบางส่วนที่เคยอยู่ตามลำน้ำก็เริ่มยกตัวขึ้นบนฝั่งทั้งบริเวณตำบลเสนา และตำบลบ้านโพธิ์ ทั้งนี้สืบเนื่องจากพื้นดินริมตลิ่งเริ่มงอกเข้ามาในแม่น้ำส่งผลให้เมื่อถึงฤดูน้ำลดเรือนแพจะค้างติดอยู่บนพื้นตลิ่ง

ภาพที่ 28 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์
พ.ศ. 2510

ที่มา: ผู้วิจัย

(ค) ระหว่างปีพุทธศักราช 2510-2555

- โครงข่ายทางน้ำ

โครงข่ายทางน้ำยังคงเดิมเหมือนในช่วงเวลาที่ผ่านมา หากแต่ขนาดของเส้นทางน้ำเริ่มแคบลงเนื่องจากการทับถมกันของตะกอน

ในช่วงเริ่มต้น โครงข่ายทางน้ำยังคงมีความสำคัญดังปรากฏการสร้างทำนบกั้นบริเวณหน้าวัดกระโดงเพิ่มขึ้นหลายแห่งเพื่อรองรับการเดินทางทางเรือของชาวบ้านที่มาโรงเรียนและประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเชื่อมต่อโครงข่ายทางบกอย่างสมบูรณ์ส่งผลให้ในระยะเวลาดังกล่าว โครงข่ายทางน้ำก็เริ่มลดบทบาทลงอย่างช้าๆ ทั้งนี้ภาพสะท้อนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่ลดลงของโครงข่ายทางน้ำคือการสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กเชื่อมระหว่างวัดกระโดงทองและชุมชนตรงข้ามในระดับตำบลเรือขนาดใหญ่ไม่สามารถแล่นผ่านได้ในปีพุทธศักราช 2551 และการเสื่อมโทรมของพื้นที่โล่งว่างริมน้ำภายในวัด

- โครงข่ายทางบก

โครงข่ายทางบกมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น โดยปรากฏตรอกซอยต่างๆ เพื่อเชื่อมต่อกับพื้นที่ที่อยู่อาศัยริมน้ำ ทั้งนี้ในปีพุทธศักราช 2525 ได้มีการสร้างสะพานเสนาบดีและสะพานอื่นๆ เพื่อเชื่อมต่อโครงข่ายทางบกระหว่างตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ในช่วงเวลานี้โครงข่ายทางบกมีความสำคัญอย่างมาก โดยสังเกตได้จากอาคารที่อยู่อาศัยที่เริ่มกระจายตัวตามโครงข่ายทางบกมากขึ้น นอกจากนี้ยังเริ่มมีบริการรถโดยสารทดแทนเรือโดยสารที่เลิกกิจการไป

ทั้งนี้บทบาทที่เพิ่มขึ้นของโครงข่ายทางบกยังสะท้อนผ่านการเปลี่ยนรูปแบบของประเพณีแห่พระพุทธรักษาทางน้ำที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการแห่ทางบกในช่วงประมาณปีพุทธศักราช 2535

- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

การตั้งถิ่นฐานอาคารบ้านเรือนยังคงกระจุกตัวอยู่ในบริเวณตลาดบ้านแพน โดยในช่วงเวลานี้เรือนแพได้ถูกยกขึ้นมาปลูกใหม่บริเวณริมตลิ่งเกือบทั้งหมด อย่างไรก็ตามเรือนแพก็ยังคงเหลืออยู่บางส่วนในบริเวณสะพานเสนาบดี ในส่วนของพื้นที่บริเวณตำบลบ้านโพธิ์นั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ริมถนนซึ่งในอดีตเคยเป็นพื้นที่โล่งว่างมาก่อน

ลักษณะการใช้ที่ดินเริ่มเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับพื้นที่บริเวณริมถนน โดยสะท้อนผ่านเหตุการณ์ลักษณะการใช้ที่ดินภายวัดกระโดงทอง ตัวอย่างเช่น การสร้างรั้วเพื่อกั้นเขตบริเวณที่ดินริมถนนอย่างชัดเจน การย้ายตำแหน่งของร้านค้าจากพื้นที่ริมคลองมายังริมถนนเพื่อให้สะดวกในการเข้าถึงของผู้คน การปรับปรุงลานดินบริเวณริมถนนให้เป็นลานคอนกรีตเพื่อใช้จอดรถและทำกิจกรรมทางประเพณีต่างๆ และการเสื่อมโทรมของพื้นที่โล่งว่างบริเวณริมตลิ่ง

การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพและโครงข่ายคมนาคม
ในพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์ ปี พ.ศ. 2555

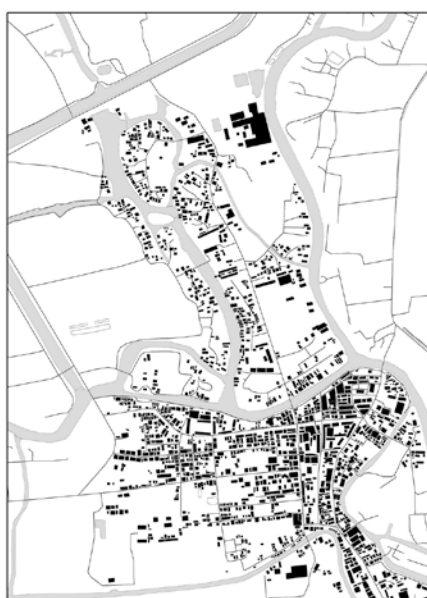
โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ

โครงข่ายการคมนาคมทางบก

องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

องค์ประกอบรวม

ภาพที่ 29 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์
พ.ศ. 2555

ที่มา: ผู้วิจัย

(2) ตำบลหัวเวียง

(ก) ก่อนปีพุทธศักราช 2495

- โครงข่ายทางน้ำ

ในช่วงเวลานี้พื้นที่ตำบลหัวเวียงมีโครงข่ายทางน้ำ ซึ่งประกอบด้วยแม่น้ำน้อย และคลองบางหลวงหรือคลองโพง ผางเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ทั้งนี้บริเวณพื้นที่ยังมีคลองหัวไร่ แดงเป็นคลองสาขาที่แยกออกจากแม่น้ำน้อยเพื่อใช้สอยภายในหมู่บ้านอีกด้วย

โครงข่ายทางน้ำในช่วงเวลานี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลัก ทั้งการเดินทางภายในและภายนอกชุมชน โดยตามปกติหากเป็นการเดินทางภายในชุมชนชาวบ้านจะใช้เรือพายขนาดเล็กเป็นพาหนะ แต่หากเป็นการเดินทางออกภายนอกชุมชน ชาวบ้านก็ใช้เรือบดหรือเรือโดยสารแทน

- โครงข่ายทางบก

เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศจะพบว่าในช่วงเวลานี้ไม่ถนนหรือโครงข่ายทางบกขนาดใหญ่ เนื่องจากโครงข่ายทางบกทั้งหมดเป็นทางเดินคันทนา และทางเดินดิน ลูกรังขนาดเล็กเท่านั้น โดยโครงข่ายทางบกเหล่านี้เป็นเส้นทางเดินที่ใช้ภายในชุมชนและใช้สำหรับเดินทางไปยังพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณที่ลุ่มหลังตลิ่งเท่านั้น

- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศประกอบแผนที่ประวัติศาสตร์จะพบว่าบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ส่วนใหญ่ตั้งเรียงรายอยู่ในบริเวณพื้นที่ตลิ่งริมน้ำและที่ดอนหลังตลิ่งอย่างหนาแน่น โดยปรากฏลักษณะชุมชนตามหลักฐานในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการว่า “มองไปมีสะพานและเรือนไม้ฝากระดานเรียงรายอยู่ตลอดแนวริมน้ำ”

ลักษณะที่อยู่อาศัยในพื้นที่นี้ประกอบด้วยเรือนไม้ฝากระดานยกพื้นสูง และเรือนแพ โดยเรือนแพส่วนใหญ่จะอยู่

บริเวณริมแม่น้ำน้อยโดยเฉพาะบริเวณจุดบรรจบกันของ
แม่น้ำน้อยและคลองบางหลวง

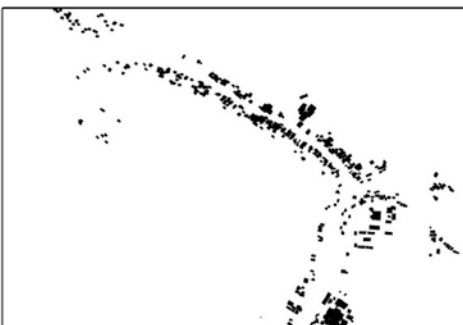
การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพและโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ตำบลหัวเวียง
ปี พ.ศ. 2495

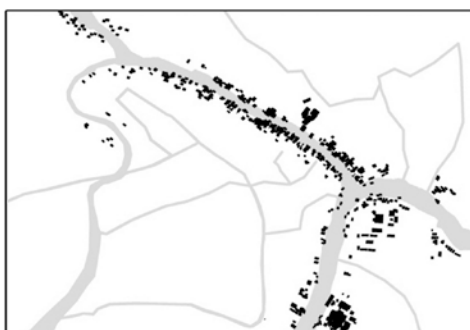
โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ

โครงข่ายการคมนาคมทางบก

องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

องค์ประกอบรวม

ภาพที่ 30 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2495
ที่มา: ผู้วิจัย

(ข) ระหว่างปีพุทธศักราช 2495-2510

- โครงข่ายทางน้ำ

ในช่วงเวลานี้โครงข่ายทางน้ำที่ใช้เป็นเส้นทางการคมนาคมหลักยังคงเป็นแม่น้ำน้อย และคลองบางหลวง

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้ได้ปรากฏการขุดคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ขึ้นในบริเวณด้านทิศตะวันตกของชุมชน

- โครงข่ายทางบก

ในช่วงเวลานี้ด้านทิศตะวันตกมีการตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3454 ประกอบกับจากการพัฒนาคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ ที่มีการตัดถนนเลียบคลองชลประทานเพื่อความสะดวกในการเข้าถึง จึงส่งผลให้เริ่มมีการตัดถนนภายในชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อเชื่อมต่อถึงกัน

- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

ในช่วงเวลานี้ที่อยู่อาศัยที่ตั้งบริเวณพื้นที่ตลิ่งริมน้ำมีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของโครงข่ายทางบกภายในชุมชนส่งผลให้ที่อยู่อาศัยต่างๆ เริ่มขยายตัวออกมาตามแนวถนน

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พบว่าในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่เราือนแพลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก โดยบางส่วนถูกยกขึ้นตั้งบนเสาในบริเวณพื้นที่ตลิ่งริมน้ำเพื่อให้สะดวกต่อการค้าขายและขนส่งสินค้า

การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพและโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ตำบลหัวเวียง
ปี พ.ศ. 2510

โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ

โครงข่ายการคมนาคมทางบก

องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

องค์ประกอบรวม

ภาพที่ 31 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2510
ที่มา: ผู้วิจัย

(ค) ระหว่างปีพุทธศักราช 2510-2555

- โครงข่ายทางน้ำ

โครงข่ายทางน้ำในช่วงเวลานี้เริ่มลดบทบาทความสำคัญลง และไม่สามารถเชื่อมต่อถึงกันได้ดังเช่นในอดีต โดยภายหลังปีพุทธศักราช 2510 แม่น้ำน้อยและคลองหัวไร่แดงเริ่มมีความกว้างลดลง ในขณะที่ร่องน้ำและหนองน้ำธรรมชาติในพื้นที่โล่งว่างเดิมก็เริ่มถูกถมเพื่อปรับสภาพให้เป็นถนนและทางเดินเท้า

อย่างไรก็ตามปรากฏหนองน้ำใหม่ขึ้นในบริเวณพื้นที่ลุ่มหลังตลิ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นจากการพัฒนาโครงข่ายทางบกภายในหมู่บ้านที่ตัดผ่านทางน้ำส่งผลให้น้ำท่วมขังและไม่สามารถระบายลงสู่แม่น้ำน้อยได้ตามปกติ

- โครงข่ายทางบก

ในช่วงเวลานี้มีการพัฒนาโครงข่ายทางบกให้เชื่อมต่อถึงกันได้อย่างเป็นระบบ ทั้งการสร้างถนนเพิ่มเติม การปรับพื้นผิวให้สูงขึ้น และการสร้างคอนกรีตทดแทนสะพานไม้เพื่อรองรับการขยายตัวของการคมนาคมทางบก โดยในปีพุทธศักราช 2539 ได้มีการสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสองช่องจราจรแทนสะพานไม้แขวนคนเดินบริเวณเทศบาลตำบลหัวเวียง

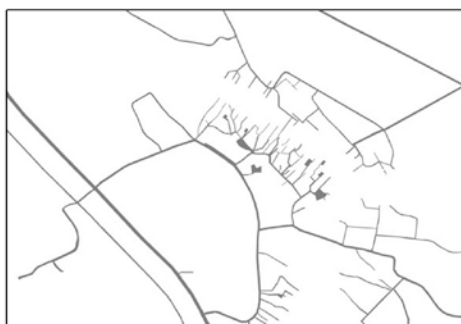
- องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ มีลักษณะคล้ายกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้โดยเป็นการขยายตัวของกลุ่มที่อยู่อาศัยในบริเวณโครงข่ายทางบกที่ได้รับการพัฒนาขึ้นใหม่ นอกจากนั้นยังมีการจัดทำลานคอนกรีตเพื่อใช้เป็นลานจอดรถภายในพื้นที่โล่งว่างต่างๆ อีกด้วย

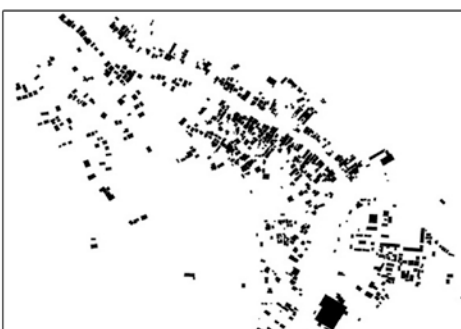
การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพและโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ตำบลหัวเวียง
ปี พ.ศ. 2555

โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ

โครงข่ายการคมนาคมทางบก

องค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ

องค์ประกอบรวม

ภาพที่ 32 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียง พ.ศ. 2555
ที่มา: ผู้วิจัย

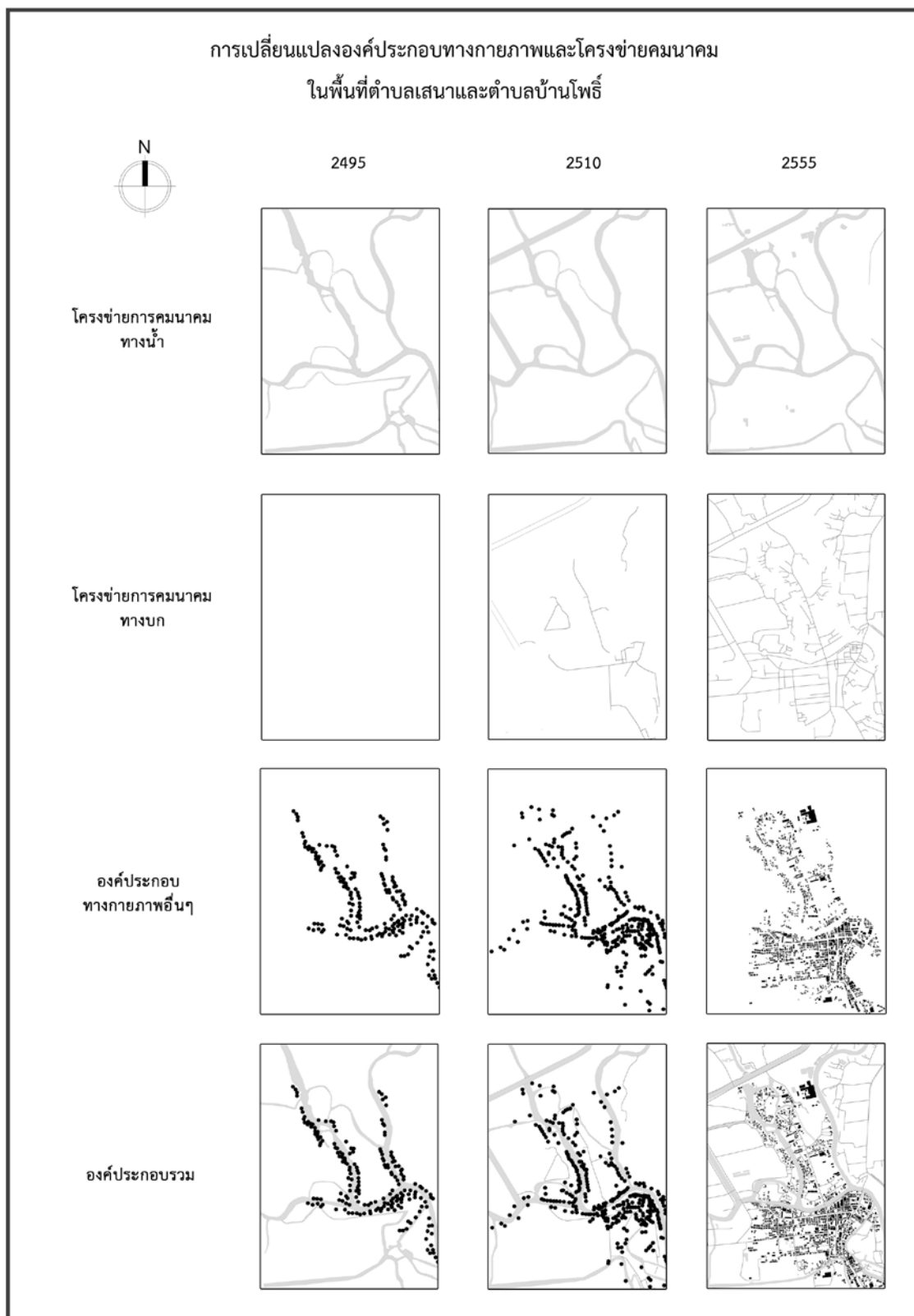
(3) สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแนวราบภายในพื้นที่ กรณีศึกษา

จากการวิเคราะห์พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแนวราบของพื้นที่ตำบลเสนา ตำบลบ้านโพธิ์ และตำบลหัวเวียง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495-พ.ศ. 2555 พบว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการกลายเป็นบกและบทบาทของโครงข่ายทางบกที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่โครงข่ายทางน้ำและความสัมพันธ์กับระบบกายภาพอื่นๆ เริ่มลดลง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคที่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาเมืองโดยปราศจากการคำนึงถึงบริบทของชุมชนริมน้ำ ทั้งนี้ นอกจากการเพิ่มขึ้นของโครงข่ายทางบกและการลดลงของโครงข่ายทางน้ำในพื้นที่แล้ว หลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงการลดลงของบทบาทโครงข่ายทางน้ำ คือ การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ เช่น ที่อยู่อาศัย และพื้นที่โล่งว่าง

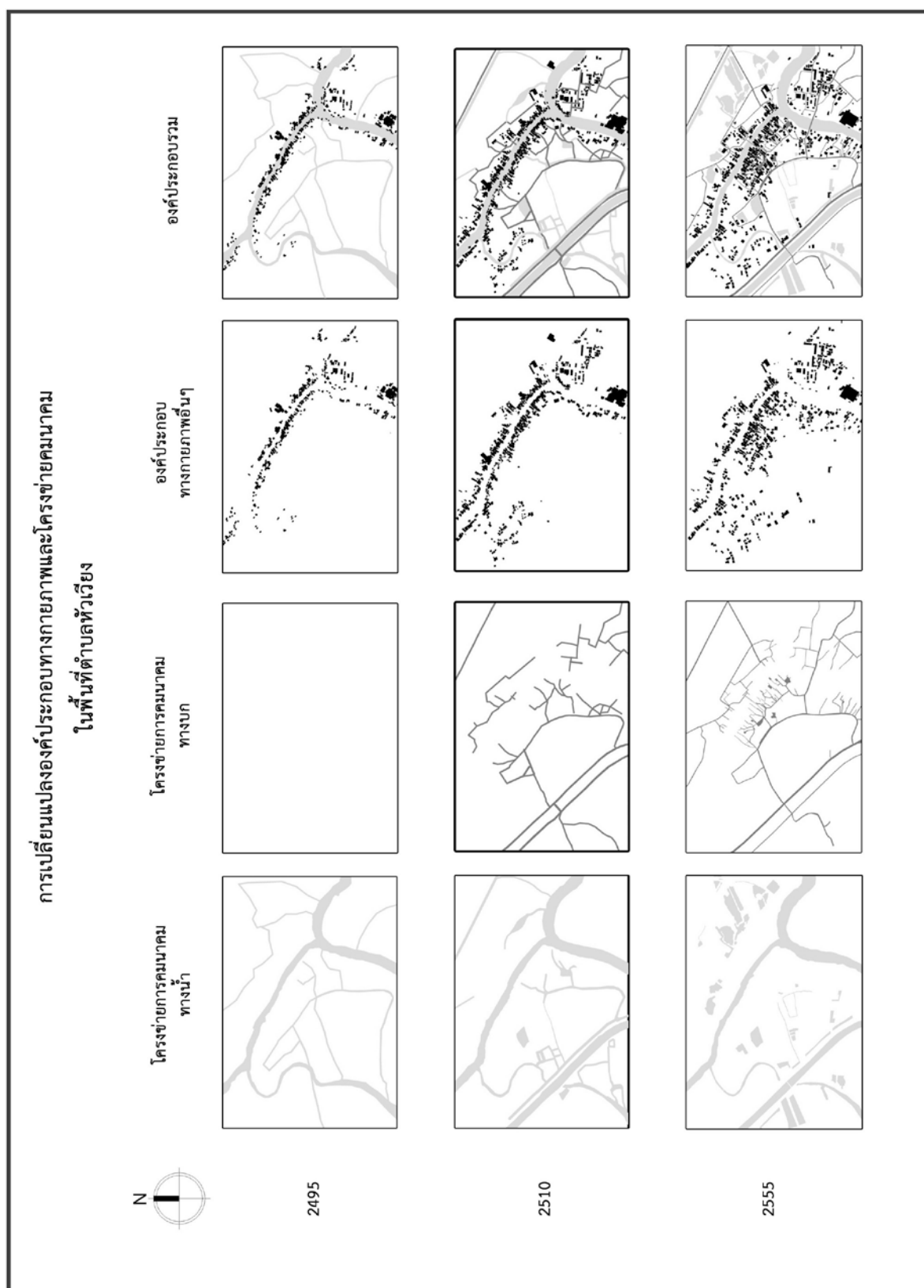
รูปแบบการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพสามารถสรุปได้ว่า ภายหลังจากพัฒนาโครงข่ายทางบกและการพัฒนาระบบชลประทานซึ่งเป็นโครงข่ายทางน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น โครงข่ายทางน้ำทางธรรมชาติเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง อาคารที่อยู่อาศัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับโครงข่ายทางน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงฐานและความสัมพันธ์กับโครงข่ายทางน้ำ ไม่ว่าจะเป็น เรือนแพที่เริ่มมีการยกขึ้นมาตั้งบนเสาสูง อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงฐานริมตลิ่งของโครงข่ายทางน้ำ หรือบ้านยกพื้นสูงบริเวณพื้นที่ริมตลิ่งที่เริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบสู่บ้านชั้นเดียวและขยายตัวสู่พื้นที่ริมถนนที่ห่างจากพื้นที่ตลิ่งริมน้ำ

ทั้งนี้ การขยายตัวของโครงข่ายทางบกจนสามารถเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบผ่านการสร้างสะพานและการเพิ่มจำนวนของโครงข่ายถนนยังส่งผลต่อพื้นที่โล่งว่างภายในตำบล โดยมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่โล่งว่างหรือพื้นดินให้กลายเป็นลานจอดรถและลานคอนกรีตเพื่อรองรับยานพาหนะทางบก

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจะพบว่า การพัฒนาโครงข่ายทางบกส่งผลให้พฤติกรรมของคนในท้องถิ่นที่เคยเชื่อมโยงกับโครงข่ายทางน้ำลดลง ตัวอย่างเช่น การปรับเปลี่ยนมาใช้รถยนต์และโครงข่ายทางบกแทนเรือ การใช้พื้นที่โล่งริมถนนและถนนในการจัดงานประเพณีแทนโครงข่ายทางน้ำและพื้นที่โล่งว่างริมน้ำ หรือความเสื่อมโทรมของชุมชนตลาดริมน้ำดั้งเดิม

ภาพที่ 33 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลเสนาและตำบลบ้านโพธิ์
ในภาพรวม
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 34 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่ตำบลหัวเวียงในภาพรวม
ที่มา: ผู้วิจัย

3.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในระดับจุลภาคแนวดิ่ง

การเปลี่ยนแปลงเชิงระดับ หรือการเปลี่ยนแปลงในแนวดิ่งถือเป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนริมน้ำ เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงแนวดิ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับพื้นดิน ระดับพื้นไต้ถุน ระดับพื้นถนน และระดับน้ำในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงแนวดิ่งสามารถอธิบายได้ผ่านการจัดทำรูปตัด โดยจากการศึกษาของภักทรพล ตั้งกลชาญ (2554) พบว่าการจัดทำรูปตัดเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในแนวดิ่งของที่อยู่อาศัยและที่ดินจะช่วยให้เห็นภาพหรืออธิบายกระบวนการการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยในการจัดทำรูปตัด ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และอนุมานจากข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งข้อมูลเชิงเอกสาร ข้อมูลภาพถ่าย และข้อมูลจากการสัมภาษณ์

(1) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแนวดิ่งในตำบลบ้านแพน

(ก) ก่อนปีพุทธศักราช 2500

ที่อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายทางน้ำ โดยเรือนแพจะปรับเปลี่ยนระดับพื้นที่อยู่อาศัยตามระดับน้ำในแต่ละช่วงเวลา ส่วนบ้านยกพื้นสูงนั้นจะสร้างให้ระดับพื้นบ้านสูงกว่าระดับน้ำหลากในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งโดยทั่วไปจะสูงประมาณ 1.50-2.00 เมตร

ในส่วนของพื้นที่โล่งว่างนั้นส่วนใหญ่จะมีระดับเดียวกันเกือบทั้งหมด

(ข) ระหว่างปีพุทธศักราช 2500 – 2517

ในช่วงเวลานี้เรือนแพส่วนใหญ่ได้รับการยกตั้งขึ้นบนเสาสูง และเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนตามแนวนอนที่สร้างขึ้นใหม่ โดยที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบ้านยกพื้นสูง

ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการสร้างถนนขึ้น ซึ่งผลจากการสร้างถนนส่งผลให้พื้นที่โล่งว่างเริ่มมีระดับที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ระดับพื้นที่ถนนกลายเป็นอีกระดับสำคัญที่ใช้ในการกำหนดระดับความสูงของพื้นที่อยู่อาศัย

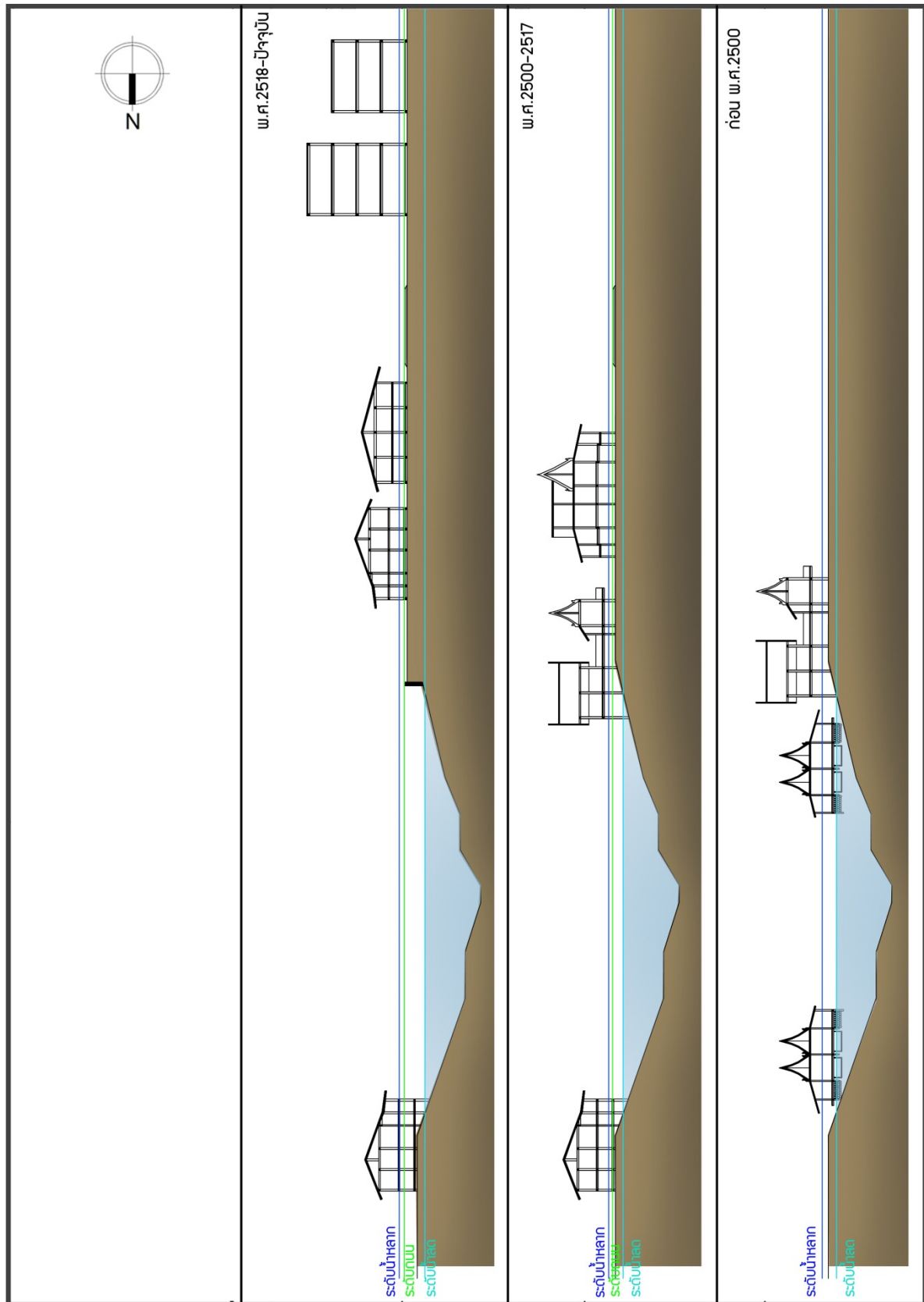
(ค) ระหว่างปีพุทธศักราช 2518 – 2555

ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ภายในชุมชนเป็นอาคารสร้างติดพื้นถนน โดยในระยะเวลาที่มีการสร้างตลิ่งริมน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมและตลิ่งทรุด ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานกับโครงข่ายทางน้ำแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างเขื่อนบริเวณริม

แม่น้ำปายนาและแม่น้ำน้อยตามโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสามกอกตามแผนงานป้องกันเตือนภัย แก้มไข่ และฟื้นฟูความเสียหายจากภัยพิบัติ

ทั้งนี้แม้ว่าระดับที่อยู่อาศัยจะเปลี่ยนมาอีกระดับของถนนเป็นระดับอ้างอิง แต่อย่างไรก็ตามระดับน้ำหลากก็ยังมีอิทธิพลต่อระดับของที่อยู่อาศัย กล่าวคือในปีพุทธศักราช 2535 เรือนร้านค้าภายในตลาดบ้านแพนได้มีการยกระดับพื้นบ้านให้สูงขึ้นจากพื้นผิวถนนเพื่อป้องกันน้ำท่วม

หนึ่งในปีพุทธศักราช 2554 ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างต้องประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ แม้ว่าชาวบ้านภายในพื้นที่จะไม่ได้ยกพื้นบ้านให้สูงขึ้น หากแต่ก็ได้มีการสร้างสะพานไม้ขึ้นใช้ชั่วคราวภายในชุมชนของตน

ภาพที่ 35 รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลเสนา
ที่มา: ผู้วิจัย

(2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมในตำบลบ้านโพธิ์

(ก) ก่อนปีพุทธศักราช 2505

อาคารที่อยู่อาศัยในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูงที่มีระดับพื้นไม่แตกต่างกันมากนัก โดยระดับพื้นยึดระดับความสูงของน้ำท่วมในอดีตเป็นเกณฑ์ในการกำหนด ในช่วงฤดูหลากที่ไม่สามารถใช้งานพื้นดินในการสัญจรได้ ชาวบ้านจะใช้เรือหรือสร้างสะพานไม้สำหรับเดินทาง ตัวอย่างเช่น ในปีพุทธศักราช 2498 ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างสะพานไม้เพื่อเชื่อมกลุ่มอาคารต่างๆ ภายในวัดกระโถงทองสำหรับใช้ในฤดูน้ำหลาก

ในส่วนของระดับพื้นดินนั้นมีระดับไม่แตกต่างกันมากนัก โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับระดับพื้นดินนั้นส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เช่น การทับถมกันของตะกอนดิน

(ข) ระหว่างปีพุทธศักราช 2505 – 2525

ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการถมดินเพื่อให้ระดับพื้นที่สูงเท่ากับระดับถนนที่เริ่มสร้างขึ้นเชื่อมต่อกับโครงข่ายการคมนาคมหลัก อย่างไรก็ตามการปรับระดับข้างต้นยังมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้กลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นในช่วงนี้เริ่มมีการปรับระดับให้สูงเท่ากับระดับของถนน

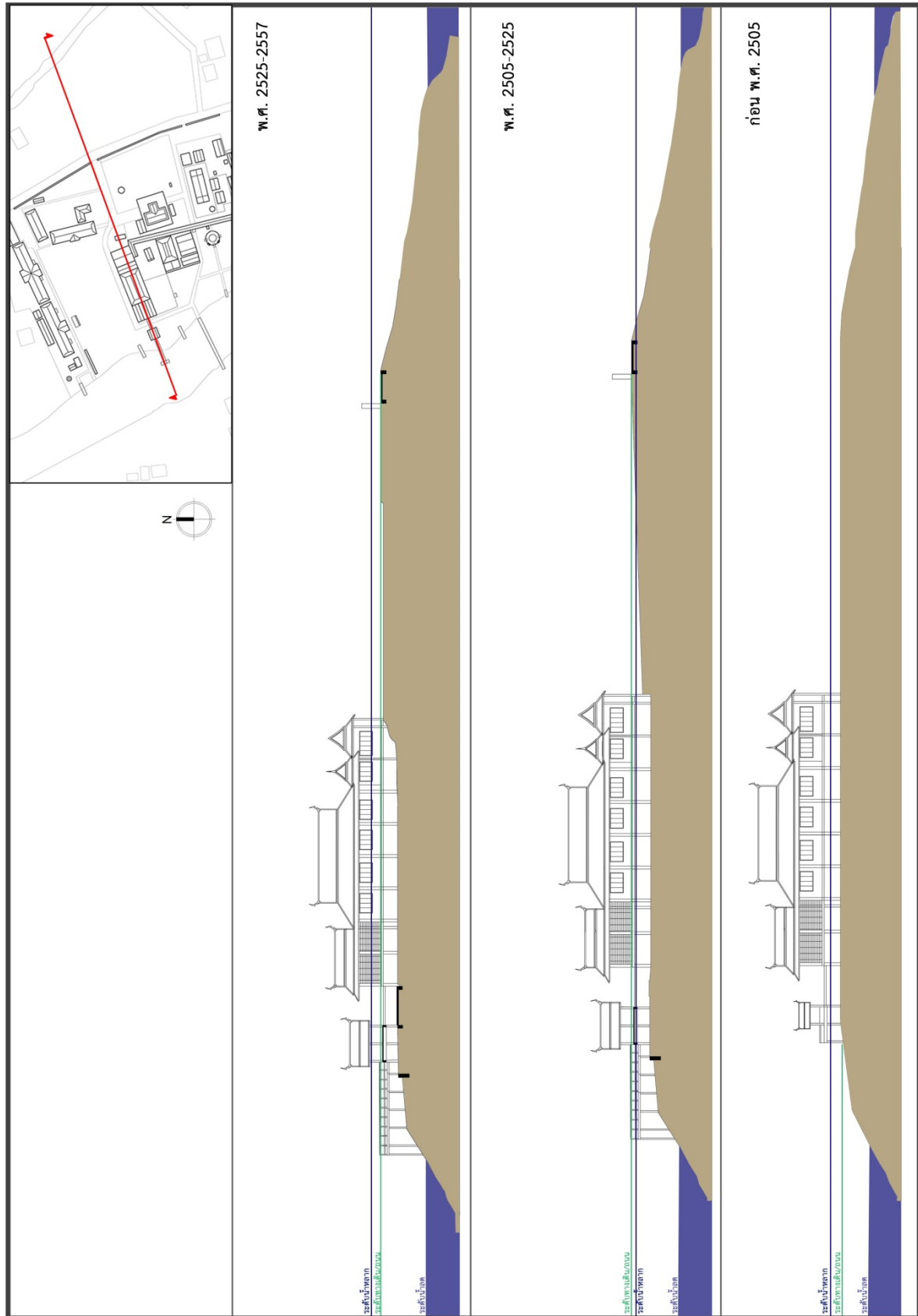
(ค) ระหว่างปีพุทธศักราช 2525 – 2557

อาคารภายในพื้นที่มีการปรับระดับพื้นให้สูงขึ้นโดยอ้างอิงกับระดับความสูงของพื้นถนน อย่างไรก็ตามภายหลังจากเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในปีพุทธศักราช 2549 ซึ่งท่วมสูงเกินระดับถนนภายในชุมชน ส่งผลให้เริ่มมีการปรับระดับพื้นที่อยู่อาศัยอีกครั้ง โดยการปรับในครั้งนั้นอาจเป็นการถมดินเพื่อยกระดับพื้นดินให้สูงขึ้นหรือการตัดยกระดัดพื้นบ้านให้สูงขึ้น ทั้งนี้ในส่วนของวัดกระโถงทองได้มีการปรับระดับพื้นที่ใช้งานของบริเวณที่โล่งวางริมน้ำด้วยการสร้างลานยกพื้นสูงบริเวณข้างศาลาการเปรียญ

อนึ่งเหตุการณ์อุทกภัยในปีพุทธศักราช 2554 ส่งผลให้เกิดการปรับระดับของอาคารที่อยู่อาศัยและอาคารอื่นๆ อีกครั้ง โดยศาลาการเปรียญวัดกระโถงทองได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์และตัดยกระดัดในปีพุทธศักราช 2556 เพื่อให้สูงกว่าระดับน้ำท่วมเดิม

ระดับพื้นที่ภายในวัดสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับอย่างชัดเจน กล่าวคือ ระดับพื้นที่ที่มีความสูงเท่ากับถนน และระดับพื้นที่ที่มีความสูงเท่ากับตลิ่งริมน้ำ โดยการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นที่ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการถมดินภายในบริเวณพื้นที่ริมถนน ด้วยเหตุนี้ในช่วงฤดูน้ำหลากจึงทำให้พื้นที่ที่สามารถ

แบ่งออกเป็น 2 ส่วนกล่าวคือ พื้นที่ที่มีระดับความสูงเท่ากับถนนเป็นพื้นที่น้ำท่วมไม่ถึง และพื้นที่ที่มีระดับความสูงเท่ากับตลิ่งริมน้ำเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง

ภาพที่ 36 รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลบ้านโพธิ์
ที่มา: ผู้วิจัย

(3) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมในตำบลหัวเวียง

(ก) ก่อนปีพุทธศักราช 2500

ที่อยู่อาศัยภายในตำบลหัวเวียงมีความสัมพันธ์กับระดับน้ำหลากภายในท้องถิ่น โดยสามารถแบ่งที่อยู่อาศัยได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ เรือนแพในบริเวณพื้นที่ตลิ่งริมน้ำ และอาคารยกพื้นสูงในบริเวณพื้นที่ดอนหลังตลิ่ง ทั้งนี้ อาคารยกพื้นสูงส่วนใหญ่จะมีความสูงประมาณ 2.00 เมตร ตามระดับน้ำหลากในช่วงเวลาดังกล่าว

ระดับพื้นดินในช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกันมากนัก

(ข) ระหว่างปีพุทธศักราช 2501 – 2537

การเปลี่ยนแปลงของระดับที่อยู่อาศัยในช่วงเวลานี้เป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำและฐานาริมตลิ่ง โดยเรือนแพถูกยกขึ้นตั้งบนเสาที่สูงประมาณ 1.50 เมตร เพื่อความสะดวกในการเทียบเรือสำหรับลูกค้าและการขนส่ง ทั้งนี้สาเหตุสำคัญของการยกเรือนแพขึ้นเสาคือเนื่องจาก

(1) พื้นดินยกทำให้เมื่อถึงฤดูน้ำลดเรือนแพจะค้างติดอยู่บนตลิ่งซึ่งงอกออกมา

(2) มีค่าใช้จ่ายในการซ่อมบำรุงสูง

ส่วนที่อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่ดอนหลังตลิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงระดับของความสูงมากนัก

ระดับพื้นดินในช่วงเวลานี้ ยังคงไม่มีการเปลี่ยนมากนัก เว้นแต่บริเวณพื้นที่ตลิ่งริมน้ำที่เริ่มมีตะกอนทับถมกันมากยิ่งขึ้น

(ค) ระหว่างปีพุทธศักราช 2538 – 2549

ปีพุทธศักราช 2538 เกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระดับพื้นของที่อยู่อาศัยและถนนภายในชุมชนอย่างมากกล่าวคือ มีการปรับปรุงระดับถนนภายในตำบลหัวเวียงให้สูงขึ้นพ้นระดับน้ำท่วม ส่วนอาคารที่อยู่อาศัยเริ่มมีการดีดให้สูงกว่าระดับเดิมประมาณ 1.00 เมตร

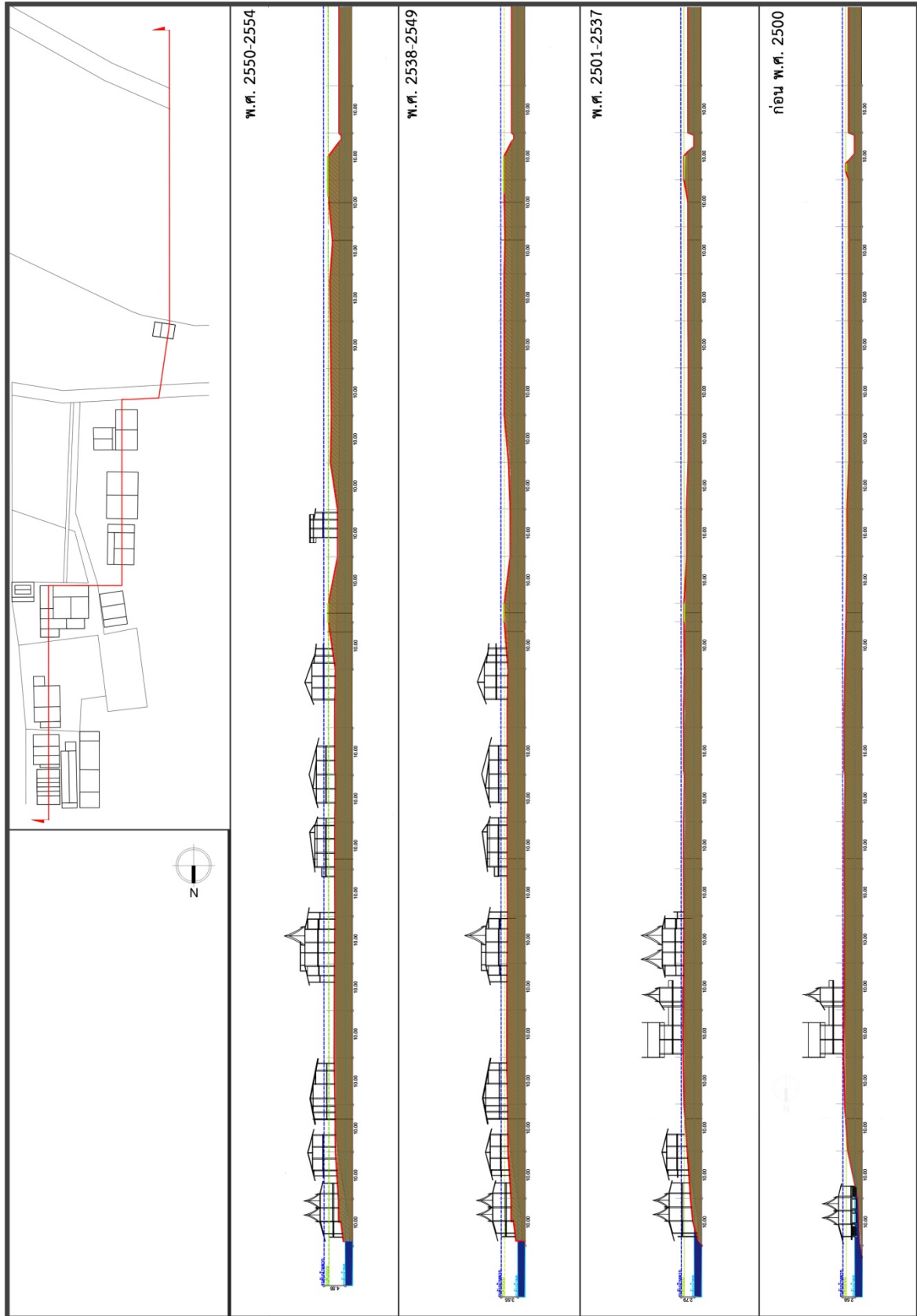
นอกจากนั้นยังเริ่มมีการขยายตัวของอาคารที่อยู่อาศัยยังพื้นที่ดอนหลังตลิ่งซึ่งมีการสร้างถนนขึ้น ทั้งนี้อาคารที่อยู่อาศัยใหม่ใช้ระดับความสูงของน้ำท่วมในปีพุทธศักราช 2538 และระดับถนนเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความสูง

ระดับพื้นดินในช่วงเวลานี้เริ่มมีการปรับเปลี่ยน อันเนื่องจากสาเหตุน้ำท่วมครั้งใหญ่ส่งผลให้หลายพื้นที่เริ่มมีการถมพื้นดินบริเวณที่อยู่อาศัยและปรับลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นแบบไม่มีพื้นไต้ถุน

- ระหว่างปีพุทธศักราช 2550-2555

ในช่วงเวลานี้ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนบางหลังมีการดีดปรับระดับความสูงพื้นเรือนสูงกว่าเดิมอีกประมาณ 1.50 เมตร เพื่อให้พ้นจากระดับน้ำท่วมในปีพุทธศักราช 2554 ทั้งนี้ในบ้านที่ไม่สามารถดีดปรับระดับได้ อันเนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ ก็ใช้วิธียกพื้นไม้กระดานให้สูงพ้นระดับน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก

ในส่วนของเส้นทางสัญจร เทศบาลได้มีการจัดทำทางยกพื้นคอนกรีตสูงประมาณ 1.00-1.50 เมตรจากระดับพื้นดินเพื่อใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก

ภาพที่ 37 รูปตัดแสดงการเปลี่ยนแปลงแนวตั้งพื้นที่ตำบลหัวเวียง
ที่มา: ผู้วิจัย

(4) สรุปการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมในภาพรวม

จากการวิเคราะห์พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมของพื้นที่ตำบลเสนา ตำบลบ้านโพธิ์ และตำบลหัวเวียง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495- พ.ศ. 2555 พบว่าการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในแวดล้อมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วง

ช่วงที่ 1 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมภายใต้บริบทธรรมชาติและโครงข่ายทางน้ำ

การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในลักษณะนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงในช่วงก่อนการพัฒนากระบวนชลประทานและโครงข่ายทางบกอันเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 โดยเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในแวดล้อมจะพบว่าองค์ประกอบทางกายภาพมีความสัมพันธ์กับระดับน้ำอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็น เรือนแพที่มีการปรับระดับความสูงตามระดับน้ำ ความสูงของบ้านยกพื้นสูงที่นิยมใช้ระดับความสูงของน้ำท่วมหลากในประวัติศาสตร์เป็นเกณฑ์กำหนด หรือการสร้างสะพานทางเดินให้มีความสูงเท่ากับระดับน้ำท่วมในอดีตเพื่อใช้เป็นเส้นทางภายในกลุ่มอาคาร ในส่วนพื้นดินนั้นในช่วงเวลานี้ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากมนุษย์มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องจากการถล่มกันของตะกอนตามธรรมชาติ

ช่วงที่ 2 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพแวดล้อมตามโครงข่ายทางบก

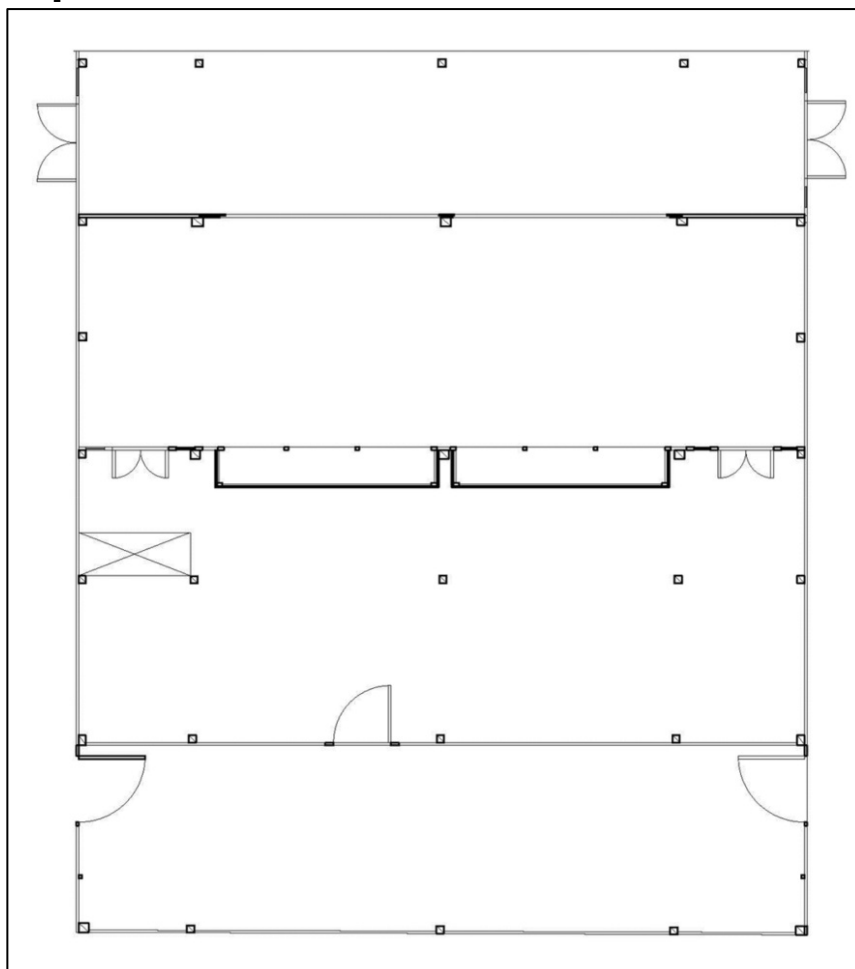
การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพลักษณะนี้เกิดขึ้นภายหลังการพัฒนาโครงข่ายทางบกและระบบชลประทานภายในพื้นที่อันเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 โดยเมื่อพิจารณาลักษณะการเปลี่ยนแปลงจะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายทางน้ำกับระดับขององค์ประกอบทางกายภาพในแวดล้อมลดลง เนื่องด้วยองค์ประกอบทางกายภาพต่างปรับเปลี่ยนมาอีกระดับของโครงข่ายทางบกเป็นเกณฑ์แทน ด้วยเหตุนี้ในอดีตระดับพื้นบ้านที่เคยอ้างอิงกับระดับน้ำท่วมจึงปรับมาอ้างอิงกับระดับถนนแทน โดยการปรับระดับอาจจะทำโดยการถมที่ดิน หรือการตัดยกระดับพื้นบ้านทั้งนี้การถมดินส่งผลให้พื้นดินภายในชุมชนมีหลากหลายและส่งผลให้บางที่เกิดปัญหาน้ำขังไม่สามารถระบายได้ อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมา เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพในแวดล้อมก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับโครงข่ายทางบกอย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องด้วยยังต้องมีการปรับระดับความสูงขององค์ประกอบทางกายภาพตามระดับน้ำหลากที่มีความรุนแรงมากขึ้นทุกปี

3.2 การเปลี่ยนแปลงบริบทการอยู่อาศัยภายในชุมชน

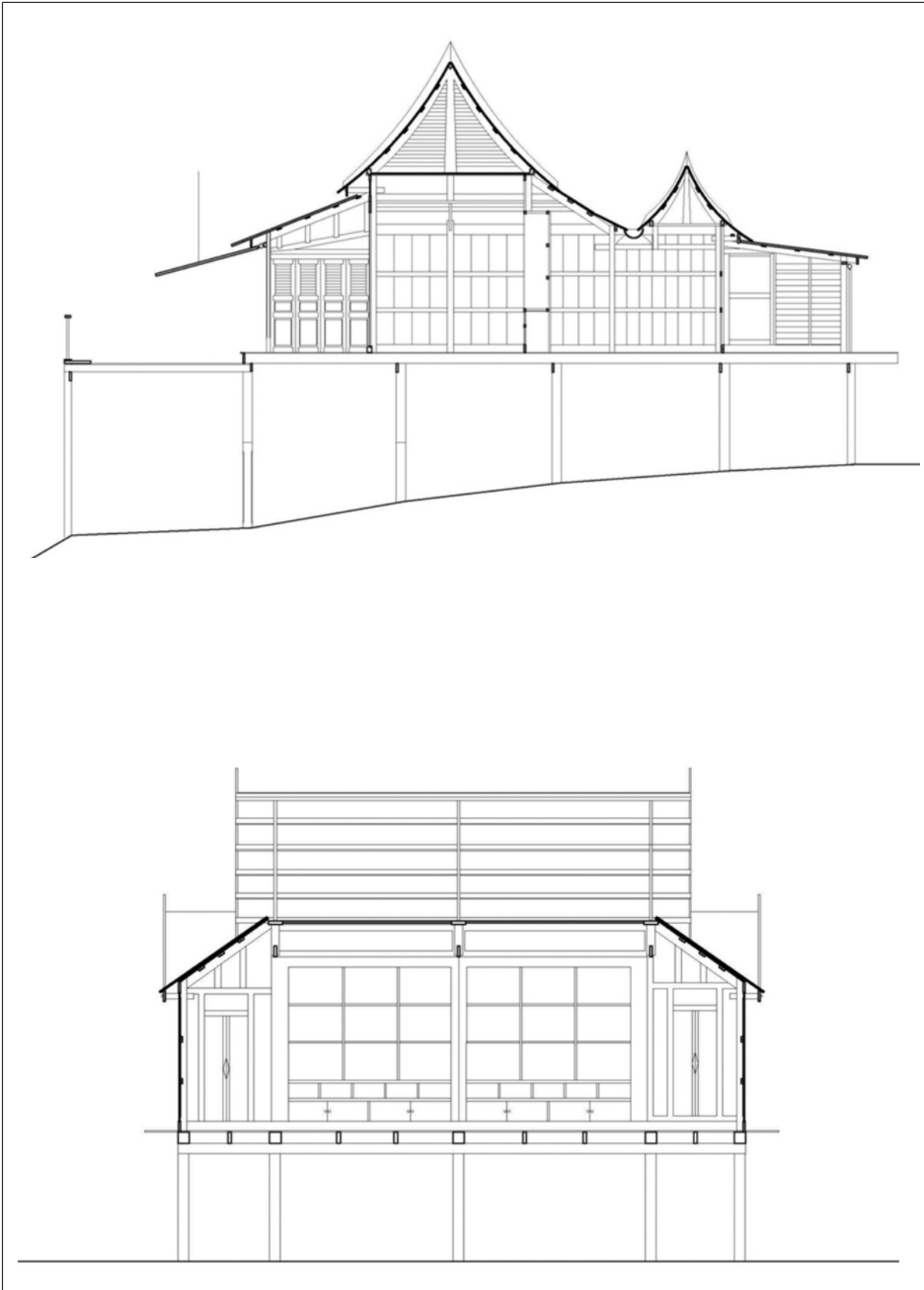
บริบทการอยู่อาศัยหรือกิจกรรมการใช้พื้นที่ของมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ด้านได้แก่ กิจกรรมทางชีวภาพหรือการดำเนินชีวิตประจำวัน (Biological Activity) กิจกรรมการผลิต (Productive Activity) กิจกรรมการเดินทางและสัญจร (Transporting Activity) และกิจกรรมนันทนาการ (Recreating Activity) ทั้งนี้บริบทการอยู่อาศัยล้วนแต่มีความสัมพันธ์และเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค โดยในบทนี้มุ่งเน้นอธิบายการเปลี่ยนแปลงบริบทการอยู่อาศัยภายในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ด้านในช่วงเวลาอดีตและปัจจุบัน

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน

การใช้ประโยชน์เพื่อรองรับกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายส่วนโดยส่วนใหญ่นั้นมักเกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย ทั้งนี้การสัมภาษณ์ประกอบการสำรวจภาคสนามพบว่าที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่อำเภอเสนา มีลักษณะเป็นเรือนแพ เรือนแพที่ตั้งบนเสาและบ้านยกพื้นสูง

ภาพที่ 38 แสดงผังพื้นเรือนแพทรงไทยที่ถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสาสูง
ที่มา: อารยา เรืองคงเกียรติ

ภาพที่ 39-40 แสดงรูปตัดเรือนแพทรงไทยที่ถูกยกขึ้นมาตั้งบนเสาสูง
ที่มา: อารยา เรืองคงเกียรติ

ในปัจจุบันลักษณะที่อยู่อาศัยได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป โดยสามารถจำแนกได้ตามพื้นที่ตำบลหัวเวียงและตำบลบ้านโพธิ์ส่วนใหญ่เป็นบ้านยกพื้นสูง ส่วนพื้นที่ในตำบลเสนาจะเป็นอาคารปูนหรือบ้านที่มีพื้นอยู่ติดระดับถนน

ในส่วนที่ความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัยนั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พฤติกรรมการใช้อาคารร่วมกับการทำรูปตัดทางสถาปัตยกรรมพบว่า

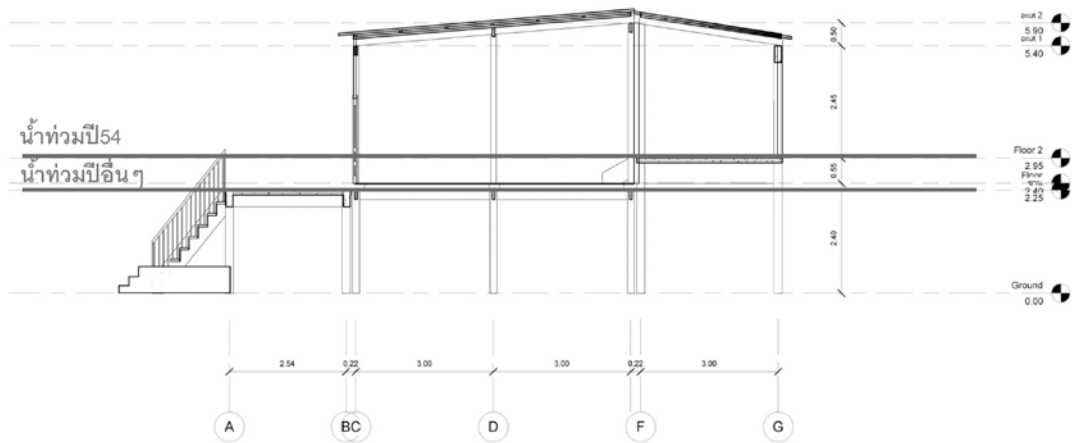
- ที่อยู่อาศัยในปัจจุบันโดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ชนบทหรือกลางทุ่งยังมีความสัมพันธ์กับระดับน้ำตามธรรมชาติ โดยนิยมสร้างเป็นบ้านยกพื้นสูงที่มีระดับความสูงกว่าระดับน้ำหลากปกติในแต่ละปี ส่งผลให้ชาวบ้านสามารถอยู่อาศัยได้แม้ในช่วงฤดูน้ำหลาก

- ในช่วงปีพุทธศักราช 2554 ที่ระดับน้ำหลากท่วมสูงผิดปกติ ชาวบ้านก็ได้ปรับตัวโดยการนำไม้กระดานมาพาดบริเวณขอบหน้าต่างหรือพื้นบ้านระดับที่สูงกว่าเพื่อพักอาศัยและวางสิ่งของ

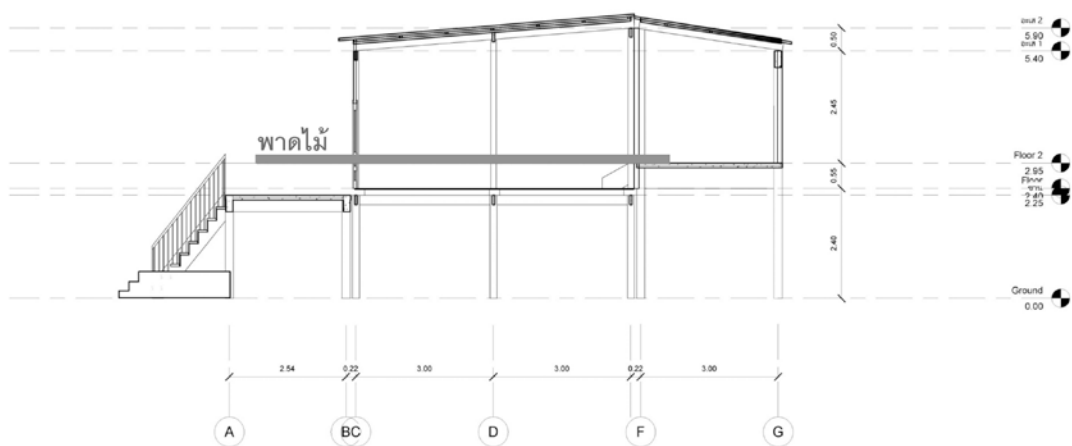
- พฤติกรรมการใช้งานพื้นที่ภายในบ้านพบว่าโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ชีวิตประจำวันภายในบ้านพักมากกว่าพื้นที่โล่งว่างรอบนอกบ้าน

- ในช่วงฤดูน้ำหลากหากระดับน้ำไม่ท่วมสูงกว่าระดับพื้นบ้านพบว่าพฤติกรรมการใช้งานไม่แตกต่างกันมากนัก ยกเว้นประเด็นในการเข้าห้องน้ำที่ในช่วงฤดูน้ำหลากชาวบ้านจะนิยมไปเข้าทุ่ง

- เมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมการใช้งานพื้นที่ภายในบ้านระหว่างอดีตและปัจจุบันพบว่าไม่ค่อยมีการเปลี่ยนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคม เช่น การเพิ่มห้องดูโทรทัศน์ ห้องน้ำ เป็นต้น

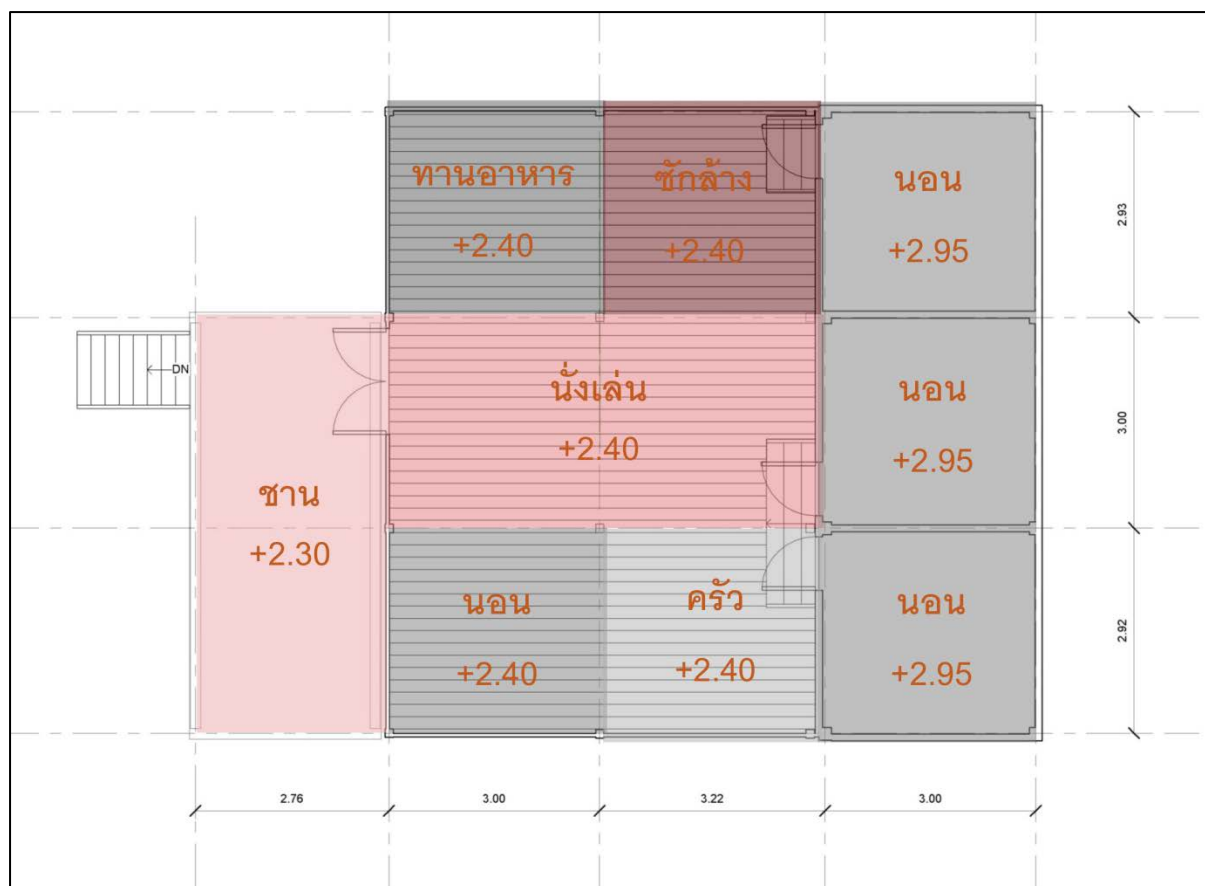

ความสัมพันธ์ระหว่างระดับที่อยู่อาศัยและระดับน้ำหลาก

การปรับตัวในช่วงที่น้ำหลากสูงกว่าปกติ

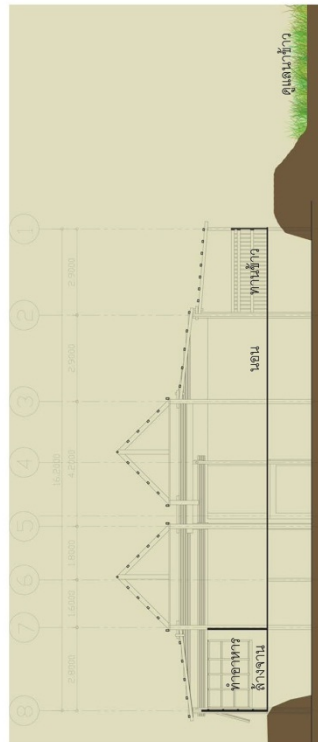
ภาพที่ 41-42 ตัวอย่างรูปตัดที่ของอยู่อาศัยยกพื้นสูงในตำบลบ้านโพธิ์ที่แสดงความสัมพันธ์กับระดับน้ำ
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 43 ภาพผังพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันภายในที่อยู่อาศัย
ที่มา: ผู้วิจัย

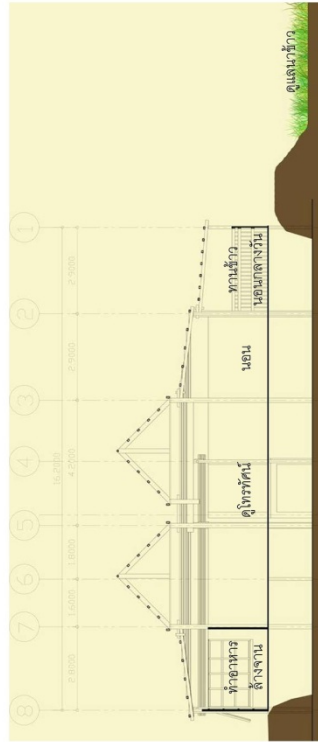
รูปตัดสถาปัตยกรรมแสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ในชีวิตประจำวันภายในที่อยู่อาศัย

อดีต

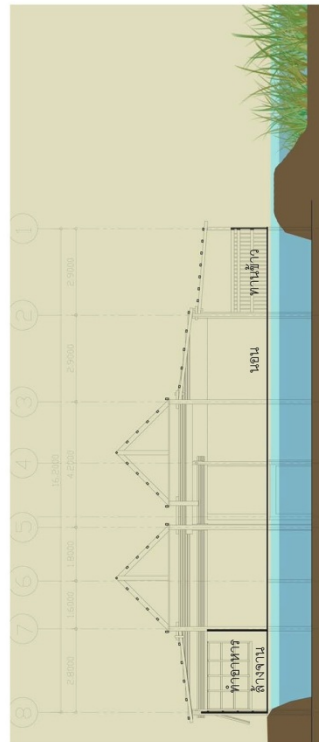
ฤดูกาลปกติ

ปัจจุบัน

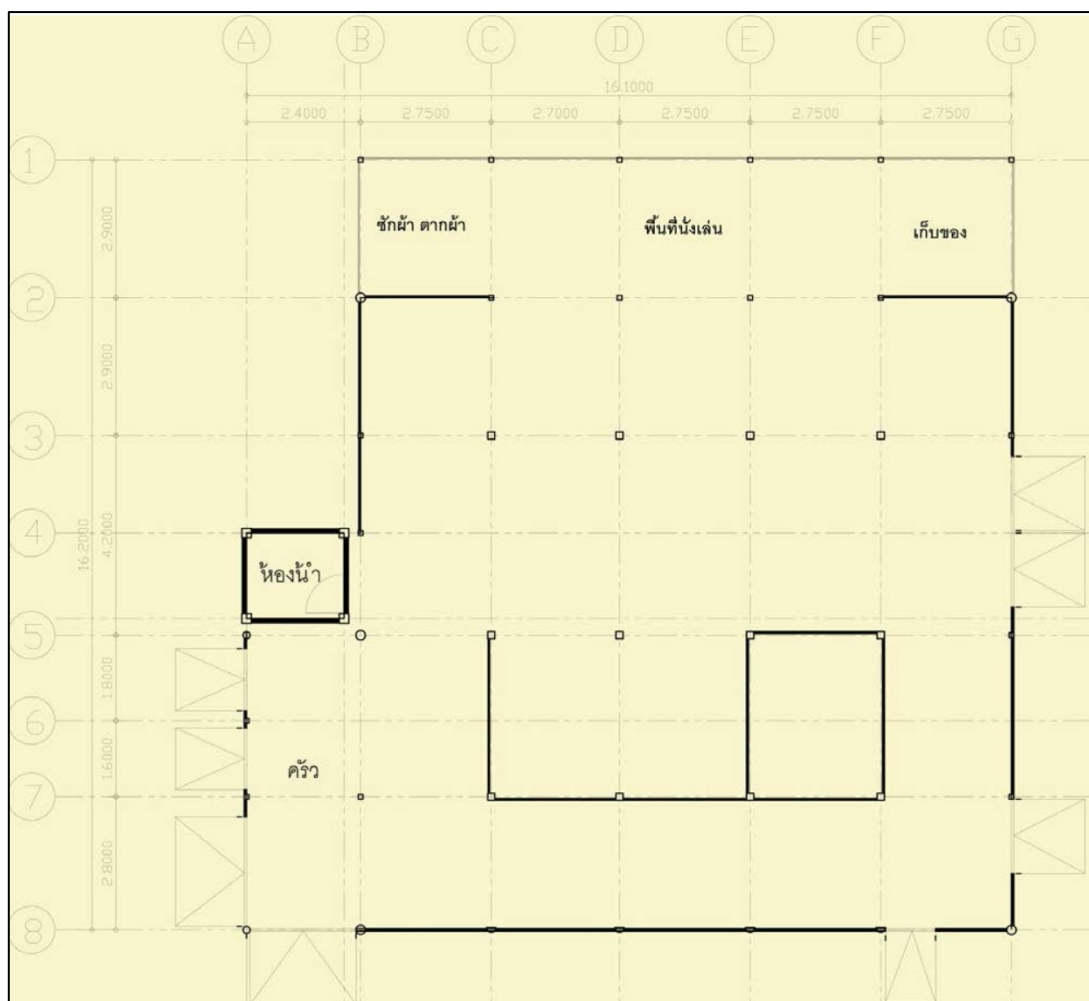
ฤดูกาลปกติ

ฤดูกาลน้ำหลาก

ฤดูกาลน้ำหลาก

ภาพที่ 44 รูปตัดสถาปัตยกรรมแสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ในชีวิตประจำวันในที่อยู่อาศัย
ที่มา: ผู้วิจัย

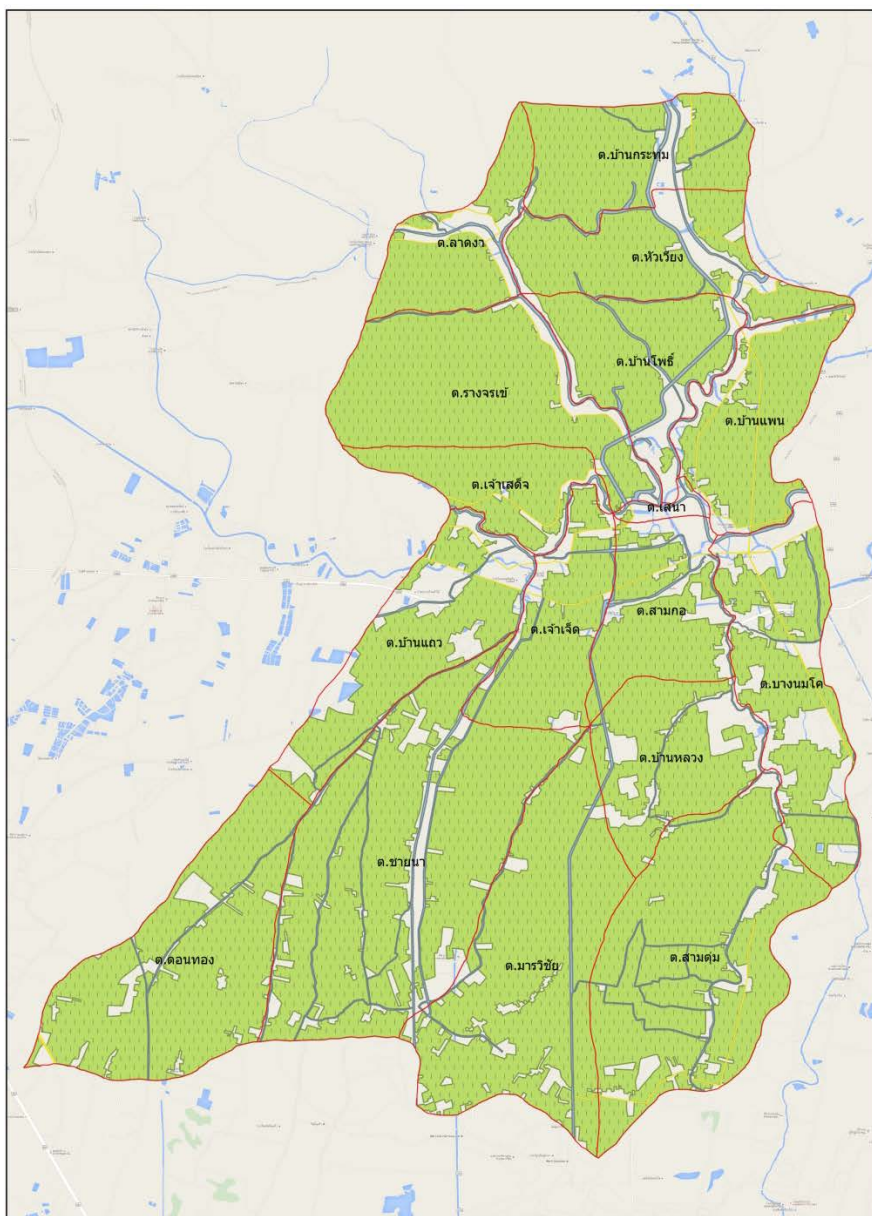
ภาพที่ 45 ภาพผังพื้นที่แสดงการใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันภายในที่อยู่อาศัย
ที่มา: ผู้วิจัย

3.2.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการเกษตร

การใช้ประโยชน์เพื่อรองรับกิจกรรมทางการเกษตรภายในอำเภอเสนา ส่วนใหญ่เป็นการปลูกนาข้าว โดยจากการสำรวจของสำนักงานเกษตรอำเภอเสนา กรมส่งเสริมการเกษตรในปี พุทธศักราช 2557 พบว่าจากพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด 109,753 ไร่ ของอำเภอเสนา มีการใช้ที่ดินเป็นนาข้าวสูงถึง 107,517 ไร่ หรือร้อยละ 97.96 ด้วยเหตุนี้ข้าวจึงกลายเป็นผลผลิตการเกษตรที่สำคัญและสร้างรายได้ให้ชุมชนถึง 1,013 ล้านบาท

การทำนาถือเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนภายในพื้นที่อำเภอเสนา ด้วยบริบทของพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่ม และมีน้ำท่วมหลากเป็นระยะเวลานานเป็นประจำทุกปี พื้นดินในบริเวณอำเภอเสนาจึงมีความอุดมสมบูรณ์ ในอดีตก่อนที่จะมีการพัฒนาคลองชลประทานเจ้าเจ็ด-ผักไห่ ชาวนาภายในพื้นที่จะปลูกข้าวนาปีด้วยวิธีการหว่าน โดยข้าวที่ใช้จะเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เรียกว่า ข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำ หรือข้าวฟางลอย (*Oryza sativa* var. *fluitans*) ทั้งนี้ข้าวสายพันธุ์ดังกล่าวเป็นพันธุ์ข้าวเจ้าที่ลักษณะเด่นเฉพาะตัวที่สอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศและระบบน้ำตามธรรมชาติของพื้นที่ราบลุ่ม กล่าวคือข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำนั้นเป็นสายพันธุ์ข้าวที่สามารถเร่งการเจริญเติบโตเพื่อให้สอดคล้องกับการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำซึ่งอาจลึกถึง 2 เมตรได้ เนื่องด้วยข้าวสายพันธุ์นี้เป็นข้าวที่รับสารอาหารจากน้ำมากกว่าการรับสารอาหารจากรากในดิน (ลินด์ซีย์ ฟาลวีย์, 2548: 165)

จากสัมภาษณ์ชาวบ้านภายในพื้นที่ตำบลหัวเวียงและบ้านโพธิ์ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม พบว่า การทำนาในอดีตเริ่มตั้งประมาณเดือนเมษายน โดยในช่วงแรกจะเป็นช่วงไถดะที่ใช้แรงงานควายเพื่อพลิกหน้าดินประมาณ 2 อาทิตย์ตามด้วยการไถแปร แล้วจึงหว่านเมล็ดข้าวและไถกลบเพื่อร่อนน้ำฝนเข้าท่วมทุ่งนาตามลำดับ ทั้งนี้ภายหลังจากการไถกลบและร่อนน้ำฝนเข้าท่วมทุ่ง เกษตรกรจะทำการดายหญ้าและกำจัดวัชพืชอยู่เสมอ จนกระทั่งน้ำเข้าท่วมทุ่ง ข้าวก็จะเริ่มงอกขึ้นหน้าดินในช่วงประมาณเดือนกันยายนและเริ่มตั้งท้องในช่วงเดือนพฤศจิกายนที่น้ำเริ่มลด แล้วรอจนกระทั่งเดือนมกราคม หรือกุมภาพันธ์ข้าวก็จะสุกออกรวงพอดีเก็บเกี่ยว หรือในบางครั้งหากน้ำยังไม่ลดก็ใช้วิธีพายเรือเกี่ยวข้าวโดยทำเป็นฟ่อนและหาที่ตากแดดให้แห้ง ก่อนนำใส่เกวียนไปยังลานเพื่อนวดและฟาดข้าวจนกลายเป็นข้าวเปลือก (เนียน ทองศรีจิต, 2554) ทั้งนี้ในการจัดทำลานนวดนั้น ชาวนาจะใช้วิธีสับลานดิน เอาควายมาย่ำ แล้วรดน้ำก่อนจะให้ควายย่ำต่อจนดินแน่น โดยลานนวดจะมีขนาดประมาณ 1 งาน และแบ่งเป็นพื้นที่กองฟ่อนข้าว และพื้นที่นวด ซึ่งในการนวดนั้นจะนวดครั้งละ 100 ฟ่อน โดยนำมากองบนลานและใช้ควายเดินวนเลื้อน 2-3 ตัว เพื่อให้ข้าวร่วงบนตาข่ายที่กางไว้ เมื่อนวดข้าวเสร็จ 1 รอบชาวนาจะนำหางข้าวไปเข้าสีฝัดและร่อนออกมาเหลือเพียงเมล็ดข้าว ก่อนจะนำมากองรวมกันแล้วใช้กระดังฝัดเศษข้าวที่สีบออก แล้วจึงนำข้าวที่เหลือใส่กระบุงหอบไปใส่ไว้ในใต้ถุนเพื่อรอพ่อค้ามาซื้อ

ภาพที่ 46 แผนที่แสดงพื้นที่ทำนากายในอำเภอเสนา

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอเสนา กรมส่งเสริมการเกษตร

แม้ว่าในปัจจุบันเกษตรกรภายในอำเภอเสนาจะยังคงปลูกข้าวเป็นหลัก หากแต่วิถีการปลูกข้าวของเกษตรกรภายในพื้นที่อำเภอเสนาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงภายหลังการพัฒนาเขื่อนและโครงข่ายชลประทานภายในพื้นที่ โดยกรมชลประทานได้พัฒนาระบบและสร้างคันกันน้ำเพื่อควบคุมให้พื้นที่เกษตรกรรมสามารถเพาะปลูกได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก ทั้งนี้การพัฒนาระบบเขื่อนและโครงข่ายชลประทานในระยะแรกนั้นส่งผลให้ระดับน้ำท่วมในพื้นที่ลดลง (ลินด์ซีย์ ฟาลวีย์, 2548: 165) ประกอบกับข้อเสียของพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่ำ กระทั่งเกษตรกรและสหกรณ์จึงได้มีการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ทนน้ำและให้ผลผลิตสูงขึ้นแทนพันธุ์ข้าวดั้งเดิม (ภัทรพล ตั้งกลชาญ, 2554: 36)

นอกจากการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวยังมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเริ่มทำนาปรังโดยใช้ข้าวพันธุ์ไวแสงซึ่งส่งผลให้สามารถผลิตข้าวได้ปีละสองครั้ง ทั้งนี้การปรับปรุงระบบทางกายภาพและรูปแบบการเพาะปลูกส่งผลให้พื้นที่ที่ไม่มีตะกอนดินซึ่งพัดมาพร้อมกับน้ำหลากและทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ประกอบการขาดกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นา จึงทำให้ชาวนาต้องใช้สารเคมีและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้ได้ผลผลิตต่อพื้นที่สูงสุด การทำนาในช่วงเวลานี้จึงเปลี่ยนสู่รูปแบบการเกษตรเชิงการค้า

นอกจากนั้นภายหลังจากการพัฒนาโครงข่ายทางบก ควายซึ่งเป็นสัตว์แรงงานสำคัญในชุมชนชาวนาก็เริ่มลดจำนวนลง โดยแปรเปลี่ยนเป็นรถไถเดินตามหรือรถแทรกเตอร์ ทั้งนี้เนื่องจากรถไถเดินตามหรือรถแทรกเตอร์นั้นสามารถไถได้ลึกกว่า และสามารถใช้ในการขับเคลื่อนเครื่องมือการเกษตรอื่นๆ ได้ประกอบกับบทบาททางสังคมของควายที่มีต่อชุมชนชาวนาลดลง จึงส่งผลให้ควายเริ่มลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว (ลินด์ซี พาลวีย์, 2548: 148) ด้วยเหตุนี้ค่าใช้จ่ายในการทำนาแต่ละครั้งจึงเพิ่มสูงมากกว่าในอดีตเพราะต้องชาวนาต้องเสียทั้งค่าน้ำมัน ค่าสารเคมี ค่าปุ๋ยอินทรีย์ และค่าเก็บเกี่ยว

จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงข้างต้นอาจกล่าวสรุปโดยย่อได้ว่าการพัฒนาระบบโครงข่ายชลประทานในพื้นที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมจากเดิมที่เป็นเกษตรแบบยังชีพด้วยการทำนาเพียงปีละหนึ่งครั้ง ซึ่งเป็นลักษณะของเกษตรอินทรีย์ที่สอดคล้องกับบริบทของธรรมชาติ มาเป็นการทำนาปรังซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรกรรมเชิงการค้าที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และขาดความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เนื่องด้วยเป็นระบบการเกษตรที่พึ่งพาสารเคมีและปุ๋ย อินทรีย์จำนวนมาก ทั้งนี้จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาหนี้สินและสุขภาพของชาวนา ตลอดจนปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่

ภาพที่ 47 พุงนาบริเวณตำบลบ้านโพธิ์
ที่มา: เสฏฐวุฒิ บำรุงกุล

3.2.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมการสัญจร

สืบเนื่องจากบริบทของสภาพพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงที่มีโครงข่ายทางน้ำกระจายตามพื้นที่ต่างๆ อย่างเป็นระบบ ประกอบกับเงื่อนไขเชิงที่ตั้งที่ต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมเป็นระยะเวลานานในแต่ละปี ส่งผลในอดีตการสัญจรทางน้ำเป็นการสัญจรหลักที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ ส่วนการสัญจรทางบกนั้นเป็นเพียงการเดินทางไปยังพื้นที่เกษตรกรรมหรือบ้านใกล้เคียงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ในอดีต “เรือ” จึงเป็นพาหนะสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในพื้นที่บริเวณอำเภอเสนา อันเนื่องจากการใช้งานภายในชีวิตประจำวัน ความผูกพันและความสำคัญของเรือยังสะท้อนผ่านเรื่องเล่าตำนานต่างๆ ภายในชุมชนอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ตำนานวัดกระโตงทอง ตำนานบ้านแพน ตำนานวัดโคกเสือ เป็นอาทิ

เรือถือเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางสัญจรของคนในพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในอำเภอเสนา จากการสัมภาษณ์พบว่าเรือที่ใช้ภายในครัวเรือนนั้นมีหลายประเภทอาทิ เรือสำปั้น เรือบด เรือหมู เรือป่าบ โดยส่วนใหญ่เป็นเรือไม้ที่ได้ทั้งจากการผลิตขึ้นเองภายในชุมชน หรือซื้อขายจากชุมชนภายนอก ทั้งนี้เรือมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในชีวิตประจำวันทั้งในช่วงช่วงฤดูกาลปกติและฤดูน้ำหลาก โดยเรือถือเป็นพาหนะสำคัญที่ใช้ในการเคลื่อนที่เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ทั้งการเดินทางไปมาหาสู่ภายในครัวเรือนหรือชุมชน การเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การเดินทางไปประกอบอาชีพ การเดินทางไปจับถ้ำย เป็นอาทิ

นอกจากเรือที่ใช้เดินทางกันภายในชุมชนแล้ว พื้นที่อำเภอเสนายังมีเรือด่วนหรือเรือโดยสารที่ใช้เดินทางไปยังพื้นที่อื่นๆ อาทิตลาดท่าเตียนอีกด้วย อีกทั้งหากมีความจำเป็นต้องใช้เรือขนาดใหญ่เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ชุมชนยังมีเรือสวนกลาง หรือโป๊ะแพขนาดใหญ่ของวัดให้ยืมใช้อีกด้วย

นอกจากบทบาทการเป็นพาหนะในการเดินทางทางน้ำ เรือยังมีบทบาทสำคัญในฐานะการเป็นที่พักอาศัยแทนบ้านที่ตั้งอยู่บนพื้นดิน การอยู่อาศัยบนน้ำในอดีตอาจปรากฏทั้งในรูปแบบของเรือ หรือเรือนแพก็ได้ ทั้งนี้การอยู่อาศัยในเรือนแพหรือเรือส่วนใหญ่มักเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยของกลุ่มพ่อค้าเพื่อให้สะดวกแก่การเดินทางและแลกเปลี่ยนสินค้า อันเนื่องจากการแปลความหมายบนแผนที่ประวัติศาสตร์พบว่าบริเวณพื้นที่อำเภอเสนาเป็นพื้นที่ที่คลอล่าไปด้วยกลุ่มของเรือนแพทรงไทยเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ภาพดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายทางน้ำกับวิถีชีวิตการสัญจรอย่างเด่นชัด

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันบทบาทของเรือในฐานะพาหนะในการเดินทางของคนภายในพื้นที่เริ่มลดน้อยลงตามการพัฒนาและการเข้าถึงของโครงข่ายการคมนาคมทางบกภายในพื้นที่ภายหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถอธิบายได้ใน 2 ลักษณะดังนี้

1) การลดลงของปริมาณเรือ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านภายในพื้นที่การศึกษาพบว่าในอดีตชาวบ้านจะมีเรือไว้ใช้สอยภายในบ้านทุกหลัง โดยบางหลังคาเรือนอาจมีจำนวนมากถึง 5 ลำ หากแต่ในปัจจุบันเมื่อมีการเปลี่ยนฐานชุมชนอันเนื่องจากการเข้าถึงของโครงข่ายการคมนาคมทางบกทำให้บ้านบางหลังที่อยู่ติดเฉพาะโครงข่ายทางบกไม่มีเรือเป็นของตนเอง หรือหากมีก็ไม่มีเก็บรักษาไว้ภายในบ้าน

ในปัจจุบันบ้านริมน้ำส่วนใหญ่ยังคงมีเรือเป็นของตนเองจำนวน 1-2 ลำ โดยมีทั้งที่ยังใช้งานอยู่ และชำรุดทรุดโทรมจนไม่สามารถใช้งานได้ ทั้งนี้ปริมาณเรือที่ลดลงนั้น ผู้วิจัยยังสันนิษฐานว่าอาจมีสาเหตุมาจากการกระบวนการซ่อมบำรุงเรือไม้ ที่มีกระบวนการซับซ้อนและใช้เวลา จึงทำให้บางบ้านปล่อยปละละเลยจนเรือไม่สามารถใช้งานได้และลดลงในที่สุด

2) การลดลงของความถี่ในการใช้งานเรือ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านภายในพื้นที่การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้งานเรือในชีวิตประจำวันพบว่า ในอดีตเรือถือเป็นพาหนะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก ทั้งในมิติการเดินทาง การหาอาหาร การประกอบอาชีพ และงานรื่นเริงต่าง ๆ อย่างไรก็ตามภายหลังการพัฒนาโครงข่ายทางบกและการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม ส่งผลให้ความถี่ในการใช้งานเรือลดลง

ในปัจจุบันความถี่ในการใช้งานเรือลดลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชุมชนที่มีโครงข่ายการคมนาคมทางบกตัดผ่าน ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้รถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะส่วนใหญ่ในการดำรงชีวิต ส่วนเรือจะนำมาใช้สำหรับการเดินทางในช่วงฤดูน้ำหลากที่โครงข่ายการคมนาคมทางบกภายในชุมชนไม่สามารถใช้งานได้เท่านั้น นอกจากการใช้งานของชาวบ้าน ปริมาณการใช้งานเรือของพระภายในวัดเพื่อออกบิณฑบาตในช่วงเช้าก็ลดลงเช่นกัน โดยได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นการบิณฑบาตทางบกแทน

อย่างไรก็ตามยังปรากฏชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ยังคงใช้เรือในช่วงฤดูกาลปกติและฤดูน้ำหลาก โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านกลุ่มนี้มักเป็นชาวประมงที่ต้องใช้เรือในการออกหาปลา หรือเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้เรือในการเดินทางมายังวัดภายในชุมชน ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันเรือจึงกลายเป็นพาหนะรองรับการใช้งานของคนเฉพาะกลุ่ม เฉพาะบางพื้นที่ และใช้ในงานเฉพาะกิจเท่านั้น

ภาพที่ 48 ชนิดปลาที่พบภายในพื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย

แม้ว่าแนวโน้มปริมาณและการใช้งานเรือภายในชุมชนอำเภอเสนาจะลดลง อย่างไรก็ตามภายหลังจากปีพุทธศักราช 2554 ที่พื้นที่ต้องประสบกับปัญหาอุทกภัยครั้งใหญ่ ซึ่งระดับน้ำท่วมสูงกว่าระดับถนนจนส่งผลให้โครงข่ายทางบกถูกตัดขาดเกือบเบ็ดเสร็จ “เรือ” ก็ได้กลับมาเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางในช่วงเวลาดังกล่าว โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการแจกจ่ายเรือเหล็กเพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ใช้งาน แต่อย่างไรก็ตามภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวแม้ว่าพื้นที่จะมีปริมาณเรือเพิ่มมากขึ้น หากแต่ความถี่ในการใช้งานก็ยังคงอยู่ระดับต่ำ ทั้งนี้เนื่องด้วยการไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่พึ่งพาโครงข่ายทางบกเป็นสำคัญ

การลดลงของปริมาณและการใช้งานเรือ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการใช้งานจากเรือไม้มาสู่เรือเหล็กหรือเรือพลาสติก ส่งผลให้ในปัจจุบันภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรือภายในพื้นที่เริ่มถดถอย ทั้ง ภูมิปัญญาในการสร้างและต่อเรือไม้ ภูมิปัญญาในการซ่อมและยาเรือ และภูมิปัญญาในการใช้งานเรือในระดับเยาวชน นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาการหาปลาและการประมงท้องถิ่นอีกด้วย

ภาพที่ 49-50 การใช้เรือเพื่อเดินทางและประกอบอาชีพในอดีต
ที่มา: สมปอง ตรีไพชนนต์ศักดิ์

ภาพที่ 51-52 การใช้เรือเพื่อกิจกรรมประเพณีต่างๆ
ที่มา: สมปอง ตรีไพชนนต์ศักดิ์

ภาพที่ 53-54 การใช้เรือในปัจจุบันในช่วงฤดูน้ำหลากของชาวบ้านบริเวณวัดกระโดงทอง
ที่มา: เสฏฐวุฒิ บำรุงกุล

ภาพที่ 55-56 ลักษณะเรือเหล็กที่ได้รับแจกจากองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อครั้งอุทกภัย
ปีพุทธศักราช 2554

ที่มา: เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร

ภาพที่ 57-58 ลักษณะการเก็บเรือไม้ในช่วงฤดูน้ำแล้งในปัจจุบัน
ที่มา: เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร

3.2.4 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานพื้นที่ในกิจกรรมนันทนาการ

กิจกรรมนันทนาการถือเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยถือเป็นกิจกรรมที่ทำนอกเหนือจากการประกอบอาชีพ ทั้งนี้พื้นที่รองรับกิจกรรมนันทนาการอาจเป็นพื้นที่โล่งว่างภายในครัวเรือน พื้นที่ทุ่งนา พื้นที่โคจรข่ายทางน้ำ และพื้นที่โล่งว่างภายในวัดก็ได้

ในอดีตการใช้งานพื้นที่กิจกรรมนันทนาการมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับโคจรข่ายทางน้ำอย่างมาก โดยโคจรข่ายทางน้ำมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะการเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมและพื้นที่สนับสนุนการเกิดกิจกรรมนันทนาการต่างๆ โดยจากการศึกษาของเสฏฐวุฒิ บำรุงกุล (2556) พบว่า พื้นที่รองรับกิจกรรมทางประเพณีมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายในวัดและโคจรข่ายการคมนาคมทางบกของพื้นที่ในระดับมหภาค

จากการสำรวจภาคสนามประกอบการสัมภาษณ์พบว่ามีหลายประเพณีในชุมชนที่ใช้โคจรข่ายทางน้ำในฐานะพื้นที่กิจกรรม ทั้งที่เป็นประเพณีส่วนบุคคล เช่น ประเพณีงานศพ ประเพณีงานแต่งงาน และประเพณีประชุมชน เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีแข่งเรือ และประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำของวัดกระโตงทองซึ่งเป็นประเพณีในท้องถิ่นเป็นประเพณีตัวอย่าง

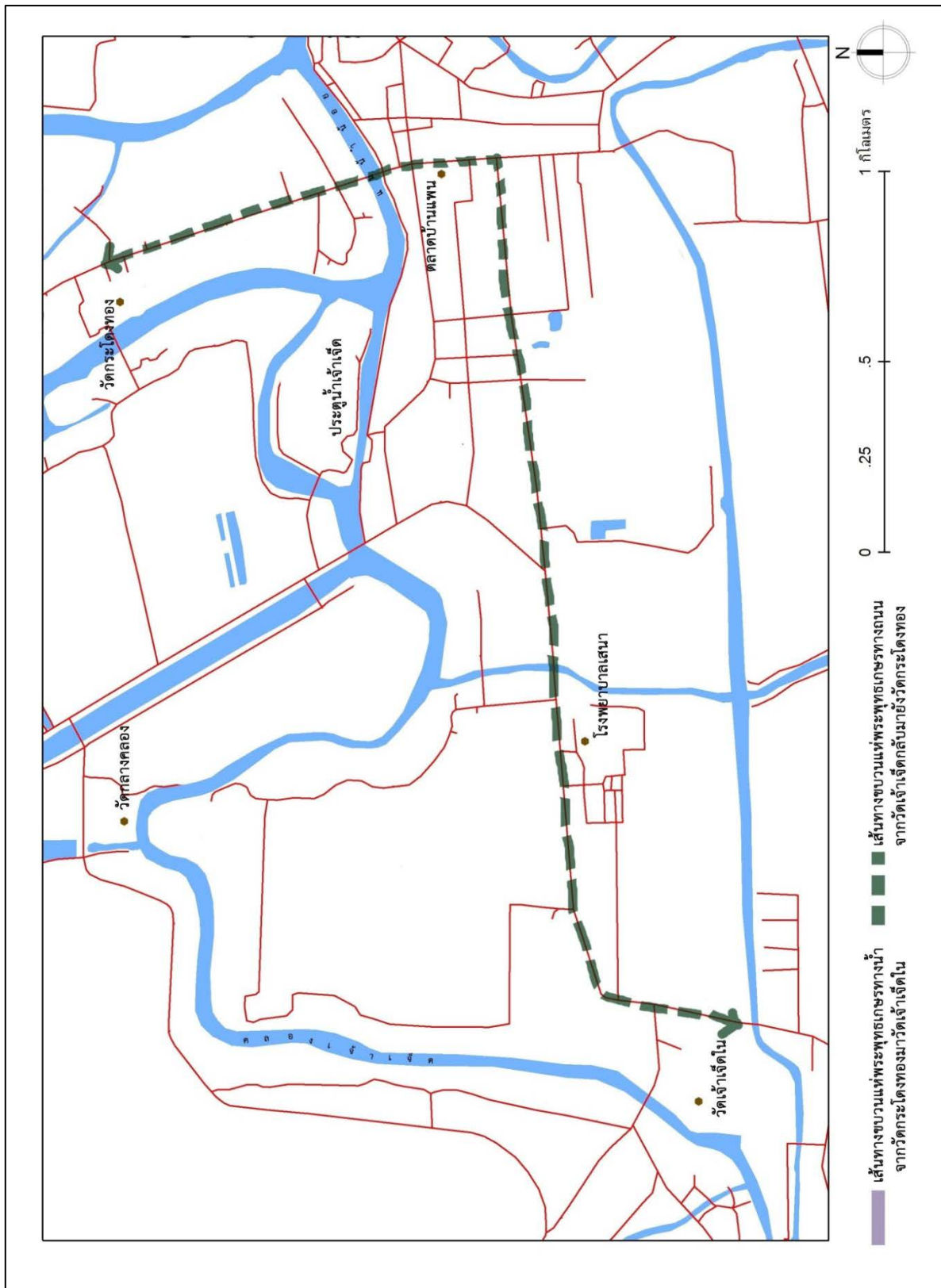
ประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำถือเป็นงานประเพณีประจำปีของวัดกระโตงทองที่จัดขึ้นปีละสองครั้ง ตามเวลาทางจันทรคติ กล่าวคือ ทุกวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 5 และทุกวันขึ้น 2-3 ค่ำเดือน 12 โดยประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำจัดขึ้นครั้งแรกในปีพุทธศักราช 2444 ภายหลังจากที่พระอาจารย์บุญมี จันทรคีรีมีหล่อพระพุทธรูปที่วัดเจ้าเจ็ดในแล้วเสร็จ งานประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำถือเป็นงานประจำถิ่นที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลากหลาย ทั้งงานวัด งานบวงสรวงพระพุทธรูป และงานประเพณีแห่พระพุทธรูปไปยังวัดเจ้าเจ็ดในอันเป็นที่ตั้งของพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

ในอดีตประเพณีแห่พระพุทธรูปจะเป็นขบวนแห่ทางเรือ โดยประกอบไปด้วยเรือนำขบวน เรือประดิษฐานพระพุทธรูป และเรือเข้าร่วมขบวนของชาวบ้านในพื้นที่จำนวนมาก ซึ่งการแห่พระพุทธรูปในอดีตนั้นจะแห่ออกจากวัดกระโตงทองไปตามคลองรางจระเข้ ผ่านประตูน้ำเจ้าเจ็ด คลองเจ้าเจ็ด วัดกลางคลอง และเข้าสู่วัดเจ้าเจ็ดในตามลำดับ ทั้งนี้ตลอดขบวนแห่จะประกอบไปด้วยกิจกรรม งานรื่นเริงต่างๆ มากมายตลอดเส้นทาง

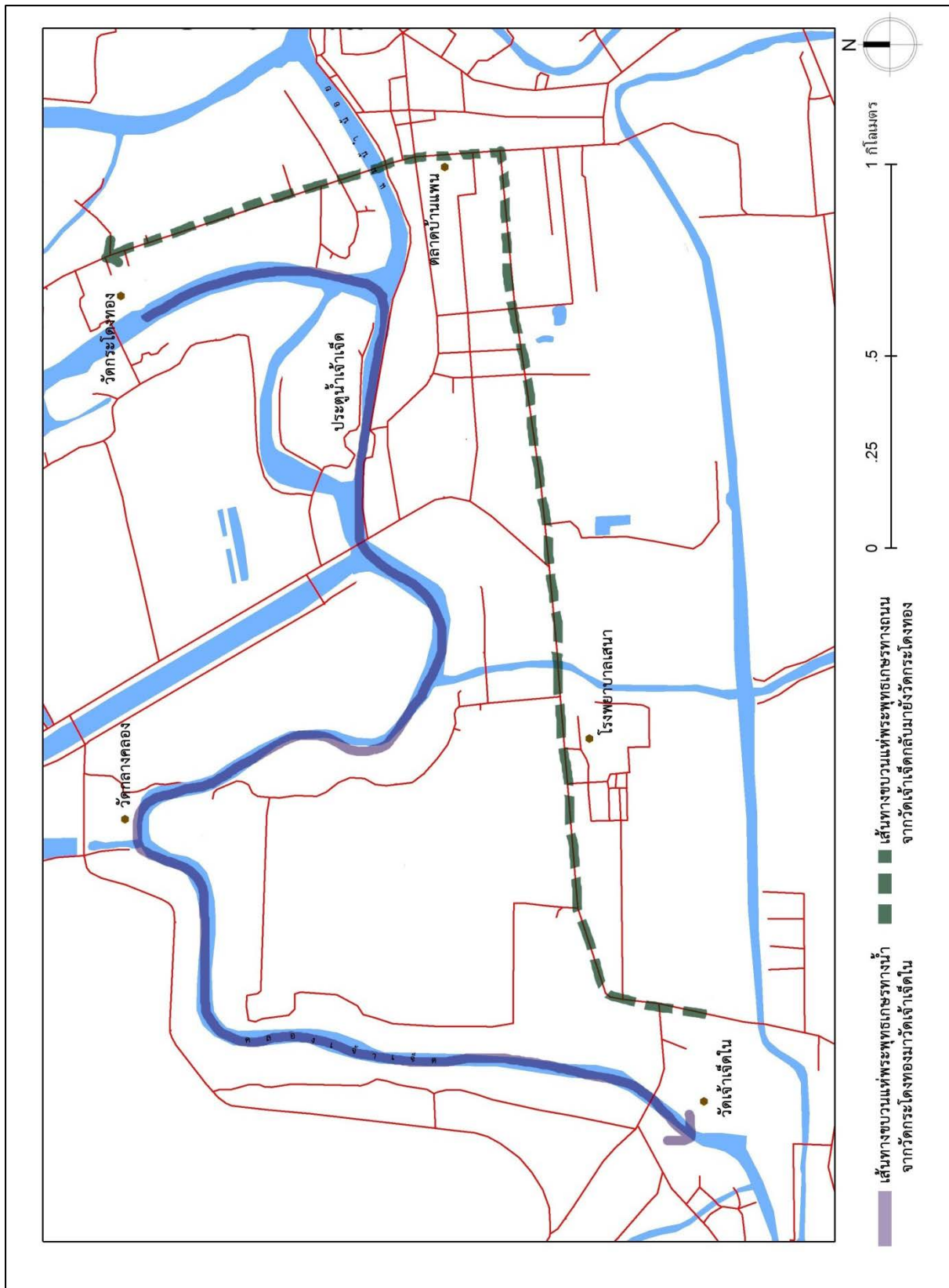
อย่างไรก็ตามในช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ประเพณีพระพุทธรูปได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการแห่ทางเรือมาเป็นการแห่ทางบกโดยรถยนต์ อันเนื่องจากสภาพน้ำและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ตลอดจนสังคมของชุมชนโดยรอบวัด โดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประเพณีดังกล่าวส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางแห่ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ขบวนแห่จะออกจากวัดกระโตงทอง มุ่งหน้าไปยังโรงหมี่ ก่อนจะย้อนกลับมายังตลาดบ้านแพน ผ่านบริเวณหน้าโรงพยาบาล และเข้าสู่วัดเจ้าเจ็ดในตามลำดับ

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแห่พระพุทธรูปจากการแห่ทางเรือสู่การแห่ทางบก สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายทางน้ำกับกิจกรรมนันทนาการที่ลดลง ทั้งในแง่ของการใช้พื้นที่โครงข่ายทางน้ำในฐานะพื้นที่ประกอบกิจกรรม และการใช้พื้นที่โล่งว่างริมน้ำในฐานะพื้นที่สนับสนุนการประกอบกิจกรรม นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลกระทบจากการใช้เรือที่น้อยลงภายในชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าการพัฒนาโครงข่ายทางบกอย่างเป็นระบบจนปรับเปลี่ยนสถานะของเมือง โครงข่ายทางน้ำ และพฤติกรรมการใช้ยานพาหนะส่งผลให้รถยนต์ พื้นที่ถนน และพื้นที่โล่งว่างริมถนนกลายเป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้สำหรับประกอบกิจกรรมนันทนาการต่างๆ

หนึ่งในปีพุทธศักราช 2556 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์ กลุ่มคนรักวัดกระโตงทองและชาวบ้านผู้จิตเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระพุทธรูปได้ร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำขึ้นอีกครั้ง โดยในการรื้อฟื้นได้มียึดประเพณีดั้งเดิมที่เคยถือปฏิบัติกันมาใช้เป็นแนวทางในการรื้อฟื้น ทั้งนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเส้นทางในการแห่โดยการแห่ออกจากวัดกระโตงทองไปยังวัดเจ้าเจ็ดในนั้นใช้การแห่ทางเรือ ส่วนการแห่กลับจากวัดเจ้าเจ็ดในมายังวัดกระโตงทองใช้การแห่ทางถนน อย่างไรก็ตามแม้การรื้อฟื้นประเพณีพระพุทธรูปทางน้ำจะไม่ได้เหมือนในอดีตทั้งหมด หากแต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าการรื้อฟื้นดังกล่าวดังกล่าวเอื้อให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับโครงข่ายทางน้ำอีกครั้ง

ภาพที่ 60 แผนที่แสดงเส้นทางแห่งพระพุทธรูปทางบก
ที่มา: ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะพื้นที่รองรับกิจกรรมแห่งพระพุทธรูปทางน้ำ ของ จรรยาพัชญ์ แก้วมโนรมย์

ภาพที่ 61 แผนที่แสดงเส้นทางงานรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางน้ำ
ที่มา: ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะพื้นที่รองรับกิจกรรมแห่พระพุทธรูปทางน้ำ ของ จรรยาพัชญ์ แก้วมโนรมย์

บทที่ 4

บทสรุป

1. พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในอดีตของพื้นที่อำเภอเสนา มีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนตามช่วงฤดูกาลระหว่างหน้าแล้งและหน้าน้ำ โดยมีลักษณะร่วมที่ได้รับผลกระทบรูปแบบเดียวกันทั้งในส่วนพื้นที่เมืองและในส่วนพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอก

ในหน้าแล้ง การใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างๆ สามารถดำเนินการได้โดยปราศจากข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางบกและทางน้ำซึ่งจำเป็นต้องเลือกวิธีการตามความเหมาะสม กล่าวคือการเดินทางด้วยเรือจำเพาะอยู่ตามเส้นทางลำน้ำภายในเครือข่ายการสัญจรทางน้ำ ซึ่งสามารถเชื่อมต่อสู่เครือข่ายการสัญจรทางบกบริเวณจุดเชื่อมต่อได้แก่ ศาลาทำน้ำของบ้าน วัด ตลาด ส่วนการเดินทางด้วยเท้าหรือพาหนะอื่นๆ สามารถเริ่มต้นได้ตั้งแต่หน่วยที่อยู่อาศัยผ่านตามคันดินที่นา คันดินคลอง ออกสู่เครือข่ายถนนได้เช่นกัน เช่นเดียวกับการใช้งานอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็สามารถประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตได้ตลอดทั้งพื้นที่ในแนวราบและในแนวตั้ง

ในหน้าน้ำ การใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างๆ สามารถดำเนินการได้โดยมีข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางบกแต่ ไม่มีข้อจำกัดใดๆ ในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางน้ำ ในช่วงเวลาน้ำหลากปลายฤดูฝน กล่าวคือการเดินทางด้วยเรือสามารถเคลื่อนที่ได้เต็มที่ผ่านพื้นที่น้ำหลากท่วมโดยที่ไม่หลงเหลือลักษณะเส้นลำน้ำให้สังเกตเห็น ส่วนเครือข่ายการสัญจรทางบกแทบไม่ปรากฏให้เห็น ยกเว้นเพียงบางพื้นที่ซึ่งมีการพัฒนาเส้นทางด้วยสะพานเชื่อมต่อตามจุดต่างๆ ได้แก่ สะพานทางเดินยกสูงของวัดและตลาด เช่นเดียวกับการใช้งานอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็สามารถประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตได้เพียงบริเวณเหนือพื้นที่ได้ฤๅน

2. พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางในปัจจุบันของพื้นที่อำเภอเสนา มีรูปแบบที่ผสมผสานกันในช่วงฤดูกาลระหว่างหน้าแล้งและหน้าน้ำ แต่ยังคงความแตกต่างในส่วนพื้นที่เมืองและในส่วนพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอก

ในหน้าแล้ง การใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างๆ สามารถดำเนินการได้โดยปราศจากข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางบกและทางน้ำ อย่างไรก็ตามการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในเครือข่ายลำน้ำลดลงอย่างชัดเจน ซึ่งสวนทางกับการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในเครือข่ายทางบกที่เพิ่มขึ้น โดยสามารถเริ่มต้นได้ตั้งแต่หน่วยที่อยู่อาศัยผ่าน

เครือข่ายชอยออกสู่เครือข่ายถนน การใช้งานอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยสามารถประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตได้ ตลอดทั้งพื้นที่ในแนวราบและในแนวดิ่ง

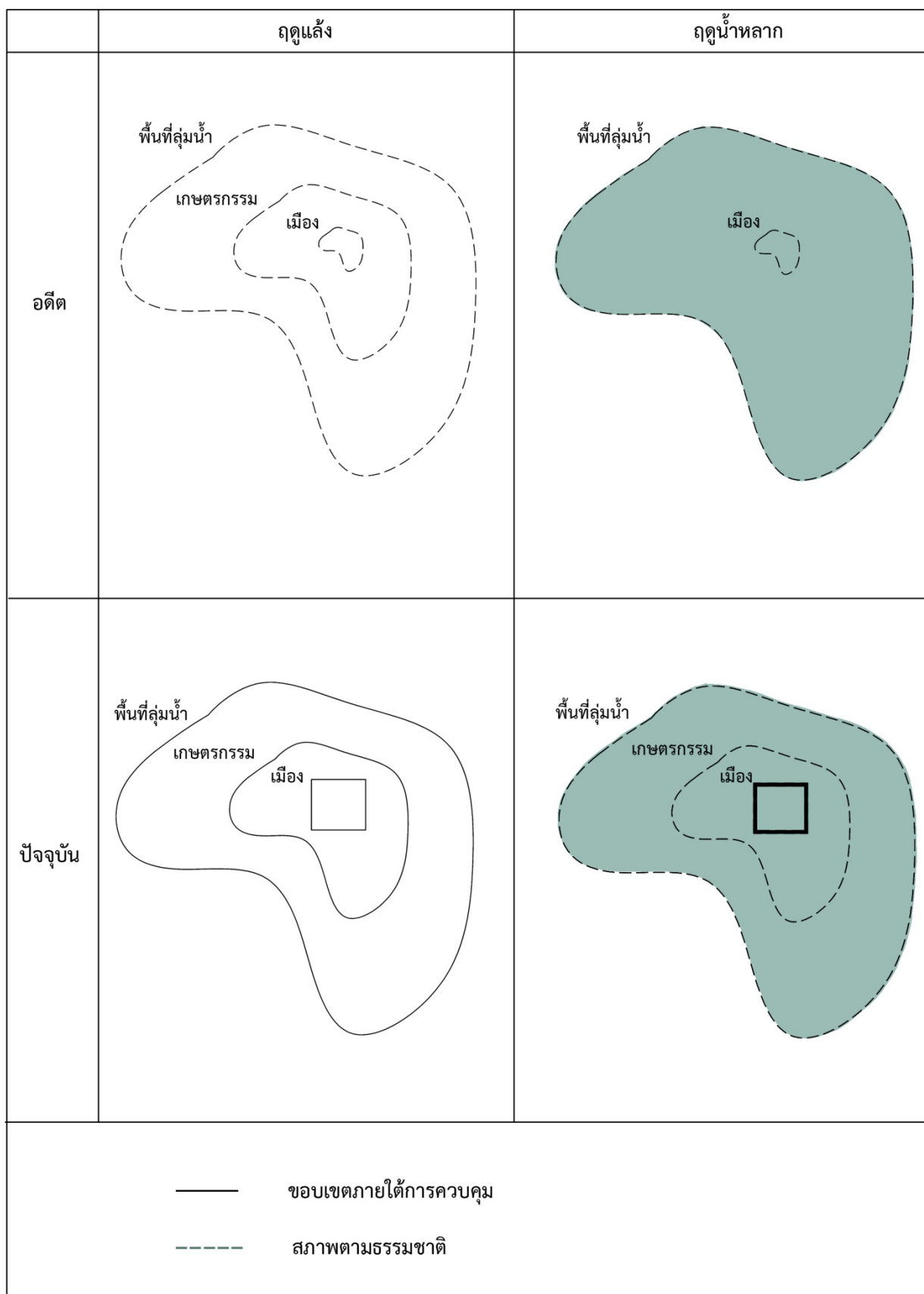
ในหน้าน้ำ ถึงจะมีน้ำหลากแต่ด้วยกลไกการป้องกันพื้นที่เมือง การใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองสามารถดำเนินการได้โดยไม่มีข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางบก แต่ยังคงมีข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางน้ำ สำหรับพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอกนั้น การใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่าง ๆ สามารถดำเนินการได้โดยมีข้อจำกัดในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางบกแต่ ไม่มีข้อจำกัดใดๆ ในการเดินทางผ่านเครือข่ายทางน้ำในช่วงเวลาน้ำหลากปลายฤดูฝน กล่าวคือการเดินทางด้วยเรือสามารถเคลื่อนที่ได้เต็มที่ผ่านพื้นที่น้ำหลากท่วมที่ไม่หลงเหลือลักษณะเส้นลำน้ำให้สังเกตเห็นได้ ส่วนเครือข่ายการสัญจรทางบกแทบไม่ปรากฏให้เห็น ยกเว้นเพียงบางพื้นที่ซึ่งมีการพัฒนาเส้นทางด้วยสะพานเชื่อมต่อตามจุดต่าง ๆ ได้แก่ สะพานทางเดินยกสูงของวัดและตลาด เช่นเดียวกับการใช้งานอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็สามารถประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตได้เพียงบริเวณเหนือพื้นที่ได้ฤณ

3. พัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบันที่เห็นได้อย่างชัดเจนเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายหลังการขุดคลองชลประทานพร้อมถนนเลียบริมคลองชลประทาน และการขยายเครือข่ายถนนหลวงสายหลักเชื่อมต่ออำเภอเสนาห์กับพื้นที่อื่น ตัวแปรสำคัญที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของผู้นในบริเวณนี้ คือการเปลี่ยนแปลงของระดับและช่วงเวลาน้ำหลาก ซึ่งถูกควบคุมโดยกลไกระบบชลประทาน ประกอบกับรูปแบบการทำนาข้าวที่เปลี่ยนแปลงไปจากนาฟางลอยเป็นนาข้าวสมัยใหม่ที่ไม่สามารถยึดตัวได้ตามระดับน้ำ เช่นเดียวกับการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการโดยเฉพาะระบบน้ำประปา รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะการจัดงานประเพณีต่างๆ ที่หันไปพึ่งพาเครือข่ายสัญจรทางบก เหล่านี้ล้วนทำให้การดำเนินชีวิตของผู้นในส่วนที่ต้องผูกพันโดยตรงกับน้ำลดลง ทั้งนี้สะท้อนผลกระทบสู่การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ดำเนินกิจกรรมที่ตอบรับการพัฒนาเครือข่ายทางบกมากกว่า โดยการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เห็นได้ชัดในส่วนพื้นที่เมือง แต่ในส่วนพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอกเมืองยังคงรูปแบบการดำเนินชีวิตอยู่ในอดีต

4. ผลจากการศึกษาลักษณะการดำเนินชีวิตของผู้นในอำเภอเสนาห์มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นรูปแบบต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ การกินอยู่ การผลิต การเดินทาง การเติมเต็มสภาพทางกายและใจ ที่ผูกพันเชื่อมโยงกับพื้นที่ดำเนินชีวิตทั้งทางบกและทางน้ำตามฤดูกาลที่แปรเปลี่ยน อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการการดำเนินชีวิตแบบบกและพัฒนากการดำเนินชีวิตแบบน้ำเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการสร้าง “สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำ” โดยเป็นที่ชัดเจนว่าในอดีต ก่อนการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยทางการเกษตร สมดุลพัฒนาการการดำเนินชีวิตมีสัดส่วนของรูปแบบน้ำ

มากกว่ารูปแบบบก โดยลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อทั้งพื้นที่ในเขตเมือง (ศูนย์กลางทางการปกครอง ทางศาสนา และการค้า) และพื้นที่เกษตรกรรมรอบนอก แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยทางการเกษตรซึ่งส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบการเพาะปลูกบริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลาง และผลทางอ้อมต่อการขยายเครือข่ายการสัญจรทางบกในรูปแบบใหม่ ได้ส่งผลต่อสมดุลพัฒนาการการดำเนินชีวิตให้มีสัดส่วนของรูปแบบบกมากกว่ารูปแบบน้ำ โดยลักษณะดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อพื้นที่ในเขตเมือง (ศูนย์กลางทางการปกครอง ทางศาสนา และการค้า) แต่ยังไม่ส่งผลต่อพื้นที่ชนบทรอบนอกทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ผลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำจึงสะท้อนออกมาให้เห็นทางกายภาพได้อย่างชัดเจน

5. หากพลวัตการเปลี่ยนแปลง “สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำ” ยังคงดำเนินต่อไปในลักษณะที่เป็นอยู่ กล่าวคือ พัฒนาการการดำเนินชีวิตแบบบกมีมากกว่าและแทนที่พัฒนาการการดำเนินชีวิตแบบน้ำอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และส่งผลกระทบในทางลบทั้งในระดับมหภาคและจุลภาคของระบบเพื่อการอยู่อาศัยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง อย่างไรก็ตามยังมีโอกาสสำหรับการฟื้นคืน “สมดุลพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบผสมบกและน้ำ” ด้วยการสนับสนุนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตในลักษณะต่างๆ ให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและเครือข่ายลำน้ำมากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากการรื้อฟื้นประเพณีแห่พระพุทธรูปทางเรือ ซึ่งขยายผลเป็นวงกว้างต่อการประกอบกิจกรรมร่วมที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครือข่ายลำน้ำเหมือนเช่นในอดีต

ภาพที่ 62 แผนภาพสรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544.

จรรยาพัชัญญ์ แก้วมโนรมย์. “การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะพื้นที่รองรับกิจกรรมแห่งพระพุทธเกษตรทางน้ำ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

“แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกสามัญศึกษา เรื่องสร้างโรงเรียนประชาบาลตำบลหัวเวียง.” (2470, 3 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 44 หน้า 50-51.

เชวงเกียรติ ทิมปาววัฒน์ และคณะ. วัดกระโถงทอง ฉบับประวัติวัดกระโถงทอง และทำเนียบเจ้าอาวาส. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด, 2552.

ณัฐวุฒิ แจ่มแจ่ม. “ประวัติเขื่อนภูมิพล.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.bhumiboldam.egat.com/index.php/aboutdam> เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2558.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 (รวมจดหมายเหตุเรื่องประพาสต้นและจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว). พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2501.

เทศบาลตำบลหัวเวียง. รายงานกิจการเทศบาลตำบลหัวเวียงประจำปี 2549. พระนครศรีอยุธยา: เทศบาลตำบลหัวเวียง, 249.

ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล. “อิทธิพลของธรณีสัณฐานวิทยาต่อปัญหาน้ำท่วมและการระบายน้ำในบริเวณที่ราบภาคกลางตอนล่าง.” ใน ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล, บรรณาธิการ. การวิเคราะห์และการจัดทำแผนที่พื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วมในบริเวณที่ราบภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

เนียน ทองศรีจิต. สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2554.

ภัทรพล ตั้งกลชาญ. “การเปลี่ยนแปลงสัณฐานระดับพื้นที่ของที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำน้อย กรณีศึกษาชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

“ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดตั้งสุขาภิบาลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” (2516, 8 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 90 หน้า 1324-1327.

“ประกาศข้าหลวงเกษตร ประกาศบอกล่วงหน้าจะแจกโฉนดสำหรับที่ดิน อำเภอเสนากลาง แขวงกรุงเก่า.” (2446, 11 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 20 หน้า 458.

โยธาธิการและผังเมือง, กรม. “ขอบเขตของงานโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนเสนาและสามกอ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.dpt.go.th/eprocurement_v3/tor/dptauction_torinfo.php?tor_no=516 เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2558.

ลินด์ซีย์ ฟาลวีย์. การเกษตรไทย อยู่ข้างอุ้งน้ำข้ามสหัสวรรษ. แปลโดย แม้นมาส จันทลักษ์และคณะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.

วิจัยและพัฒนาข้าว, กอง. “วิวัฒนาการของวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการเตรียมดิน.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.brrd.in.th/main/index.php?option=com_content&view=article&id=689%3Arice-plan-evolution&catid=61%3Arice-knowledge&Itemid=77&showall=1 เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2558.

ศศิธร คล้ายชม และ วันดี พินิจวรสิน. “วิธีการดำรงอยู่ของเรือนคำพื้นถิ่นในตลาดบ้านแพน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” วารสารวิชาการ Veridian E-Journal 6,3 (2556). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/31515/0> เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2558.

สมหวัง นวลละออง. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของคณงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2535.

สำนักพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่. “เขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://web.rid.go.th/lproject/const/project/completed%20project/chaopraya/chaopraya.html> เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2558.

สุเทพ เลิศศรีมงคล. “เขื่อนสิริกิติ์.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.sirikitdam.egat.com/TH/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=473 เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน 2558.

เสถียรจุฑา บำรุงกุล. “การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่โล่งว่างภายในวัดริมแม่น้ำเพื่อรองรับกิจกรรมงานประเพณีประชุมชน กรณีศึกษาวัดกระโคงทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

สำนักงานการเกษตร อำเภอสена. “ข้อมูลพื้นฐานการเกษตรอำเภอสена.” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://sena.ayutthaya.doae.go.th/information.html> เข้าถึงเมื่อ 1 ตุลาคม 2558.

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์. รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2550. พระนครศรีอยุธยา:

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์, 2550.

ภาษาอังกฤษ

Takaya, Yoshikazu. Agricultural Development of A Tropical Delta: A Study of the Chao

Phraya Delta. Translated by Peter Hawkers. Kyoto: Kyoto University, 1987.